

ANATOLIJ A. MAZARAKI¹ - NATALIJA N. GULYAEVA²

20 years of Ukraine's independence.

Market oriented model of formation and development

The authors analyzed the twenty-year economic development of Ukraine in whole, and in its components. Introduced the impacts of the 1998's Russian and the 2008' global crises on the Ukrainian economy. They dealt with the Ukrainian-Hungarian economic and trade relations after the collapse of the Soviet Union.

Before 1990 Ukraine among the USSR republics was inferior only to Russian Federation in economic importance (GDP level), although the indicator of gross domestic product per capita exceeded the one of RSFR by 10 % in 1990 [3].

According to the World Bank data Ukraine's share in Soviet export accounted for 19,5% and 17% of all budgetary expenditure on welfare, science and state management in this period [3].

Researching the conditions and way of formation of Ukraine in the post-Soviet period, domestic and western analysts note extreme slowdown in conduct of reforms on the background of long-drawn inertness of economic processes.

Above all this is previous monetary system that preserved during first two years, based on ruble zone on finance, which gave access to cheap energy and loan resources of Russia. However, this situation did not provide necessary control over the money supply and inflation, the budget process development, the development of clear framework of national economic policy.

Ukraine, that has selected the way of gradual reform, was significantly inferior to Poland, the Czech Republic, Slovenia, Slovakia in terms of pace and results, which in 1994 were already out of the transformation crisis. Therefore Ukraine was recognized by the EU as a state with market economy only at the end of 2005, by the U.S. – at the beginning of 2006.

Developed by the Government "Fundamentals of national economic policy in 1993" clearly indicated a gradual transition to a socially oriented market economy for the first time and made this process focused.

However, the real socio-economic processes in a transition period were full of with administrative confusion with the manifestation of corruption violations, chaotic privatizations, a low tax compliance of business entities, issuing credit instruments to provide socially protected expenditure articles of the state.

---

¹ Prof., Doctor of Economic Sciences, Rector of Kiev National University of Trade and Economics

² Ph.D., National University of Trade and Economics, Kiev, Dean of the Faculty of Economics, Management and Law

Virtually the entire period of formation and development of an independent Ukrainian state was characterized by stable trends of reconstructing national economy in the direction of deindustrialization, where the emphasis is in shifting from technology to commodity production and a disproportionate growth in the financial sector, which in its turn provoked the growth of commodity imports against the background of crisis of domestic commodity production.

Almost all used industrial capacity was created in the USSR with now obsolete technological base, and hence energy- and resource-intensive. Given that the market relations with Russia have changed the calculation formulas for energy resources provided by this state, making them expensive, prime cost structure of national production started to deform in an unprofitable way in favor of the resource component, competitive positions of Ukrainian exports shattered. Cosmetic measures on modernization of production did not significantly affect the state of the economy as a whole. The basis for exports became production with low added value.

The lack of sufficient entrepreneur flexibility in managing single companies as well as in macroeconomic scale, led to the loss of Ukraine's advantages in the field of electronics, providing in due time the Soviet defense industry, film production, home appliances, agricultural machinery, motor, aviation, automotive industries lost its highly skilled labor force.

There was not used world experience of organizing production for domestic and even international market, based on import element base, which provided solving the problems of employment, trade balance in transitional and developing countries.

Food industry turned out to be the most resistant to diseases of transformation and growth, it not only began to develop in a progressive technology base with the participation of transnational giants, but also reformed into the powerful domestic industrial complexes, which minimized expansion of import in the domestic market, formed stable flows of goods for export to near and far abroad countries.

Production structure formed in Ukraine during the Soviet period, has led to closer economic dependence on world economic processes that deepened the so-called transformational crisis in the country (1991-1996), embroiled in the global economic crisis of 1998-1999 and the global financial crisis (2008-2010 years). It reinforced negative interference of endogenous and exogenous factors of formation and development.

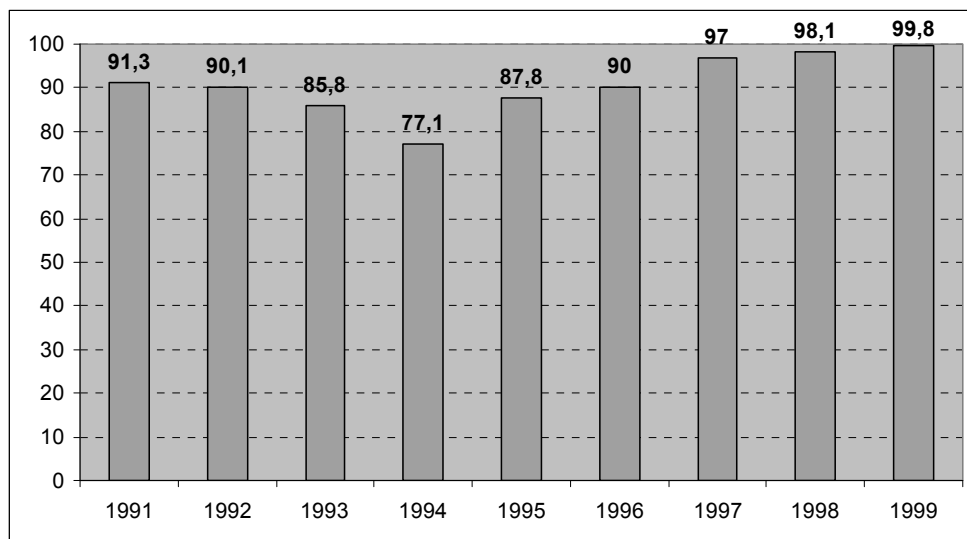
At the same time, this leverage of dependence worked positively during the period of 2000-2008 when conjuncture boom in the world markets of mining and metallurgical industries, chemical fertilizers and due to the active export has created a stable currency receipts in the Ukraine, contributed to strengthening the national currency - the hryvna.

It is appropriate to structure detailed analysis of the economic way of formation and development of Ukraine's independence by periods, which can be distinguished by characteristic features.

According to domestic and foreign analysts period from 1991 to 1999 is referred to as a crisis transformational recession, where the most intense destruction processes refer to 1991-1996, especially 1994.

Trends of gross domestic product (GDP) in Ukraine and its comparison in dynamics to previous year are presented in Picture 1.

As it can be seen from the graph of the deepest crisis processes took place in 1994, the average rate of decline in GDP in 1991-1994 was 14%. From 1995 to 1999, this figure has decreased by almost half, creating the preconditions for the resumption of economic growth.

Pic.1. GDP growth in Ukraine, in% to previous year [2].

The period in question (1991-1996) is characterized by a significant drop in price competitiveness in domestic and foreign markets, a sharp decrease of population and enterprises, the rapid decline in consumer and investment demand, rising prices for raw materials, fuel and energy resources against the backdrop of lack of energy-saving initiatives .

As a result, there was formed non-optimal structure of the gross output of goods and services (Table 1).

Table 1

The share of intermediate consumption and GDP in the gross output of goods and services, % [2]

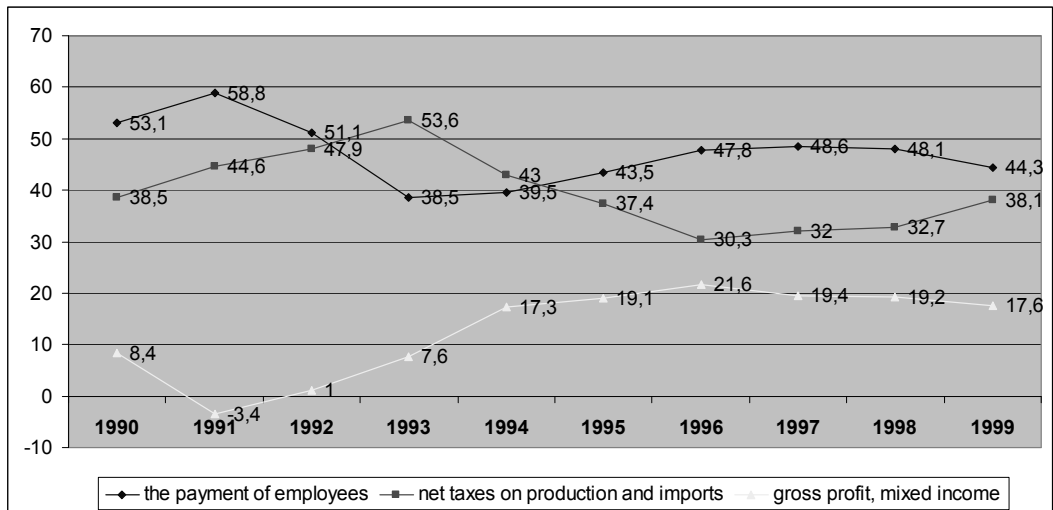
<i>Index</i>	<i>1991</i>	<i>1992</i>	<i>1993</i>	<i>1994</i>	<i>1995</i>	<i>1996</i>	<i>1997</i>	<i>1998</i>	<i>1999</i>
Intermediate consumption	52	53	55	61	58	56	57	57	56
GDP	48	47	45	39	42	44	43	43	44
Gross output	100	100	100	100	100	100	100	100	100

The growth of intermediate consumption limited the sources of capital formation and the final consumption generated by the production. In the structure of GDP, calculated by the categories of final consumption, the largest share has been taken by the final consumption of households (up to 54.7%), the percentage of gross fixed capital was low from 20.0% in 1991 to 19.3% in 1999 with the critically stable negative balance of exports and imports of goods and services, except for 1999 when it amounted to 5.5% of GDP. In this case, since 1996 the share of expenditure on general government was greater than the share of gross capital formation, and in previous years it was commensurable.

However, the structure of GDP by the end use category was not optimal in the baseline of 1990 as well.

The positive trajectory of changes in GDP since 1996, based on the created devaluation reserve in the previous period, the burst of the price competitiveness of Ukrainian economy on export-oriented industries (ferrous and nonferrous metallurgy) despite the use of outdated energy-intensive production base, characterized the start of the renewed economic growth.

These trends are confirmed by the analysis of the structure of GDP by income group in 1991-1999. (Pic. 2).

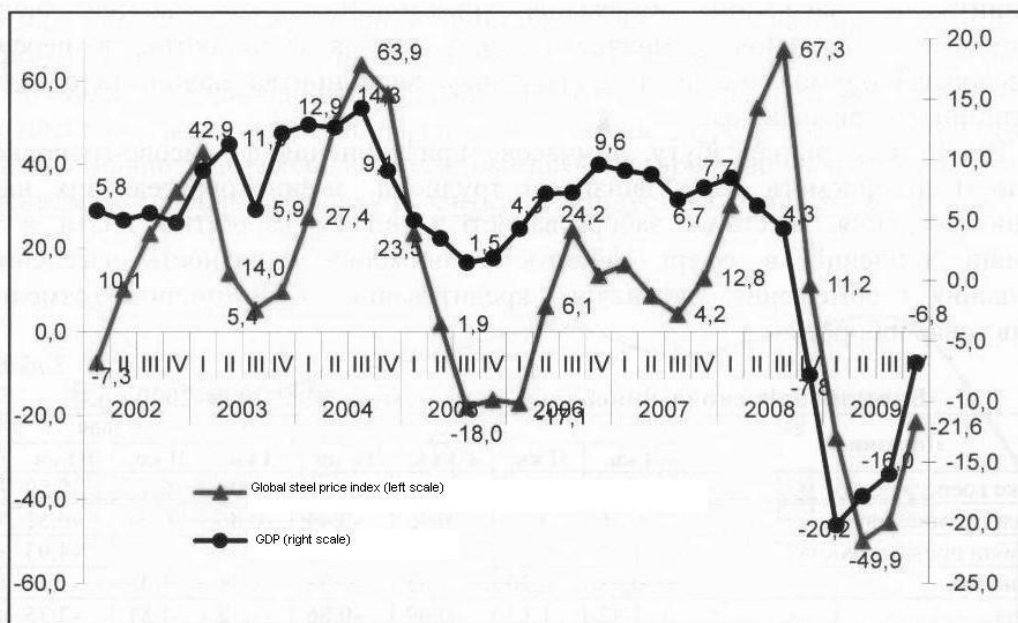

Pic. 2.
The Structure of GDP by income group, % [2].

On the background of a stable low tax forming base under the influence of hyperinflation affects the values of the other indicators fluctuation was observed as well. The statistical characteristics show considerably narrowed investment opportunities and potential renovation of business entities in this period.

On the wave of macroeconomic stabilization in Ukraine the period of economic growth - 2000-2008 - started. This period is characterized by high volatility of the parameters trajectory, but the dominant of the development did not stand out clearly. The ascending parts of the graph of the GDP dynamics correlated with a favorable ratio of the influence of the factors of exogenous and endogenous nature including the price in foreign markets of products industry.

This is eloquently demonstrated by the comparative dynamics of GDP and world prices for steel in this period (Pic. 3).

Pic. 3.

The dynamics of Ukraine's GDP and the world prices for steel in 2002-2008. [2].

For high-performance of the benefits of export success the contribution of growth in domestic consumption was added to the positive GDP dynamics. It was formed by credit boom and social benefits, which in turn provided the groundwork for the next economic recession in 2009.

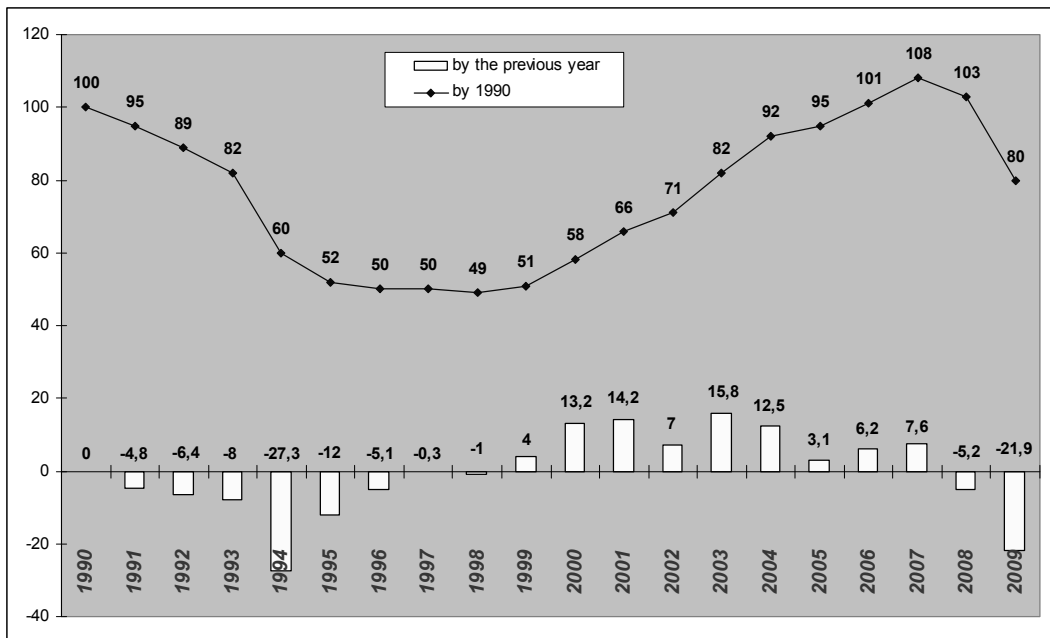
The favorable economic period of 2000-2008 did not experience investment changes which were necessary to create a base for sustainable growth, by forming the stabilization reserves and the immunity of the entire national economy to the global destructive influences, but on the contrary it reinforced the dependence on them with a multiplier of destructed internal factors.

In fact a model of consumption was established instead of setting the investment model that is more the organic for the market development way.

The desire to eliminate the substantial backlog of the pay level compared to the developed countries and the countries with economies in transition against the backdrop of the ongoing process of deindustrialization of the national economy has resulted in advancing the growth rate of its average values compared with the dynamics of GDP and productivity, which was strengthened by rising costs in the sector of general government. The deformation of the GDP structure by the income categories in this period reflected the weakening of the economic resilience to crisis and the effects of further economic development.

Analyzing the twenty-year economic path of Ukraine formation in terms of constitutional independence, we can deepen the findings about the state of the national economy and the potential development both in the whole and in its components.

Thus, the trend in industrial production in the whole in 1991-2010 years repeats the trends marked earlier in microeconomic analysis (Pic. 4).

Pic. 4.

The overall dynamics of industrial production in 1991-2009. [2].

In 1991-1994 the slump to 60% in industrial production by 1990 was observed.

Despite the positive trend recovery in subsequent periods, by 1999 the general decline of this indicator relating to the base in 1990 was 51%.

The development of the upward trend was halted and acquired the character of the collapse since mid-2008, when the apparent high vulnerability of the Ukrainian economy to the impact of the global financial crisis was clearly seen.

The deepening primitivisation of the production sector structure became apparent. The share of the metallurgical sector specializing in low processing stage products increased and almost doubled in 2010. At the same time the share of hi-fi products became almost three times less. The domestic light industry share in the market decreased in 100 times [2].

Industrial manufacturing focuses on export and thus stimulates import substitution of national market. Import of investment goods has become a norm for domestic industry needs satisfaction with new means of production.

Industry development policy didn't reflect the innovative principles of facilities and equipment reorganization which today corresponds only to the third and fourth technological modes.

Machine building complex of Ukraine, providing 26% of Ukrainian Soviet Socialist Republic industrial production in 1991, was influenced by destroying crisis processes more then other industries [2].

The reasons of this destructive effect were the withdrawal of Ukraine from the Soviet Union single machine building complex without simultaneous changes of vital functions characteristics by ingoing and outgoing flows and also the opening of country's domestic market for more powerful foreign producers with whom national manufacturers of similar goods couldn't compete.

There was investment activity only in mining and metals production sector motivated by keeping position in the international market. But the problem of production deep modernization hasn't been solved till nowadays and domestic products haven't become competitive.

According with professional estimation Ukraine owns high resource potential of known and unknown reserves reproducible by source of energy. There is more than of 3.5 % of explored world coal reserves, near 0.1% of oil, 0.7% of natural gas [2]. Almost 47% of Ukrainian needs in fuel and energy resources and in electricity completely are met by its own sources.

But the power-intensity of GDP exceeding the average level in the developed countries by 2.6 times is the most important argument for immediate innovative reforms in the sphere of energy recourses consumption.

The process of USSR economic complex disintegration and market reforms were "shock" for agricultural complex of Ukraine. Today the volume of agricultural output equals to 57% of 1990 only.

In fact agrarian sector began to feel advantages of market mechanisms only in the beginning of the third thousand when the processes of postcrisis revival were activated, although the volume of agricultural output in 2009 equals to 70% of 1990 [2]. But in comparison with construction industry (8.6 % of 1990) it is rather optimistic result.

Increasing global food crisis testifies to necessity of urgent innovative-investment reforms.

Appearance of Ukrainian agricultural goods in the international markets especially cereal group, oil-plant group and recycling products is a clear vector of modernization of this sector of national economy. Since 1994 till 2009 the volume of agricultural export has increased by 9.17 times [2].

Among the basic terms of national economy market positions strengthening and its social trend are the following: the development of competitive in the international markets goods, progressive poly-vendibility of manufacturing with high degree of recycling on the high effectiveness base and land use culture.

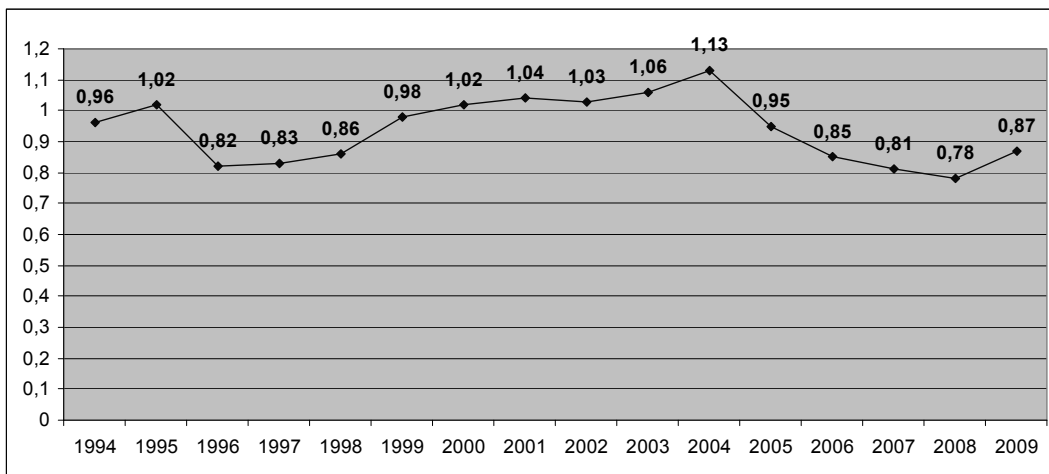
The choice of market vector of establishment and independence development has influenced on the indices of external economic activity which was liberalized, that in its turn has promoted Ukraine as a country with the high level of economy openness.

Gross indices of export and import has increased by multiplies during the last twenty years according with 1990. However reorientation of trade flows on the base of prolonged interior structural reforms has generated irrational model of specialization in international construction of foreign trade.

Ukrainian export consists of products of the first technological conversion (ferrous metals and ferrous metals goods group, agricultural goods). Import involves hi-fi products, consumer goods and energy recourses.

Geographical aspect of international trade structure estimation is representative. The basic export market is Russian Federation, countries members of CIS and Asia. Export is provided by European Union countries. Chronic deficit of trade balance of Ukraine confirms the necessity of radical economic and structural reforms which allow national economy to be flexible and synchronous to the state of domestic and international market.

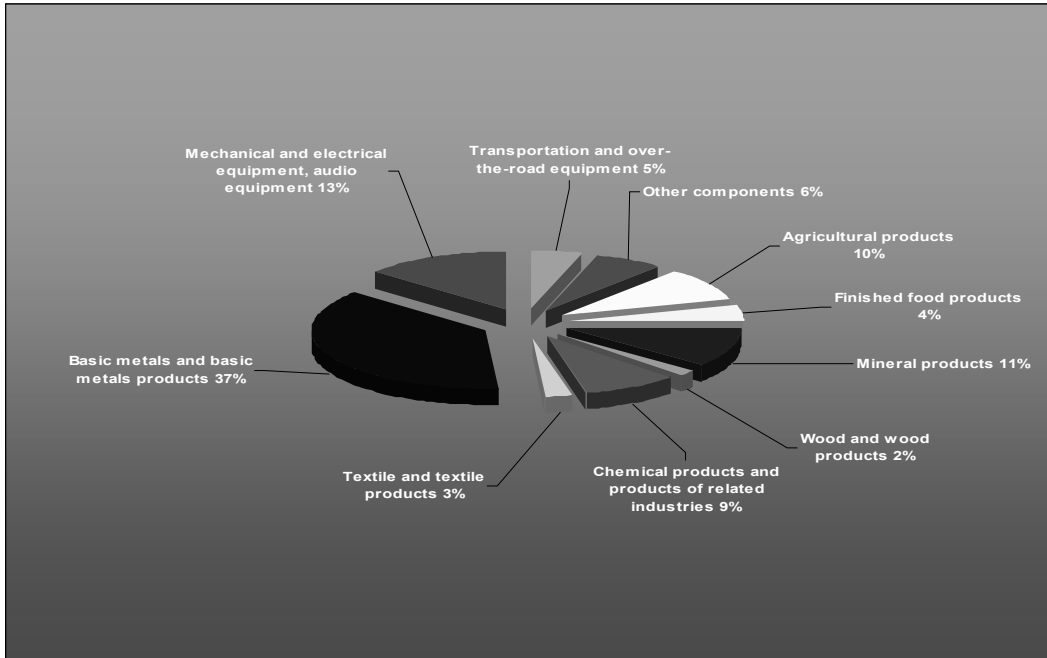
The research of relative indices of export and import correlation enables to estimate the effectiveness of foreign economic policy in Ukraine during the considering period (pict.5).

Pic.5.
Dynamics of export-import coefficient in Ukraine during 1994-2009
[according with source 2, p. 44].

The average diagram of goods filling export flows in Ukraine during 1994-2009 can be shown as follows (pic. 6).

Pic. 6.

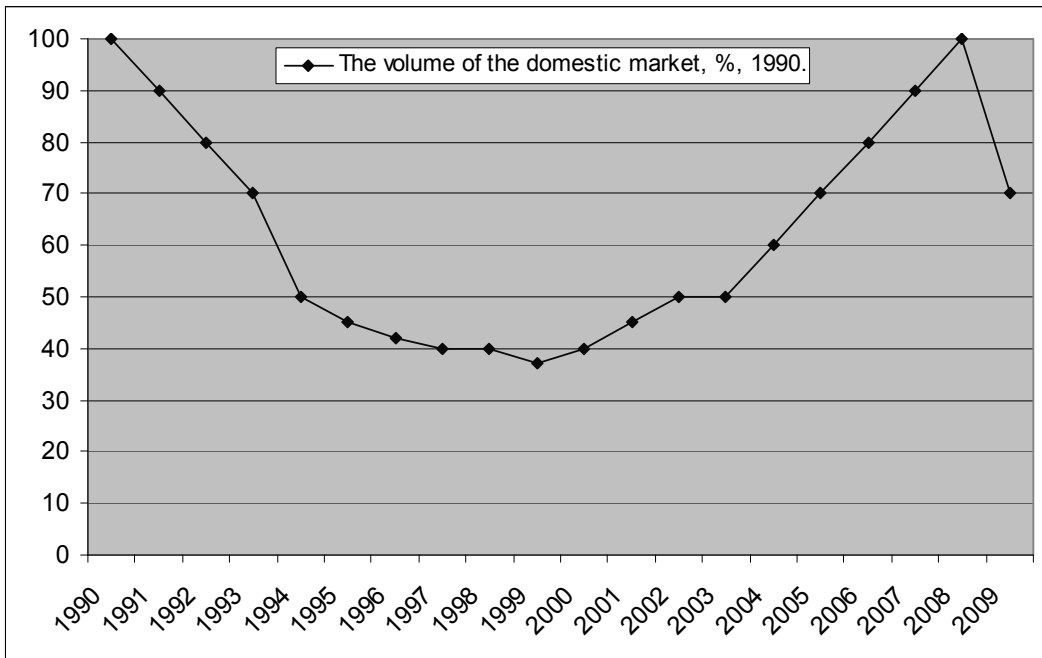
The average structure of goods filling export flows in Ukraine during 1994-2009[according with source 2, p. 45].

On the whole, the goods structure of imports outlines the formed model of international specialization of Ukraine despite the volatility of the trend of each component.

Ukraine imports are presented in the goods groups in which the biggest percentage belongs to mineral products (on the average 41,1% in the corresponding period).

The administrative control of “uncritical” goods imports, the optimization of prices for imported energy recourses, the stimulation of increase of competitiveness of export goods, the implementation of resource-saving technologies etc. are the instruments of regulating influence of the Ukrainian government on the international trade.

The development of the domestic market of Ukraine was uneven during the period of obtaining independence.

*Pic. 7.
The dynamics of Ukraine domestic market in 1991 – 2009
(in comparison with 1990), % [2].*

In 2010 Ukraine ranked 30th of 133 countries according to the criterion “the size of the domestic market” in the system of international comparisons, and according to the index of global competitiveness – 27th of 131 countries [2].

Meanwhile, Ukraine is inferior to European countries according to the index of the volume of the domestic market per capita, which is explained by a low level of a purchasing power. In accordance with the criterion in the same system of evaluation Ukraine holds only the 71st place.

The results of statistics research can give some cause for optimism. It was found indirectly in compliance with the share of domestic consumer goods in the structure of the whole retail turnover that the share was more than a half in 2000 – 2004 – 75.3 ÷ 74.4%, but at the end of 2008 it decreased to 63.1 %. But the character of tendencies allows us to draw a conclusion about the shift of national production to the production of export goods of light processing [2].

A high level of political turbulence, which accompanied the establishment of economic independence of Ukraine, influenced greatly the processes of the transformation of economic models which were being chosen. An export-oriented model had been formed by 2005. But then the national economic policy was aimed at the keeping of an import-oriented model of consumer capitalism which was based on internal borrowing. The global finance and economic crisis intensified its failure. A twenty-year way was a way of searching for a new experience of economic construction.

Ukraine is consequently improving its tax policy and a permanent search of an optimal variant is inherent in this way.

Over the last decade 3 types of special purpose fund duties have been abolished, rates of profit tax and VAT have been decreased, rates of individual income tax have been lowered, and the methods of their calculation have been changed. Offsetting debts with the budget, other forms of debt restructuring for business entities and unreasonable tax remissions have been abolished.

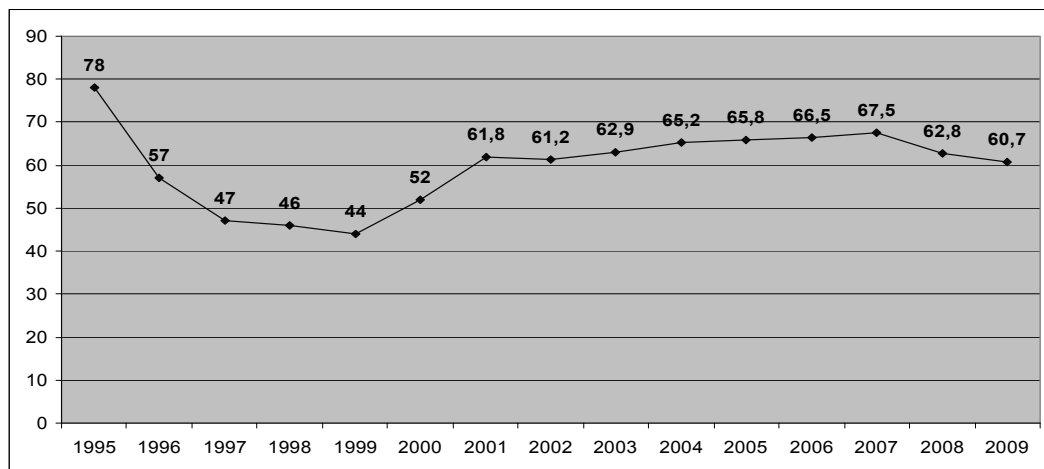
The process of the optimization of the structure of the Consolidated Budget of Ukraine relating to the sources of income generation is continuing. This fact was reflected in the Tax Code passed by the Verkhovna Rada in December 2010.

The increase of efficiency of tax administration provided the growth of Ukraine Consolidated Budget incomes to 31.5% GDP in 2009 (24.2% GDP in 1994 r.) [2].

The rationalization of distribution of budget money among important for the society fields reflected the emphases of the state policy in each period. In 2009 expenditures were maximal for the last decade – 33.6% GDP. The expenditures for social support of the population, formation of human capital, strengthening the public order, safety and judicial defense were higher [2].

The picture of economic analysis of the process of establishment as development will not be comprehensive if we do not add microeconomic issues.

The efficiency of Ukraine enterprise activity presented in the absolute indices and as the trajectory of their development over 20 years reflects dominants of the economic environment in full. These processes can be evaluated according to the index of percentage of profitable enterprises (picture 8).

Pic. 8.

The percentage of Ukraine profitable enterprises in 1992-2009 [made up under the data of the source 2, pp. 65, 66].

The financial performance of enterprises was the most vulnerable during the crisis in 1998, and it was especially become apparent in agriculture, transport, communication. [2].

The indices of direct and guaranteed government debt were decreased in a period of national economy recovery and it was 12.3% GDP at the end of 2007[2].

However, an intensive integration of corporate structures with the international market of loan capital was observed during this period. This integration was motivated by increasing investment appeal of Ukrainian corporations, quite a high activity of foreign investors, using more cheap international sources of credit resources by national enterprises.

A joint foreign debt of Ukraine was intensively growing due to the activity of the government, money-and-credit regulation, banks, non-financial institutions. It increased more than twice in 2003-2009 up to level 79.3% GDP [2]. This led to an extreme growth of financial risks and the creation of preconditions for a large-scale financial crisis.

The institutional structure of the Ukraine financial market was developing extremely slowly. Direct projection of the experience of Western countries without due regard to the national peculiarities of transformation processes did not favour a full-fledged participation of the financial sector in the formation of market relations.

A transformation crisis and hyperinflation, Ukraine economy demonetization in the first half of 1990th deteriorated significantly the state of national financial institutions.

National institutional players did not hold a constructive position in the national financial market even in the periods between crises, avoiding an investment trend of credit resources.

In spite of the fact that the presence of banks total assets in the structure of the corporate finance sector reached 90% at the end of 2009 [2], the segment of investment banking remained undeveloped. The growth of foreign bank capital share weakened the state influence on the optimization of the resource support of national economy development, the elimination of sectoral and regional disproportions.

The weakness of a parbank system, a high level of dollarization of the economy, the deformation of a credit model towards mortgages and consumer credits, the underdevelopment of the Stock Exchange, the usage of debt instruments for financing a budget deficit and bank recapitalization, multiple decrease of money resource offer, an imperfect money-and-credit policy led to the investment potential diminution of the country.

The monetary regulation didn't take into account actual needs of the money-and-credit market.

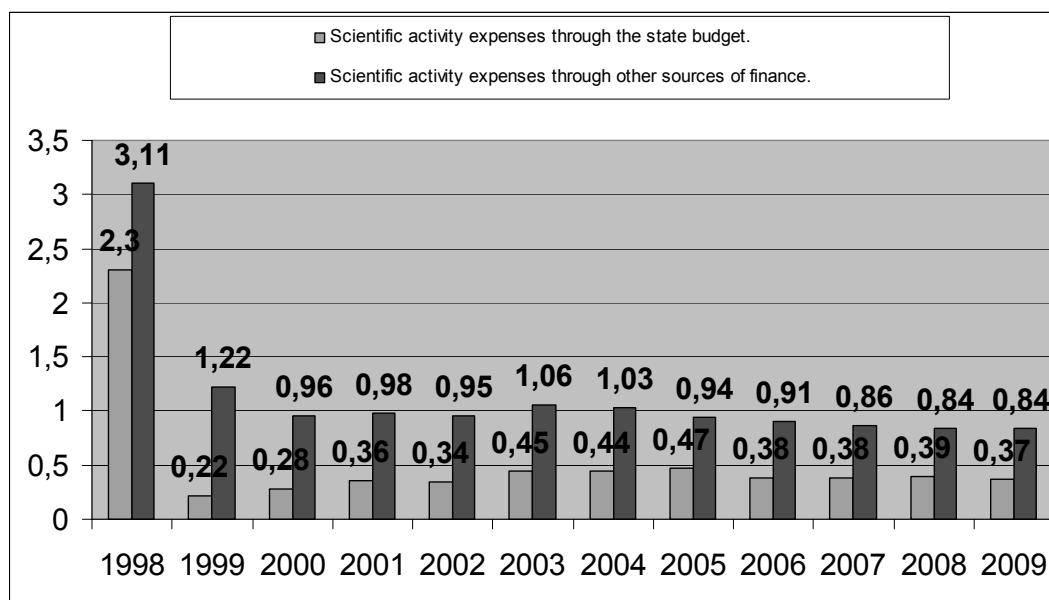
The operation of the mechanism of the usage of an emission resource of Ukraine is more dependent on the influence of external factors.

Ukraine has survived two monetary reforms: from rouble accounting before introduction of money substitutes – coupon-karbovanets, to national currency – hryvnia (1996). The formation of an independent international monetary policy for Ukraine is a permanent process, consisting of gaining of new knowledge, experience, mistakes and their elimination. An exchange rate policy, a currency regulation and control system, a policy on gold and currency stock management of the National Bank of Ukraine, which are closely connected with monetary and credit policy of Ukraine have been founded. Just a high correlation of processes in the national monetary and currency segments of the financial market have conditioned hryvnia

fluctuation – from devaluation to revaluation and vice-versa, increasing with growth of resource dependence from the external capital markets (especially in 2005-2008), continuation of economy dollarization, growth of actual inflation and further development of black economic relations.

Modern strategies of development are based on innovation factors of economic growth. For the developed countries the percentage index of the enterprises that actively implement innovations is about 70-80% [1]. By the end of 2009 this index was only 25% of that of 1991.

A significant decrease of an innovation component in the investments reflects the general negative tendency of the irrational structural institutional changes in science and technology sphere, its effectiveness which is observed in trend of science-intensiveness index of GDP (pic. 9). Even in the most favorable economic periods in comparison with 1990 this index was almost three times less.

Pic. 9.

The dynamics of science-intensiveness index of GDP, % [2].

Ukraine reached its full investment activity in a period of revival economic growth (1999-2007). However the index of investments in basic capital was about 87,7% by 1990. [2]. Further crisis economic shocks considerably slowed down investment processes, especially in machine building.

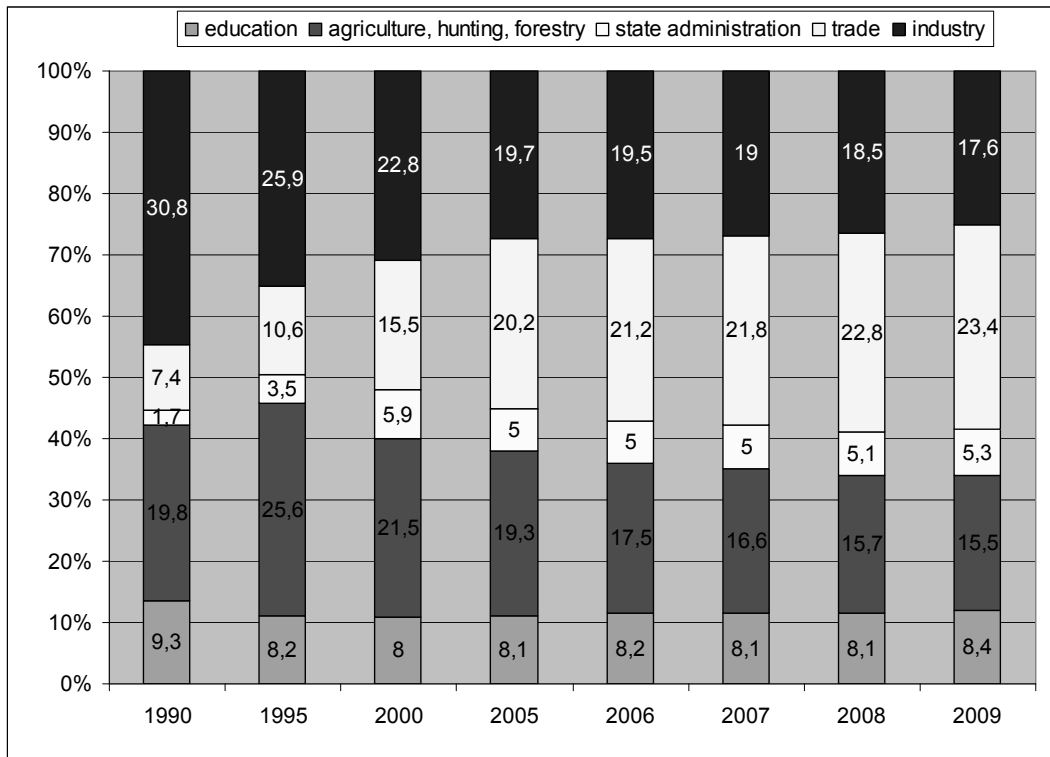
The share of credit resource in the invested capital is traditionally low (from 1,7% in 2000 to 14,2% in 2009) and is even lower than share of budget resource (from 7,1% in 2000 to 15,2% in 2009) [2].

The practice of investment entities, based on their own resource, closely connects the investment activity and the real effectiveness of their activity, which in its turn

reflects the influence of exogenous factors, strengthened by a multiplier of the internal management.

Unfortunately, Ukrainian labor market evolution preserved the following problems caused by the transformational crisis: unemployment, imbalance of demand and supply, irrational structure and low employment, distorted mechanism of a labor service market, development of informal employment sector, moving of able-bodied population from industrial sector to trade and service sector.

Official statistics confirms these structural changes (Pic.10).

*Pic.10
Dynamics of employment structure in some fields of economic activity
in 1990-2009, % [2].*

For twenty-year period of independence high volatility of net remuneration and working efficiency indices reflected the peculiarities of the labor market establishment in Ukraine. Thus, the decrease of output in Ukraine was accompanied by wage cut and not by unemployment increase (up to 2004), as it is observed in the developed capitalist countries during depressions.

At the same time during the revival of economic growth the dynamics of net remuneration index started to outrun growth rates of GDP and working efficiency (1999-2007).

This created a precedent for the lead of improvement of population social standard, increase of its potential paying capacity binding that showed itself in jump in inflation, import substitution of commodity supply, increase of consumer and mortgage credit with banking sector assistance. The structure of GDP according to income groups moved more towards advantage of final consumer expenditures with decrease of share of capital accumulation and investments in economic development.

The choice of independent development by Ukraine in 1991 was based on well-defined change of the political model and transition to the market economy.

Market modernization of property relations took place in several stages:

1992 – 1996 – the beginning of privatization, the completion of small privatization;

1997 – 1998 – the completion of mass privatization with use of privatization certificates;

1999 – 2004 – the period of intensive privatization including individual privatization of large-scale entities, the beginning of privatization processes crisis;

2005 – 2009 – deepening of privatization process crisis [2].

The depth of privatization process can be estimated effectively though the dynamics of indices of state sector share in the economy, the data on which has been published since 2005.

In 2008 in whole the state sector in the economy took 9.0% versus 12.2 % in 2005. The state owned 1.0% of enterprises (in 2004 – 4.2%), 16.4 % of fixed cost assets (in 2004 – 31.5%), full-time workers – 15.3% versus 19.9% in 2004. [2]. Thus, for the twenty-year period of Ukraine's independence an economic model based on dominating private property and market principles has been formed. The fundamentals of command economy have been broken.

With land reform adoption in 1994 peasants got free for private use 26.5 million hectares of agricultural land.

In the 1990s the framework of the market infrastructure and institutes, the legislation base were formed; the economic functions of the state, insuring openness of the Ukrainian economy, were created. The transformation economic model was substituted with the market model of economic development; orientation for Euro-integration course with optimization of partnership economic relations in the post-Soviet (Euro-Asian) area was strengthened.

The reserves for not only acceleration but also for increasing quality of privatization processes are investment motivation of the population, development of the sphere of institutional investors and stock market in Ukraine as a whole, regulatory reforms, which will be able to lead Ukraine to the worthy place in the World Bank's rating "Conditions for business conducting". In 2010 according to this criterion Ukraine was given 142-th place out of 183 countries.

The stage of capturing Ukraine by the wave of financial and economic crisis (the end of 2008 – 2010) requires special analysis, though the long-term systemic antagonisms, threatening the country's macroeconomic equilibrium had been accumulated much earlier, in the period of renewed economic growth.

Since the middle of 2005 Ukraine felt strong competitive pressure of other exporters (especially China) on foreign markets and decrease of demand for Ukrainian goods, loss of price advantages over imported goods due to hryvnia's revaluation and intensive import substitution in the structure of internal retail goods

turnover, which started growing faster than GDP. As a result, the steady negative balance in external trade of goods was formed; investment demand and volumes of capital investment decreased due to increase of the number of inefficient owners. The end consumer expenses were growing, supported by increased social payments and available possibilities of consumer and mortgage crediting.

Macroeconomic imbalance was growing; in the end of 2007 it resulted in the formation of negative balance of payment, increase of external debt, including private debt.

Lag effect of Ukraine's economic achievements during favorable period (till 2007) for some time (till the 4th quarter of 2008) prevented the national economy from immersion into global crisis which had covered leading countries of the world, though practically all spheres of the economic activity started experiencing destabilization impulses from the beginning of the year.

In the 4th quarter of 2008, the peak of the crisis became apparent in the decrease of the GDP growth rates by 3.5 times, negative balance of the current account on the level of 7.2 % of GDP, increase of the gross external debt up to 100 billion \$ [10].

Inflationary trends, which had arisen before, increased significantly.

The powerful multiplier of the world crisis influence on the national economy was the stimulating monetary policy of the state, expansion of bank crediting, formed on the foreign capital.

Realized instability of the economic growth in this period results from its nature – generating due to coincidence of the factors of external and internal nature in favorable combination, while its quality was not provided with large-scale internal reforms.

By that time Ukraine had practically used all the possibilities of the industrial 'inheritance' of the USSR and faced strict conditions of energy carriers import, the volume of it is estimated as critical at the basic energy intensity of the production. The country required radical reconstruction of the economic development model. Systemic modernization of the production according to the scientifically grounded model of production priorities, managerial model at all the levels of business activity on the bases of strategic orientation, balanced development of all the spheres of the economic activity on the bases of inter-branch technological relations, increase of their efficiency, were the bases of the development of a new fundamental construction of the development model, based on the pluralism of interests of owners and the principles of social partnership.

The overcoming of crisis was outlined in the middle of 2010. According to the year results, GDP grew 4.2%, volumes of manufacturing by 11.2 %, in January 2011 – 9.7 %, exports – by 29.6%, direct foreign investments at the beginning of 2011 grew to 44.7 billion dollars, gold and foreign exchange reserves of the NBU reached pre-crisis level [10].

During the crisis 2009 the collapse of inflation was prevented; it was stopped at the average annual index 9.1%; active substitution of imports with domestic goods on the domestic food market is being stimulated; export of goods potential is expanding; radical reforms in regulatory and fiscal spheres are being carried out; economic and political vectors of the foreign policy of Ukraine, instruments of the game on the foreign goods markets are defined.

Program documents, developed under the direction of V. Yanukovich, outlined the main directions and instruments of the country's moving towards stable growth till 2013. They are:

- in the sphere of stabilization of the state budget – strengthening financial and fiscal discipline; normalization of public purchases and state support of the enterprises according to the standards of the EU and WTO; optimization of the quantity of state special purpose and budget programs; strengthening of financial control of efficient use of the budget funds; creation of legislative base and mechanism of national debt management; conducting state borrowing;
- in the sphere of state expenditure efficiency improvement – increase of the quality of capital budgeting at the expense of middle-term investment planning at the projects, selected during estimation on the level of the main managers of budget funds; functional structuring of responsibility and authority in investment process, integrated into the budget process; creation of database about the state of public assets and influence of investment on them; legal definition of criteria and principals of distribution of investment subventions; filling the fund of the future generations at the expense of unplanned revenues, including the ones from privatization, which must ensure financing of priority investment projects and social reforms; improvement of methodology and legislative bases of investment projects estimation;
- in the sphere of public finance transparency provision - legislative definition of responsibilities and obligations of the state and public administration bodies, quasi-fiscal functions, monthly information about fulfillment of state budget and off-budget funds in mass media, including the Internet, expansion of the content of this information, including the data about the state of public financial assets and obligations, non-finance assets, state of the public sector in general, implementation of anticorruption mechanisms;
- in the sphere of improvement of public finance management - implementation of state forecasting, long-term and medium-term planning on the basis of a new legislative framework, comprehensive usage of program-target method (PTM) of Budgeting for the budgets of all levels, introduction of a monitoring system and evaluation of their effectiveness, an integrated system of public finance management based on advanced information systems and technologies, introduction of EU standards of internal audit, increasing supervisory role of the Ministry of Finance of Ukraine in the field of income generation and cost efficiency of financial and economic activities of enterprises of the public sector, an inventory of objects of state property;

The process of executing the program includes three phases, the first of which is being implemented consistently. Indicators of success of the Program are defined as: - reducing the state budget deficit (excluding recapitalization) to the target 5.3% of GDP in 2010 (actual -5.5%). In future not less than by 1% of GDP and bring it to the level of 2% of GDP in 2013-2014. Stabilization of public debt before the end of 2014 at no more than 45% of GDP, increasing the share capital of the consolidated budget by 4% of GDP in 2011 and not less than 5% of GDP since 2012 [1]. Ongoing reform of the

tax system is a painful and complicated process, but it will provide the ultimate strengthening of the international competitive position of domestic business, harmonizes the legal tax base with the EU legislation, establishment of tax equality to restore fair competition in Ukrainian economy, reducing the depth of social inequality, reducing part of the shadow economy [1]. Improvement and development of the financial sector, reform of intergovernmental relations will allow, among other global economic changes, substantially increase the investment attractiveness of Ukraine in all industries and sectors of national economy, fill with the resources, tools, and achievements of innovation and investment market model of sustainable economic growth and development. Hungarian experience of radical market-oriented economic reforms since 1987 is very valuable for Ukraine. When changing the political system in 1990, Hungary avoided the transformation crisis, although the transition period took 14 years.

Sound macroeconomic policies, strong foreign direct investment allowed it to maintain the proportionality of national economic development and create a sustainable market model of industrial-agricultural independent state. Characteristic of this model are signs of duality - the complete liberalization of foreign capital inflows and significant competitive pressure on domestic business - created for the national economy not only benefits but also the complexity of the transition period, influenced the foreign policies of the country, so that geographical and commodity structure of exports have changed. By the end of 2000 share of agricultural exports fell by half, while engineering products have become prevalent in the foreign trade of Hungary [14]. As well as Ukraine, Hungary has built export-oriented model of economic growth (since 2004 as a full EU member), and it also had some difficulties of normalization of the current balance of payments surplus which in the last five years was achieved only in 2009. [14]. Hungary exports mostly to EU countries (79% of the total in 2009) [14]. While exports to Ukraine amounted to only 1.5%, volume of imports from Ukraine in the same period made up 0.9% [14].

Ukrainian-Hungarian economic relations since the collapse of the Soviet Union actually were built up again, because there was a change of production specialization and cooperation in trade relations. In the structure of Ukrainian imports of Hungarian origin, the most important part belongs to pharmaceuticals («Eric», «Gedeon Richter), medical equipment and devices, primarily diagnostic, processing industry and mechanical engineering. Tourism occupies a special place in bilateral relations. Areas of mutual investments in the chemical, engineering, packaging, food industry are being developed, there progresses development of banking network in Ukraine (OTP Bank - Hungarian Saving Bank), joint ventures (there already are 1030 in Ukraine), cross-border cooperation, agriculture, transportation, logistics, transit development and introduction of high technology, energy [14]. The legal base of bilateral relations and cooperation is more than 40 major agreements between the governments of Ukraine and Hungary, where the priorities are the following areas:

- Fundamental research on a number of problems of natural, social and humane sciences;
- New energy-saving technologies in industries such as metallurgy;
- Environmental protection and sustainable development;
- High technology diagnosis and treatment of common and complex illnesses;

- Technology of cultivation and crop protection, microbiology;
- Information technology [14].

In February 2009, in Kiev at the 7th Session of Ukrainian-Hungarian Commission 20 joint scientific projects were approved. Not less effectively develops cooperation between Ukraine and Hungary in the field of education, under which the exchange of information, research and teaching materials, students and teachers is carried out, a joint program for development and coordination is conducted.

Despite the turmoil caused by the global financial and economic crises (2008-2010), Ukrainian exports to Hungary increased in comparison with 2009 up to 117.8% (860,084,300 US dollars), while imports from Hungary - 179.1% (1,214,630,600 US dollars) [14].

Hungary is an important economic partner of Ukraine and occupies 13th place in the foreign trade among other countries, including the volume of trade in services.

Literature

1. Prosperous society, competitive economy, efficient state: Economic reforms scheme for 2010-2014. Economic reforms committee assigned to the President of Ukraine [Online source].
– Available at: www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.
2. Economy of Ukraine within the period 1991-2009, Kyiv, Ukrainian State Statistics Committee. 2010.
3. Statistical annual of Ukraine for 2009. Ukrainian State Statistics Committee.
4. V. Geets. Generation and development of financial crisis 2008-2009 in Ukraine/V. Geets//Ukrainian economy.- 2010 - N 4. - P.5-15.
5. N. Zaderej. The best among the worst. Ukrainian achievements after two decades of sovereignty/N.Zaderej, A. Dankovskij// Expert, №31-32, 16-29 August, 2010.
6. I. Kriuchkova. Macroeconomic situation and perspectives of Ukraine recovery from transformational crisis./ I. Kriuchkova// Economic literary miscellany literary miscellany-1,2002
7. I.Kriuchkova Macroeconomic structural movements in Ukraine: reasons and results /I.Kriuchkova// Economy and forecasting, №2,2003.
8. D.Mantsev. Macroeconomy of CIS: decade of reforms./ D.Mantsev// Russian economic magazine, №5-6,2001.
9. U.Harazishvili. Ukraine in 2004 -2008. Perspectives of economic growth /U.Harazishvili, A.Zaritskij, V.Zavodnik// Financial risks 2 (36), 2004.
10. L.Shynkaruk Macroeconomic conditions and economic crisis in Ukraine/ L.Shynkaruk // Economic theory №2, 2010.
11. I. Shumylo "What is the truth of economic growth in Ukraine"/I.Shumylo// Dzercalo tyzhdnia, №19,19.05.2007
12. Capital expenses of the state budget / The government's year in power: a turn to a new quality of life// Uryadovi curyer. – 2011. – March, 12 . – P.2-3.
13. State Statistics Committee of Ukraine [Online source]. – Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Embassy of Ukraine in republic of Hungary . Publications. [Online source].
– Available at: <http://www.mfa.gov.ua/hungary/ua/publikation/print/.8808.htm>

ZSUZSA LUDVIG¹

Ukrainian economy – attracted both by Russia and the European Union²

Ukrainian economy – attracted both by Russia and the European Union (Summary)

For the past two decades independent Ukraine has been facing an orientation dilemma. She has two partners of major importance: Russia, the old ally on the one hand, and the European Union, the new partner on the other. Both partners play key role in the foreign affairs of the country, but are almost equally important for the Ukrainian economy as well. Not surprisingly Ukraine had been following a so-called 'multivectoral' foreign policy during the nineties and for the past few years as well. At moment Ukraine has to answer the initiatives of her two major partners. She is an important partner country in the EU's Eastern Partnership program aimed at attracting six post-soviet countries closer to the EU economically and politically, while she has been invited to join a Russia-centred post-soviet integration grouping as well. However, it seems to be impossible for Ukraine to take part wholly in both integration programs. The article tries to highlight the dilemma based on economic statistical data. It analyses trade and investment relations between Ukraine and the EU on the one hand, and with Russia on the other in details.

Intruduction

For the past two decades independent Ukraine has been facing an orientation dilemma politically and in economic sense as well. She has two partners of major importance: Russia, the old ally on the one hand, and the European Union, the new partner on the other. Both partners play key role in the foreign affairs of the country, but are almost equally important for the Ukrainian economy as well. This latter fact is not so evident while the political dilemma is widely known. The article aims at analysing this double economic linkage based on statistical data while at the same time trying to point out how many difficulties this situation creates for the country.

Ukraine had been trying to follow a so-called multivectoral foreign policy during the nineties and according to many expert opinions her leaders were rather clever at doing so. The situation became more difficult after the "orange revolution" which was widely valued as slight moving towards the European Union both politically and economically being at the same time a trial to weaken ties with Russia. At moment Ukraine has to answer the initiatives of her two major partners. She is an important partner country in the EU's Eastern Partnership program aimed at attracting six

---

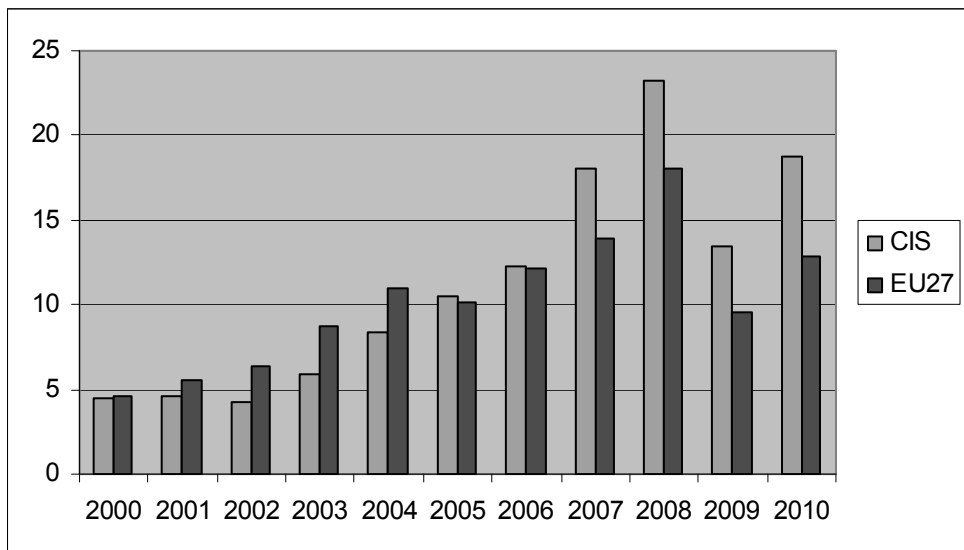
¹ senior research fellow Institute for World Economics of the Hungarian Academy of Sciences

² The article is based on the presentation given by the author in the international conference „20 years of independent Ukraine” organised by the Budapest Business School on May 4-5. Budapest.

post-soviet countries closer to the EU economically and politically³, while she has been invited to join a Russia-centred post-soviet integration grouping as well. Both initiatives include free trade idea, while at moment it seems to be impossible for Ukraine to take part wholly in both integration programs. Ukraine seems to be in a forced “either... or” situation which is to be a heavy burden for the country. Most probably this dilemma is the strongest in the Ukrainian case as compared to other Eastern Partners of the European Union. The article tries to highlight the dilemma based on economic statistical data. Besides analysing the migration side of the issue, it focuses on trade and investment relations between Ukraine and the EU on the one hand and with Russia on the other in details.

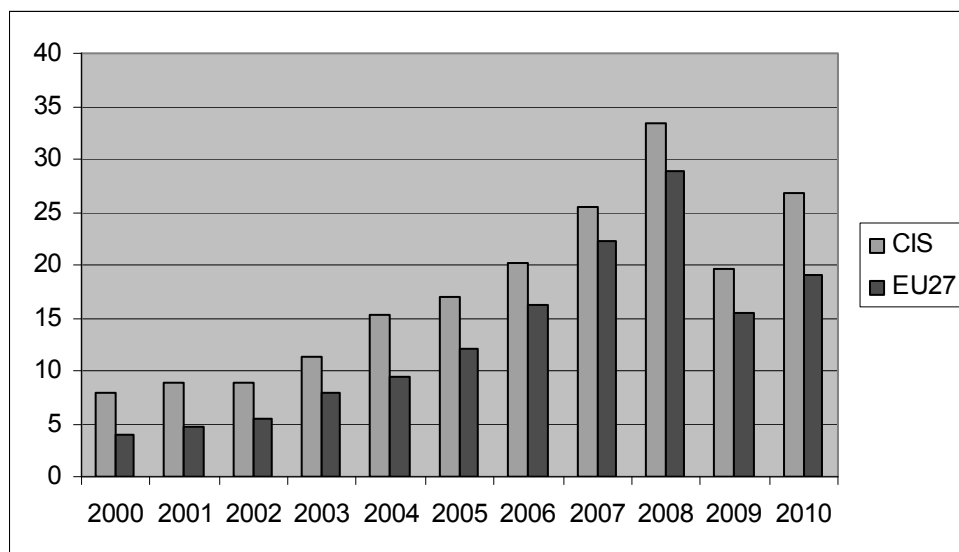
1. Foreign trade - balanced turnover

Foreign trade is the most evident field of the so-called double attachment of the Ukrainian economy. Figures for indicating the shares of the EU and Russia both in exports and imports have been equally high and very close to each other for the past decade.

*Ukrainian exports to the CIS countries and the EU27 (billion dollar),
2000-2010
Diagram1.*

³ Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Moldova and Ukraine

*Ukrainian imports from the CIS and the EU27 (billion dollar),
2000-2010
Diagram 2.*

Although one may think that after the orange revolution the post-Soviet or Russian factor of the Ukrainian foreign trade turnover had been declining for the benefit of trade with the European Union, the picture is not so simple. Generally it is true that politics and foreign affairs have a great influence on economic decisions, but the Ukrainian case is very specific. On the one hand one may see deepening economic ties, including strong trade relations with EU member states, but on the other strengthening ones with Russia as well. This latter phenomenon highlights two Ukrainian characteristics with impacts on the direction of trade flows. The first one is the special oligarchic structure of the Ukrainian economy. The second one is the deep industrial structural interweaving of the Ukrainian and Russian economies in close relationship with the oligarchic-type economy. But the situation is even more complex: sometimes Ukrainian oligarchs closely tied to their Russian partners are interested in more intensified trade relations with the European Union! Contrary to the first years of the 2000ies, due to all these complex and other industry-specific reasons, Ukrainian exports to the CIS space have been higher than supplies to the European Union since 2005. On import side supplies from the CIS partners have exceeded those from the EU during the whole analysed period. But since the difference is not big we may conclude that Ukraine has two major foreign trade partner groupings: the CIS countries and the EU.

Naturally, post-Soviet trade for Ukraine is not equal to Russia-related turnover, however, major part of it falls on Russia. Russia's share has shown an increasing tendency for the past years. Also one should notice that the post-Soviet trade is

deeply influenced by Russian initiatives at least as regards Ukraine's other main post-Soviet trade partners like Belarus or Kazakhstan. From this point of view we may also state that Ukrainian trade is double-focused: one major focus falls onto the European Union, while the other focus is on the post-Soviet economic space dominated by Russia.

Table 1.

Russia's role in Ukrainian foreign trade with CIS countries (billion dollar), 2003-2010

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
EXPORTS								
CIS	6.0	8.6	10.7	12.7	18.7	23.8	13.5	18.7
Russia	4.3	5.9	7.5	8.6	12.7	15.7	8.5	13.4
other CIS	1.7	2.7	3.2	4.1	6.0	8.1	5.0	5.3
<i>Russian share in CIS-related exports</i>	71.7	68.6	70.1	67.7	67.9	66.0	63.0	71.7
IMPORTS								
CIS	11.5	14.9	17.0	20.2	25.6	33.4	19.7	26.7
Russia	8.6	11.8	12.8	13.8	16.8	19.4	13.2	22.2
other CIS countries	2.9	3.1	4.2	6.4	8.8	14.0	6.5	4.5
<i>Russian share in CIS-related imports</i>	74.8	79.2	75.3	68.3	65.6	58.1	67.0	83.1

Source: State Statistics Service of Ukraine

Russia's role is even more underlined when making structural analysis. Ukrainian exports to Russia are more diversified and advanced than exports to EU markets that are dominated by steel and iron products (28.2 per cent in 2010) and fuels and mining products (27.4 percent in 2010).⁴ Similarly to exports to the EU, iron and steel products have a high share (22.7 per cent in 2008) in Ukrainian supplies to Russian markets. Agricultural and food products play a rather significant role in exports both to the EU and Russia. Their share totalled to 16,4 per cent of total Ukrainian exports to the EU27 in 2010 while constituted 12 per cent in supplies to Russia (figure for 2008).⁵ However, machinery supplies indicate the most important difference between the two markets. While their share is only about 10 per cent regarding exports onto EU markets they constituted approximately 38 per cent in exports to Russia in 2008.

There are some CIS countries that fall out of the major Russian plans aimed at integrating post-Soviet states, but at the same time are among important trading partners of Ukraine, like Moldova, Azerbaijan, Turkmenistan or Uzbekistan.

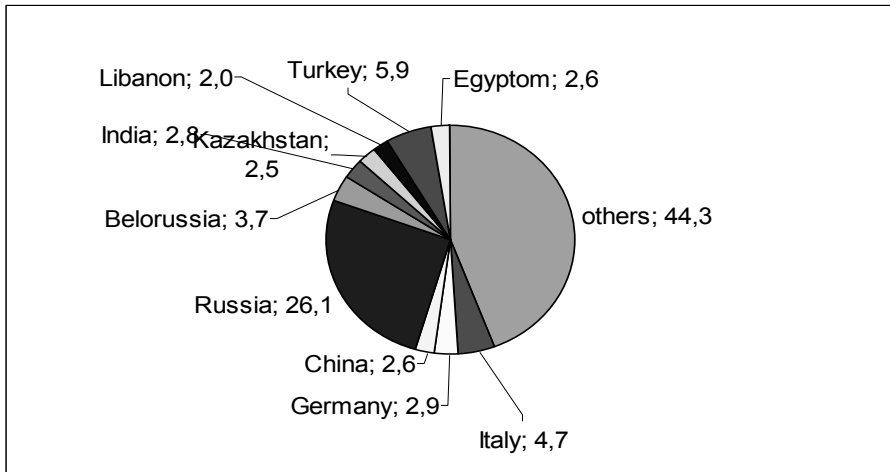
⁴ Eurostat database

⁵ Unfortunately there are no statistical figures on commodity structure available for exports to Russia for years later than 2008.

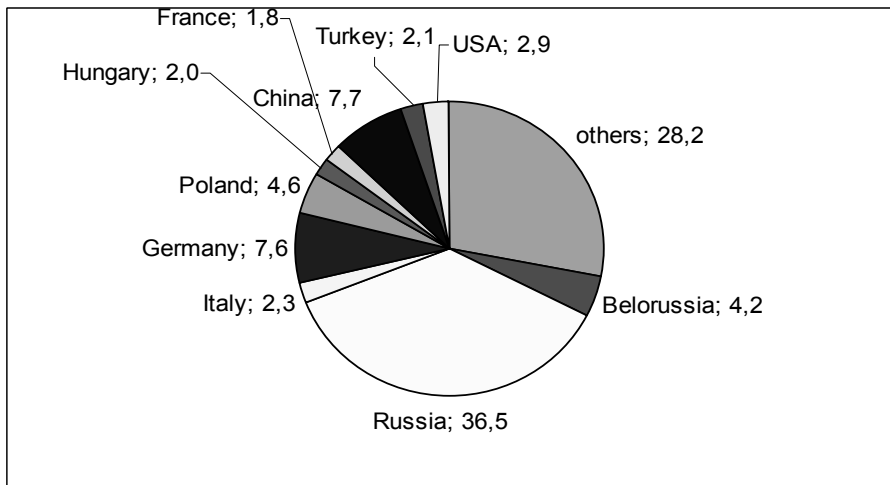

Moldova is big market for Ukrainian export products, while the other three countries have major significance in Ukrainian attempts to diversify energy imports.

Also we should not forget that beside the two basic country groupings, the EU and the CIS, foreign trade turnover of the independent Ukraine has always been having a third pillar: the block of countries on other continents like China, the USA or the Eurasian-located Turkey.

*10 main country destinations for Ukrainian exports, 2010 (%)
Diagram 3.*

*10 main country sources for Ukrainian imports, 2010 (%)
Diagram 4.*

In a country to country comparison Russia's role is outstanding, five times higher than any other single trading partner of Ukraine. What does it mean for the Ukrainian economy? First, trade barriers initiated on Russian part cause serious consequences for the whole economy since Russia is the main market for a wide range of Ukrainian products. One should not forget that Russia has been very active in introducing protecting measures against Ukrainian producers for the past few years, often motivated by political considerations. Second, Russia is of high importance on import side as well due to its well-known outstanding significance in Ukrainian energy supplies. Notwithstanding the enormous efforts to weaken Russian dominance, Ukraine is still highly dependant on Russia in her energy sector. This dependence, up till now being rather symmetric, will become more asymmetric in the future due to the launch of the Nord Stream pipeline, a new route for Russian gas to Europe and some other possible new Russian infrastructural projects.

The role of the European Union is also of high importance. Major modernisation inputs come from the EU which is crucial for the structurally and, in several industrial cases, technologically undeveloped Ukrainian economy. On the other hand the EU as a market also greatly matters since major Ukrainian branches (metallurgy, energy, agriculture etc.) are deeply interested in EU markets.

Future institutional frameworks of trade both with Russia and the EU highly influence Ukrainian economic possibilities. There is a definite initiative aimed at some degree of integration on both sides towards Ukraine. In 2008 the EU launched negotiations with Ukraine on so-called *deep and comprehensive free trade* (DCFTA). There are hopes that negotiations in the framework of the EU Eastern Partnership initiative could be finalised by the end of 2011 during (and backed by) the Polish EU Presidency. DCFTA is a classical free trade agreement plus legal harmonisation in several crucial fields of the Ukrainian economy towards EU *acquis*, a formula having been elaborated by the EU originally for Ukraine. But Ukraine also has been invited, later even pressured by Russia to join the Russia-centred integration group of Russia, Kazakhstan and Belarus, a formulation that by 2010 already reached the stage of a customs union. It is not a new Russian idea to formulate an integration group of the four strongest CIS economies. The idea was first put on the agenda in 2003 when all the four countries agreed to establish a so-called Single Economic Space. However, after the orange revolution Ukraine was not so enthusiastic about the project, saying classical free trade is the maximum level of integration goals of Ukraine within this initiative since Ukraine aims at integrating to the EU. Meanwhile Ukraine joined the WTO which further complicated the Ukrainian case limiting her scope for participating in a new customs union. The problem for Ukraine is crucial. The country has been forced into an 'either ...or' decision taking situation. Russia is unsatisfied with the Ukrainian degree of participation in the integration group led by her and tried to put economic pressure on the country. On the other side the EU is thinking in one direction integration for Ukraine with the group of EU27, but without giving the country the badly desired membership perspective. Without membership promise this offer is rather one-sided since Ukraine will not be in the position to take full part in further decision-making process influencing her interests

in the future. Also, the EU seems to be unable to consider the impacts of the Russian 'offer' on Ukrainian economy.

There are no final answers to the above dilemmas at moment. However, it is probable that not only EU-Ukrainian relations and Ukrainian-Russian relationship will influence the situation but the future of EU-Russian relationship as well.

2. Investment flows

Investment flows constitute the other most important field to study when analysing the foreign economic ties of a country. It is evidently the EU that has invested the major part of the inward FDI up till now in Ukraine. The share of EU companies in total Ukrainian stock of FDI amounted to almost 80 percent at the beginning of 2011, while Russian proportion was at 7.6 per cent with Russian companies ranking 4th in the country list. However, due to the round-tripping phenomenon linked to FDI flows from Cyprus, real EU share is somewhat lower (72.7%), but still dominating.⁶ On the other hand, excluding Cyprus, with a share of almost 10 per cent, Russia is also a very important investing country, ranking third after Germany and the Netherlands.

Companies from the European Union have invested mostly in producing, financial and other service sectors. Although precise Russian involvement is hard to be shown by official statistics due to the widely used non-transparent ownership structures both in Ukraine and Russia, there is a general expert assumption that Russian investments are much significant than reflected by statistics and usually aim at sectors, crucial or strategic for the Ukrainian economy as a whole usually with highest shares in Ukrainian exports. Russian presence is significant in oil industry, chemistry, aluminium industry, telecommunication, food industry, machinery, in financial services, production of constructing materials and in the iron and steel industry, the latter being responsible approximately for one third of total Ukrainian exports.⁷

---

⁶ Round-tripping in the Ukrainian case means that major part of foreign direct investments arriving from Cyprus according to statistics is Ukrainian capital in reality. One should not exclude the possibility that Russian investors also use this way to invest into Ukraine, however the overwhelming part of the round-tripped investments most probably is of Ukrainian origin. Brit Virgin Islands play a similar role in foreign investment flows.

⁷ Szabó (2009)

Table 2.
Stock of foreign direct investments in Ukraine, January 2011

	million dollar	share (%)	ranking
EU27	35225.2	78.8	
<i>Cyprus</i>	<i>9914.6</i>	<i>22.2</i>	<i>1.</i>
Germany	7076.2	15.8	2.
Netherlands	4807.8	10.5	3.
Austria	2658.2	5.9	5.
France	2298.8	5.1	6.
United Kingdom	2367.1	5.3	7.
Sweden	1729.9	3.9	8.
Italy	982.4	2.2	11.
Poland	935.8	2.1	12.
Hungary	723.6	1.6	14.
<i>above EU10 together</i>	<i>33494.4</i>	<i>74.6</i>	
Brit Virgin islands	1460.8	3.3	9.
Switzerland	859.4	1.9	13.
Russia	3402.8	7.6	4.
USA	1192.4	2.7	10.
Other	4298.2	5.7	
<i>All together</i>	<i>44708</i>	<i>100.0</i>	
<i>without Cyprus:</i>			
EU26	25310.6	72.7	
Russia	3402.8	9.8	3.
<i>All together</i>	<i>34793.4</i>	<i>100.0</i>	
Source: State Statistics Service of Ukraine			

Ukrainian outward investments have also had rather two-dimensional character during recent years. Based on official statistics it is Cyprus again that plays the most important role in these flows which is a direct proof of the above-mentioned round-tripping phenomenon dominating foreign direct investment flows into and from Ukraine. Taking Cyprus out of the investigation it is already Russia that ranks first. In this more realistic approach more than one third of total Ukrainian outward investments went to Russia based on statistics on OFDI stock, and this sum is even higher than investments regarding the whole European Union. Mutually intensive investment activities underline the extremely high degree of link-ups between the Ukrainian and Russian economies. It is especially true for the metallurgy, machinery, chemistry, energy sectors and financial services.⁸

⁸ For further details see Szabó (2009).

Table 3.
Outward FDI stocks from Ukraine, January, 2011

	million dollar	share (%)	ranking
EU27	6523.9	94.9	
<i>Cyprus</i>	<i>6342.5</i>	<i>92.3</i>	<i>1.</i>
Latvia	87.9	1.3	3.
Poland	49.1	0.7	4.
Germany	9.2		
Austria	4.7		
Brit Virgin Islands	25.8	0.4	6.
Russia	194.3	2.8	2.
Georgia	31.1	0.5	5.
Kazakhstan	25.2	0.4	7.
Other	70.8		
All together	<i>6871.1</i>	<i>100.0</i>	
<i>Without Cyprus</i>			
EU26	181.4	34.3	
Russia	194.3	37.0	1.

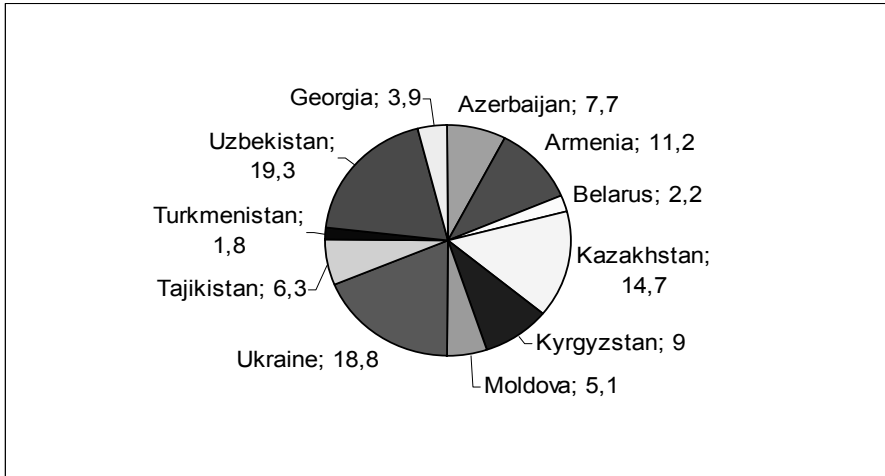
Source: State Statistics Service of Ukraine

3. Migration

Ukraine is a key country in all-European migration flows. It is almost equally important as a ‘sender’ and as a ‘receiver’. Ukraine is a significant source of migration towards the EU, mostly for Germany and the new-member neighbouring countries. Ukrainian migrants typically stay for a long period in most developed EU countries, often even for a decade, while temporal migration is also typical in the case of Hungary, Slovakia or Poland. Migrants often come from the most educated groups of the society and from among the youth which causes a serious loss for the Ukrainian economy and a danger for the society. Brain drain is a significant negative phenomenon regarding migration to the West. Beside the EU the USA, Canada and Israel represent main destinations for Ukrainian emigrants in the most developed economies.

However, migration represents the third very important economic linkage between Ukraine and Russia. After the first decade of migration all over the CIS space characterised by migration flows motivated by ethnic reasons, migration shows more signs of economic features nowadays.

Russia is a major destination for Ukrainian emigrants generally and within the CIS space specifically.⁹ In 2006 more than one third of all Ukrainians working abroad stayed in Russia. Their number totalled to 1.1 million.¹⁰ The role of Ukrainian workers in the Russian economy has increased for the past few years and by now the Ukrainians represent the second major ethnic group from all the post-Soviet countries after Uzbekistan, with a share of almost 19 per cent. Migration is more and more a two-direction movement with a big number of people going to Ukraine from Russia as well.¹¹

*Share of CIS countries in total number of migrants into Russia
- coming from the whole CIS space (2008)*

Diagram 5.

Final conclusions

Ukraine has been in an ‘in-between’ situation politically, geopolitically and economically as well. The article deals with the economic dimension: Ukrainian economy has an evident double linkage. It has two major partners: the European Union and Russia. Trade and investment flows equally underline this fact which is both a burden and an opportunity for the country. At moment it is a burden since Ukraine seems to be forced to choose the number one partner from among its basic partners: it cannot be simultaneously part of economic integration with the EU and Russia. The country is on the way to conclude a so-called *deep and comprehensive free trade agreement* with the EU, negotiations are hoped to be finished by the end of 2011. On the other hand, Russia has pressured Ukrainian participation in the

⁹ Russia is followed by Moldova and Belarus as major CIS destinations for the Ukrainian emigrants.

¹⁰ Szabó (2009)

¹¹ Simon (2011)

Russian-led customs union which is seen rather sceptically by Ukraine's European partners. Moreover, Ukrainian WTO membership makes it impossible to join a customs union which did not exist in the time of Ukrainian accession to the organisation. However, keeping out of the customs union may mean concrete economic problems for Ukraine. Trade barriers possibly built up by Russia may cause serious harms to Ukrainian business circles, while the card in the hand of Russia is still strong in the field of energy cooperation.

On the other hand, having two major partners is an advantage, since the two partners are different and the Ukrainian economy has no one-sided economic dependence.¹² Analysis of trade flows highlights the possibilities the two markets create for Ukrainian business. While there are sectors (metallurgy, agriculture and food industry, etc.) that export to both markets in large extent, some branches of the economy, such as machinery supply first of all to Russia.

To sum it up, Ukraine is interested in developing both economic frameworks, the one with the EU and the other one with Russia. 'Great politics' will heavily influence the future possibilities of the Ukrainian economy. However, although European integration is definitely the number one goal of the country, one must be aware of the fact that economic (and political) ties with Russia are still of high importance. They will remain crucial even in middle, and possibly, long term. It is so not only on the basis of trade statistics but paying attention to mutual investment or migration flows as well. At moment Ukraine has no other choice than following the well-known multivectoral policy, widely used by Ukrainian leaders during the nineties. But the scopes and the time for doing so are limited: some decisions have to be made in the foreseeable future. It falls into the responsibility of the European Union also that the consequences of these decisions would be manageable for the country.

---

¹² Further more Ukrainian economy has other important partners as well like China, Turkey, India and some post-Soviet countries like Moldova or Belarus.

References

Libanova, Ella (2010): Migratory process transformation under conditions of a global crisis. In: *Economic Crisis and Political Turmoil in Ukraine, East European Studies No. 2.* (eds.: Gábor Fóti – Zsuzsa Ludvig), Budapest, Institute for World Economics of HAS, pp. 139-152.

Ludvig, Zsuzsa (2007): Ukraine – the dilemma of the double linkage of the Ukrainian economy (Ukrajna – a gazdaság kettős kötődésének dilemmája). In: *On the periphery of Europe: new members and neighbours (Európa peremén: új tagok és szomszédok), East European Studies No. I. (Kelet-Európa Tanulmányok I.)*(eds.: Tamás Novák – Tamás Szemlér), Budapest, Institute for World Economics of HAS, pp. 130-147.

Simon, Tünde (2011): Migration flows in the post-Soviet space – Russia as the pulling centre (Migrációs folyamatok a posztszovjet térségben – Oroszország mint vonzásközpont). In: *Economic crisis in the post-Soviet space – Russia, Belarus and Central-Asia (Gazdasági válság a posztszovjet térségben – Oroszország, Belorusszia és Közép-Ázsia), East European Studies No. VIII. (Kelet-Európa Tanulmányok VIII.)*(eds.: Zsuzsa Ludvig – Sándor Meisel), Budapest, Institute for World Economics of HAS, pp. 209-242.

Szabó, István (2009): Ukrainian-Russian economic relations in the light of Ukrainian euro-atlantic integration (Az ukrán-orosz gazdasági kapcsolatok az ukrán euroatlanti integráció tükrében). In: *Russia, the European Union and the common neighbourhood (Oroszország, az Európai Unió és a közös szomszédság) Kelet-Európa Tanulmányok series No. 5.* pp. 35-88.

Eurostat adatbázis (<http://trade.ec.europa.eu/doclib/html/111613.htm>)

State Statistics Service of Ukraine (<http://www.stat.gov.ua>)

IMRE GABRIELLA¹

Magyar tőkebefektetések Kárpátalján

Hungarian investments in Transcarpathia

While Transcarpathia has never been the main destination for Hungarian outward FDI, in 2009 Hungary became the fourth largest investor in the economy of the Ukrainian border county accounted for a share of 10 per cent of total capital investments. The real interest of the Hungarian investments in Transcarpathia lies not in the amount of the invested capital but in the number and the size of the investing companies. According to the data of the Hungarian Investment and Trade Development Agency, in 2009 the number of companies with Hungarian participation in Transcarpathia increased to over 250 which can presume the high proportion of the Hungarian-owned SMEs among the investors.

In our research the motivations and experiences of the Hungarian companies investing in Transcarpathia were analysed. Transcarpathia which is located on the external border of the European Union provides unique comparative advantages for the Hungarian SMEs due to its geographical proximity, to its peripheral character and to the significant number of Hungarian minority living in the region but at the same time the companies are facing particular challenges and problems arising from the differences of the investment environment in the two countries.

Our analysis is mainly based on the eclectic paradigm of John Dunning which can be considered as a synthesis of the extant theories explaining the foreign investment decisions of multinational enterprises. The relevance of the paradigm was successfully confirmed for SMEs as well. When examining the investment motives of the Hungarian companies, several other theories should be taken into account (for example the investment development path paradigm, the sequential development internalization model of the Uppsala school) because they reveal further concerns with the FDI-activities mainly in the context of the internationalization process of the companies from former transition economies.

During our research we had the opportunity to examine the international expansion of the Hungarian SMEs which has been described only in few previous papers because of the low share of SMEs in the Hungarian OFDI-stock. We believe that in the future the investments of the Hungarian SMEs in the Hungarian-speaking areas of Central Eastern Europe can contribute considerably to the process of Hungarian FDI allocation.

A II. világháború óta tartó időszak egyik legfontosabb gazdasági jelensége az országok közötti tőkeáramlás ugrásszerű növekedése, melynek háttérében elsősorban a multinacionális vállalatok tevékenysége áll. Az olyan kevésbé fejlett, felzárkózó gazdaságok esetében, mint az Európai Unió új tagállamai (köztük Magyarország) a hangsúly eddig leginkább a tőkevonzási képességre és a beáramló működőtőke mennyiségére esett, hiszen az FDI a gazdasági fejlődés fontos forrása. Sokkal kevesebb figyelem irányult a kifelé áramló működőtőkére elsősorban azért, mert ennek összege a kilencvenes években elhanyagolható volt. Az új uniós tagországok vállalatainak működőtőke-befektetései a világ összes befektetését tekintve ugyan ma is nagyon szerény részarányt képviselnek, de az elmúlt évtizedben a kiáramló FDI mennyisége dinamikusan nőtt és ez a tendencia a jövőben is folytatódhat a globalizációs trendek erősödésének, a liberalizációs folyamatok előrehaladásának és az uniós tagságból fakadó előnyök kiaknázásának köszönhetően.

---

¹ BGF Külkereskedelmi Kar, tanársegéd, PhD hallgató

Magyarország külföldre irányuló tőkebefektetései 1997-től kezdődően indultak dinamikus növekedésnek és rövid idő alatt hazánk a közép-kelet-európai régió egyik legjelentősebb befektető országává vált. Kárpátalja sosem szerepelt a Magyarországról kiáramló tőke legfontosabb befektetési célpontjai között, mégis a befektető vállalatok száma illetve Kárpátalja sajátos adottságai miatt figyelmet érdemel a térségbe irányuló hazai befektetői aktivitás. A magyar tőkével működő vállalatok nagy száma a befektetők között a ténylegesen magyar tőketulajdonban lévő kis- és középvállalatok magas arányát valószínűsíti, akiknek tevékenysége ráadásul egy más térségekkel aligha összevethető környezetben valósul meg. Az Európai Unió külső határa mentén elhelyezkedő terület súlyosan periférikus jellege és Magyarországhoz való közelsége folytán, illetve az itt élő jelentős számú magyar kisebbségnek köszönhetően egyedi versenyelőnyöket nyújt a magyar vállalatok számára, akik azonban ezzel egyidejűleg a befektetési környezet európai normáktól eltérő jellemvonásai miatt sajátos kihívásokkal, problémákkal is szembesülnek.

Tanulmányomban a Kárpátalján befektető magyar vállalatok motivációira és tapasztalataira irányuló kérdőíves kutatás eredményeit szeretném összefoglalni. Az elemzés első része a magyar vállalatok külföldi működőtőke-befektetései jellemzőit foglalja össze, majd az Ukrajnába és Kárpátaljára irányuló tőkebefektetések általános jellemzése után rátérek a kérdőíves kutatás eredményeinek részletes ismertetésére.

I. A magyar vállalatok kiáramló működőtőke-befektetései

Az UNCTAD 2009.évi adatai szerint a kiáramló FDI (outward FDI, OFDI) állomány tekintetében Magyarország (Lengyelország, Csehország, Szlovénia és Észtország mellett) az egyik legjelentősebb külföldi befektető az Európai Unió új tagállamai közül. A pontosabb összehasonlítást lehetővé tevő egy főre jutó OFDI-állományt, valamint a GDP-hez viszonyított OFDI-állomány tekintve Magyarország vezető szerepe a régióban még hangsúlyosabb és hazánk mellett csak Észtország és Szlovénia rendelkezik a régióban kiemelkedően magas értékekkel.

A Magyar Nemzeti Bank adatai szerint a Magyarországról kiáramló tőkebefektetések összege 2003-ban haladta meg először az 1 milliárd USD-t, 2006-ban és 2007-ben pedig elérte a 4 milliárd USD-t. A globális pénzügyi és gazdasági válság hatására azonban a magyarországi kiáramló tőkebefektetések összege jelentősen (2008-ban 21%, 2009-ben 18%-kal) csökkent. Ami a kiáramló tőkebefektetések állományát illeti, itt 2008-ban még növekedés figyelhető meg, 2009-ben azonban 27%-os csökkenés történt. A 2010-es év előzetes adatai szerény fellendülést mutatnak.

Míg 1996 és 1998 között - elsősorban értékesítési és adóelkerülési motivációból - az EU államai voltak a kiáramlás legfontosabb célterületei, addig a kétezres években már a befektetések nagy része Közép- és Dél-Kelet Európa országaiba áramlott. Ez mindenekelőtt azzal függ össze, hogy a térség gazdasági növekedése tartósan magas és a privatizációs folyamat jó alkalmat kínál a nemzetköziesedésre törekvő magyar cégeknek. A földrajzi szempontból közeli térséget erős történelmi-kulturális szálak is kötik hazánkhoz. Magyarország külföldi működőtőke-befektetései regionális megoszlását tekintve napjainkban is a szomszédos országok (Szlovákia, Románia,

Horvátország) dominanciája figyelhető meg. A régió többi országa (Bulgária, Lengyelország, a Cseh Köztársaság, Ukrajna, Oroszország, Macedónia és Szerbia) szintén fontos befektetési célpont. Hollandia, az Egyesült Királyság, Luxemburg, Svájc és Ciprus főként közvetítő szerepet játszik a más célországokba irányuló befektetésekben vagy pedig adóelkerülési célokat szolgál. (Dél-Korea egyetlen tranzakció következtében vált fontos befektetési célországgá. (1. táblázat)

Ágazati megoszlás szempontjából a magyar vállalatok kiáramló működőtőke-befektetéseit a szolgáltatások dominanciája jellemzi, a Magyar Nemzeti Bank 2009. évi adatai szerint az OFDI-állomány 54%-a tercier szektorba irányult. A szolgáltatásokon belül a pénzügyi tevékenységekbe (23,4%) és az üzleti szolgáltatásokba (22,1%) irányuló befektetések a meghatározók. A feldolgozóipari tevékenységek részesedése rendkívül dinamikus (2000 és 2009 között 26-szorosára) növekedett, 2009-ben már a kiáramló működőtőke-befektetések 35%-át ez az ágazat biztosította. A feldolgozóiparban a kocszgyártás és kőolajfeldolgozás (10,8%) és a villamos gép és műszer-gyártás (18,1%) részaránya kiemelkedő. (Sass-Kovács 2011, p.10-11.; Magyar Nemzeti Bank)

1. táblázat:

A magyar vállalatok működőtőke-befektetéseinek regionális megoszlása

	1998		2009	
	millió euró	%	millió euró	%
EU 15	379,2	65,1	1211,8	9,2
EU 9 (a közép-kelet-európai új EU-tagállamok Magyarország kivételével)	98,7	16,9	3567	27,1
ebből Magyarország közvetlen szomszédai (Szlovénia, Szlovákia, Románia)	73,8	12,6	2319,8	17,6
Szerbia, Horvátország, Macedónia, Montenegró	n.a.	n.a.	2310,1	17,5
Ukrajna	10,4	1,8	362,5	2,7
Oroszország	1,5	0,2	231,6	1,7
Egyéb	92,6	16,0	5472,4	41,8
Összesen	582,4	100	13155,4	100

Forrás: Magyar Nemzeti Bank

A Magyar Nemzeti Bank adatai fenti adatai alátámasztják, hogy Ukrajna nem szerepel a magyar befektetők elsősorú célpontjai között. Az ország kétezres évek eleje óta tartó gazdasági fellendülése azonban új perspektívákat nyitott a kül-gazdasági kapcsolatokban: 2000 és 2009 között a magyar-ukrán üzleti kapcsolatok soha nem látott intenzitással bővültek. A magyar vállalatok ukrainai működőtőke-befektetései 2009-ben 362,5 millió eurót, a Magyarországról kiáramló összes FDI 2,7%-át tették ki. A tőkekapcsolatok tehát a válság hatására sem szűkültek és Ukrajna a

magyar FDI kilencedik legfontosabb fogadóországává vált. Ukrajna statisztikai adatok szerint a Magyarországról érkezett közvetlen befektetések értéke 2009-ben 723 millió USD-t tett ki, így hazánk 1,4%-os részesedéssel tizennegyedik volt a befektető országok sorában. A tőkekapcsolatok fejlődése ukrán értékelés szerint elmarad mind a lehetőségektől, mind a szükségletektől. Az ukrán statisztika 2010. év végén 687 magyar-ukrán vegyes vállalatról tartalmazott adatokat, ebből 471 volt a működő cégek száma. A legtöbb ukrán-magyar közös vállalkozást Kárpátalján és Kijevben jegyezték be. (Ukrajna Magyarországi Nagykövetsége)

II. A magyar tőkebefektetések szerepe Kárpátalján

1995 és 2011 januárja között a Kárpátalja gazdaságába befolyt külföldi működőtőke-állomány elérte a 362,6 millió USD-t, ami azt jelenti, hogy éves átlagban 20,7 millió USD tőkebefektetés áramlott az ukrán megyébe. A 2009. év kivételével az elmúlt másfél évtized során a működőtőke-állomány mindvégig növekedett, ekkor azonban kismértékű (0,2%-os) visszaesés volt tapasztalható. A 2010. évben igaz szerény mértékben (2,1%), de újra nőtt a megyében befektetett FDI állománya.

A külföldi működőtőke-vonzásban nagy szerepe volt annak az 1999 januárjában életbe lépett törvénynek, amely tizenöt éves futamidővel kedvezményeket nyújtott azoknak a befektetőknek, akik 250 ezer USD fölötti tőkét ruháznak be Kárpátalján. A másik kedvezmény elnöki rendeletként lépett életbe és 30 éves futamidőt biztosított azoknak a beruházóknak, akik 1 millió USD-t fektetnek be a Kárpátaljai Különleges Gazdasági Övezet területén, azaz a Tiszamenti Csap térségében, az ungvári vasúti csomóponton, a munkácsi volt hadi repülőtéren és környékén. Számos világcég (pl.: a Skoda, az Audi, a Volkswagen, a Leoni, az IKEA, a Flextronics, a Yadzaki, a Grooklin, a Henkel stb.) leányvállalata működik ezen a területen. A Kárpátalja Különleges Gazdasági Övezetet és Ukrajnában létrehozott más szabad gazdasági övezetek által nyújtott kedvezményeket azonban a Timosenko-kormány 2005. április 1-jén rendeletileg megszüntette. Ennek a jogszabályi változásnak is betudható, hogy míg Kárpátalja az 1995-2005 közötti időszakban az Ukrajnába érkező működőtőke-befektetésekből 2%-ot meghaladó mértékben részesedett, 2006-tól kezdődően a megyei FDI-állomány dinamikus növekedése lefékeződött és Kárpátalja az Ukrajnába beáramló működőtőke-állományból egyre kisebb részesedéssel bírt. 2011-ben a Kárpátalja gazdaságában realizált működőtőke-befektetések az Ukrajnában befektetett FDI-állomány mindössze 0,8%-át tették ki.

A Kárpátalja gazdaságába érkező működőtőke-befektetések 48 országból származnak, de ezek közel 60%-át öt ország adja. Magyarország a Kárpátalján tőkét befektető országok rangsorában a 2009. januári adatok szerint még a negyedik helyen állt Japán, az Egyesült Államok és Németország mögött. A 2011. januári adatok szerint Magyarország befektetői pozíciója romlott, hazánk már csak a hatodik helyet foglalta el a befektető országok rangsorában. Ez elsősorban a magyar tőkeállomány 8,6%-os csökkenésének tudható be, miközben a Kárpátalján befektetett lengyel tőkeállomány nem csökkent ekkora mértékben, az osztrák vállalatok pedig 7,3%-kal még növelni is tudták a befektetett FDI mennyiségét. Kárpátalja Megye Statisztikai Hivatalának legfrissebb, 2011. áprilisi adatai szerint azonban a magyar FDI visszaesése

ideiglenesnek bizonyult, a magyar működőtőke-befektetések újra növekedésnek indultak és hazánk 32,3 milliárd USD befektetett tőkével Ausztriát megelőzve visszakapaszkodott az ötödik helyre. (2. táblázat)

2. táblázat:

A Kárpátalja gazdaságába érkező külföldi működőtőke-befektetések állományának megoszlása származási ország szerint (év eleji adatok)

2009			2011		
Befektető országok	millió USD	%	Befektető országok	millió USD	%
Japán	48,1	13,5	Japán	n.a.	n.a.
Egyesült Államok	47,9	13,5	Egyesült Államok	44,6	12,3
Németország	42,7	12,0	Németország	39,4	10,9
Magyarország	34,7	9,7	Lengyelország	32,6	9,0
Lengyelország	33,1	9,3	Ausztria	32,0	8,8
Ausztria	29,8	8,4	Magyarország	31,7	8,7
Hollandia	22,2	6,2	Hollandia	25,1	6,9
Olaszország	16,0	4,5	Olaszország	17,4	4,8
Svájc	9,9	2,8	Ciprus	15,5	4,3
Egyéb	60,2	16,9	Málta	12,1	3,3
			Egyéb	66,3	18,4
Összesen		100	Összesen		100

Forrás: www.stat.uz.ua

A kárpátaljai magyar működőtőke-befektetések 1995 és 2000 között növekedtek a legdinamikusabban, amikor a befektetett tőke mennyisége meghétszereződött. (3. táblázat) A kilencvenes évek folyamán Magyarország volt a legnagyobb külföldi befektető az ukrán megyében: 1999-ben a Kárpátalján bejegyzett külföldi befektetések több mint 20%-a magyarországi befektetőktől származott. (www.hrf.org/kmksz) Noha 2000 és 2009 között folytatódott a Kárpátalján befektetett a magyar FDI-állomány összegének emelkedése, a növekedés dinamikája megtört. A változás különösen akkor szembetűnő, ha összevetjük a Kárpátalján befektetett magyar tőkeállomány összegét az Ukrajnába irányuló magyar FDI összegével. Miközben ugyanis a magyarországi privatizációs folyamat előrehaladásának és az ukrán gazdaság növekedési pályára állásának köszönhetően az Ukrajnában befektetett magyar tőke összege a hússzorosára növekedett a fenti időszakban, a Kárpátalja gazdaságába érkező magyar működőtőke mennyisége csupán megkétszereződött. A Magyar Nemzeti Bank és a Kárpátalja Megyei Statisztikai Hivatal adatainak összevetése alapján készített becslések is megerősítik, hogy míg a kilencvenes években az ukrán magyar befektetések többségét a határ menti ukrán megye gazdaságában

realizálták (ld. még Ludvig 2007), addig 2009-ben az Ukrajnában befektetett működőtőkének már csupán 7%-a irányult Kárpátaljára.²

Mindebből arra következtethetünk, hogy napjainkban az Ukrajnában befektető magyar vállalatoknak nem Kárpátalja az elsődleges célpontja, hanem a fejlettebb ipari termeléssel rendelkező távolabbi ukrán megyék. Kárpátalja alacsony részese-dése az ukránai magyar befektetések összegéből mindenekelőtt azzal magyarázható, hogy a nagyobb tőke befektetésére és nagyobb kockázatok elviselésére képes magyarországi nagyvállalatok elsősorban nem a határ menti szomszédos területeken létesítenek leányvállalatokat, hanem az ország belső területein. A magyar befektetések jelentőségét Kárpátalja esetében nem a befektetett tőke mennyisége, hanem a magyar tőkével működő vállalatok száma adja, ami a befektető vállalatok között a kis- és középvállalatok nagy részarányát valószínűsíti.

3. táblázat:

A magyar működőtőke-befektetések állományának alakulása Kárpátalján (1995-2011, millió USD)

1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
2,4	16,4	25,8	27,2	30,2	32,3	34,7	32,0	31,7

Forrás: Статистичний щорічник Закарпаття 2007, p.242-243.; www.stat.uz.ua

Amennyiben azonban Kárpátalja valóban főként a kis- és középvállalatoknak kínál vonzó befektetési lehetőséget, magyarázatra szorul, hogy a rendszerváltás után, a piacgazdasági átmenet időszakában milyen magyar befektetői körnek nyílt lehetősége a határ menti ukrán megyében külföldi működőtőke-befektetéseket realizálni. Interjúim során világossá vált, hogy a kilencvenes években a kárpátaljai vállalkozásokba érkező statisztikailag magyar nemzetiségüként nyilvántartott tőkét sok esetben a „round tripping FDI” jelensége magyarázza. Ez azt jelenti, hogy a kárpátaljai magyar vagy magyar kapcsolatokkal rendelkező vállalkozók tőkéjüket magyarországi (ún. speciális célú) vállalatba fektették, majd az immár magyar nemzetiségű tőkét a Kárpátalján működő saját vállalatukba áramoltatták vissza, hogy a külföldi tőkével működő vállalkozások számára Ukrajnában biztosított adókedvezményeket megszerezzék.³ Keleti szomszédunk kapcsán ez a befektetői magatartás egyáltalán

² A két országban a beáramló FDI összegének kiszámítására vonatkozó módszertan eltérő, ezért a becslések csupán közelítő képet adhatnak. Mivel azonban a Magyar Nemzeti Bank csak az Ukrajnába irányuló magyar FDI összegét tartja nyilván és nem közli ennek regionális megoszlását, a Kárpátalján befektetett magyar működőtőkének az Ukrajnában realizált összes magyar FDI-állományhoz viszonyított részaránya csak az ukrán megye statisztikai hivatalának adatai segítségével megbecsülhető. A MNB statisztikája szerint 2000-ben 16,2 millió EUR összegű magyarországi működőtőke áramlott Ukrajnába, miközben a kárpátaljai statisztikai hivatal 16,4 millió USD értékű magyar befektetést regisztrált. 2009-ben az MNB adatai szerint 362,5 millió EUR összegű működőtőke-befektetést hajtottak végre magyarországi vállalkozások Ukrajnában, miközben a Kárpátalján befektetett hazai tőke csupán 34,7 millió USD-t tett ki.

³ A „round tripping FDI” jelensége kapcsán gyakran hivatkozott nemzetközi példa a Kínában befektetett statisztikailag tajvani, eredetét tekintve azonban helyi kínai tőke, amelyet ugyancsak a külföldi vállalkozásoknak nyújtott előnyök megszerzése illetve az ellenőrzések kikerülése céljából fektetnek vissza kínai vállalkozásokba.

nem újszerű, hiszen az Ukrajnába érkező FDI esetében köztudottan magas a „round tripping FDI” részaránya. A külföldi működőtőke forrásországai között előkelő helyen szerepelnek az adóparadicsomok (Ciprus és Brit Virgin-szigetek), amelyek feltételezhetően korábban kimenekített orosz illetve ukrán tőkét csatornáznak vissza az ukrán gazdaságba. A kárpátaljai magyar befektetők körében végzett kutatás alapján azonban úgy tűnik, hogy a határ menti ukrán megye magyarországi (tehát nem adóparadicsomból származó) működőtőke-befektetései kapcsán is közvetetten kimutatható a „round tripping” jelleg. Mivel az ilyen tőkék áramlását a statisztikai szempontból befektetőként megjelenő nemzet közösségéhez való tartozás megkönnyíti, az FDI-nak ez a típusa főként a kárpátaljai magyar kisebbség és a térség magyar kapcsolatokkal, kötődésekkel rendelkező gazdasági szereplőinek vállalkozásaiba érkezett. A határ alacsonyabb fejlettségű, elmaradott kárpátaljai oldalán élő magyar gazdasági szereplők számára tehát a határ közelsége lehetőséget nyújtott arra, hogy a félig legálisan vagy illegálisan szerzett jövedelmeiket a határ magyar oldalára menekítsék és külföldi működőtőke-befektetésként visszahelyezzék saját vállalkozásaikba. A kilencvenes évek folyamán ráadásul a magyar-ukrán határ nyitottabbá válása is elősegítette az FDI-áramlás e sajátos formájának megjelenését és más megélhetéshez kapcsolódó illegális gazdasági kapcsolatok kibontakozását. A kárpátaljai vállalkozásokba érkező statisztikailag magyar, valójában azonban helyi ukrán tőke visszaáramoltatásának hátterében ugyan tényszerűen a külföldi tőkével működő vállalatok számára elérhető adókedvezmények állnak, Kárpátalja esetében mégis valószínűsíthető, hogy a térség eltérő gazdasági rendszerű és fejlettségű tömbök határán való elhelyezkedése további magyarázatot szolgáltathat a round tripping FDI jelenségére.

A magyar FDI-nak látszó, eredetileg azonban ukrán tőke ugyan napjainkra sem tűnt el Kárpátalja gazdaságából (tapasztalataim szerint pl. az ITD Hungary által magyar tőkerészesedéssel működő cégekként nyilvántartott kárpátaljai vállalkozások egy része is ebbe a kategóriába tartozik), részaránya azonban jóval kisebb, mint a kilencvenes években, mivel az ukrán kormány a külföldi tőkével működő vállalkozások számára igénybe vehető adókedvezményeket megszüntette. A jogszabályi változásoknak, az ukrán és a kárpátaljai gazdaság ezredfordulótól kezdődő egyidejű növekedésének és az ugyan ellentmondásokkal terhelt, de mégis megszilárdulóban lévő piacgazdasági viszonyoknak köszönhetően a kétezres évektől kezdődően a ténylegesen (nemcsak statisztikailag) magyar valódi FDI is megjelent a térségben, amelynél a befektetői motivációk már a működőtőke-áramlásra vonatkozó nemzetközi elméletek segítségével vizsgálhatók.

III. A Kárpátalján végzett kérdőíves kutatás eredményei

A 2010 nyarán és őszen végzett kérdőíves kutatás a Kárpátalján befektető magyar vállalatok motivációit és tapasztalatait térképezi fel. A megyei statisztikai hivatal 2009 év eleji adatai alapján a kárpátaljai magyar beruházások értéke 34,7 millió USD volt, amely az összes kárpátaljai külföldi tőkebefektetés 9,7%-át tette ki. (2. táblázat) A megyében 254 vállalat működött magyar tőkével. Mivel a Kárpátalján befektetett magyar FDI állománya a következő két évben csökkent (2010 januárjában

32 millió, 2011 januárjában pedig 31,7 millió USD-t tett ki), ezen kívül pedig a magyar tőkét bevonó vállalkozások egy részéről feltételezhető, hogy csak statisztikai értelemben magyar nemzetiségű az FDI, a kérdőíves felmérés során körülbelül 200 magyar tőkével működő vállalkozással számoltam, amelyek közül 20 vállalkozást sikerült személyesen illetve telefonon keresztül felkeresni. A mintából a kérdőíves megkérdezés előtt lebonyolított interjúk segítségével zártam ki azokat a vállalkozásokat, amelyek esetében round tripping FDI valószínűsíthető, mivel a kérdőív alapjául szolgáló működőtőke-áramlást magyarázó nemzetközi elméletek (OLI-paradigma, a skandináv iskola fokozatos nemzetköziesedés modellje, hálózat modell) az ennek hátterében meghúzódó befektetői motivációk esetére nem alkalmazhatók. Kutatásom a megkérdezett vállalatok alacsony száma miatt nem tekinthető reprezentatívnak, azonban a vállalatok nehéz elérhetősége, alacsony válaszadási hajlandósága és a térséget a kilencvenes évek óta jellemző illegális tevékenységek miatt a tényleges magyar-ukrán határ menti gazdasági kapcsolatokat felmérő kutatásra eddig nem került sor.

III.1. A Kárpátalján befektető magyar vállalatok jellemzése

A kérdőív megszerkesztésekor feltételeztem, hogy a Kárpátalján befektetett magyar tőke a gazdasági szereplők tőkeszegénysége miatt elsősorban nem határ menti vállalkozásoktól származik. A kutatás azonban bebizonyította, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében illetve az Észak-Alföldi régióban székhellyel rendelkező vállalatok az ország más területén működő vállalkozásoknál gyakrabban fektetnek be Kárpátalján. A megkérdezett vállalatok 45%-ának az Észak-Alföldi régióban, ebből egy kivételével minden vállalkozásnak a Kárpátaljával közvetlenül szomszédos Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (döntően Nyíregyházán) volt a központja. A vizsgálatban megkérdezett befektető vállalatok további 20%-a Budapesten működik. Kiemelhető még az Észak-Magyarországi és a Dél-Alföldi régió vállalkozásainak befektetői aktivitása: a Kárpátalján befektető összes megkérdezett vállalat 10 illetve 15%-a rendelkezik székhellyel az ország e területein. A fejlettebb dunántúli régiókból mindösszesen a Kárpátalján befektető vállalkozások 10%-a érkezett.

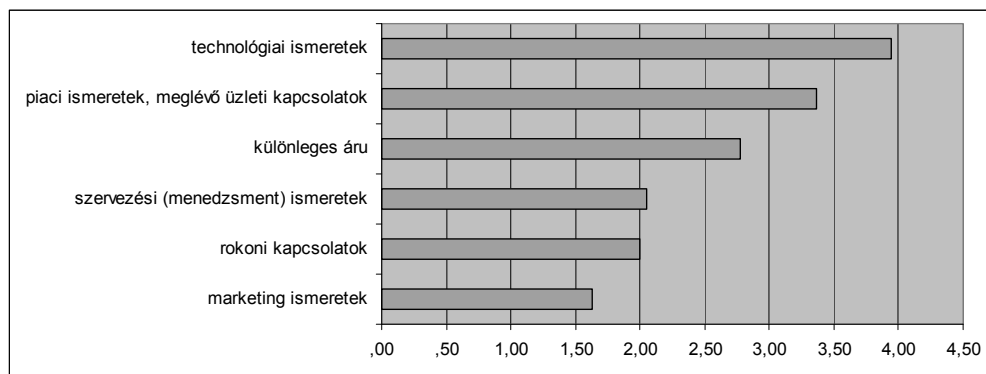
A befektető magyarországi vállalatok foglalkoztatotti létszámát valamint tulajdonosi szerkezetét figyelembe véve megállapítható, hogy a mintában (és feltehetően Kárpátalján általában) a magyar tulajdonú közepes- és nagyvállalatok illetve a magyar tulajdonú kis- és közepes vállalatok vannak többségben. (A válaszadó vállalatok 90%-a.) Mindössze egy olyan vállalat volt, amely külföldi vállalat Magyarországon működő leányvállalataként hajtotta végre a kárpátaljai befektetést és egy olyan vállalat, amely korábban állami tulajdonú, tőzsdén privatizált vállalatnak számít.

A kárpátaljai befektetéseket mindenekelőtt a magyar vállalatok technológiai ismeretei tették lehetővé, amelyek a megye alacsony hatékonysággal működő gazdasági ágazatai számára a modernizáció perspektíváját nyújtották. Értékesítési leányvállalatok esetén a jó minőségű (és a fejlettebb országokénál olcsóbb) áruk jelentettek versenyelőnyt a magyar befektető vállalatok számára. Döntő jelentőségűek voltak a térség gazdasági szereplőivel korábban kiépített üzleti kapcsolatok is. A szabolcsi

vállalatok dominanciája elsősorban arra vezethető vissza, hogy földrajzi közelségüknek és partnerkapcsolataiknak köszönhetően szélesebb körű és pontosabb piaci információkkal rendelkeztek az ország más pontjain működő (esetlegesen tőkeerősebb) versenytársaiknál. (1. ábra)

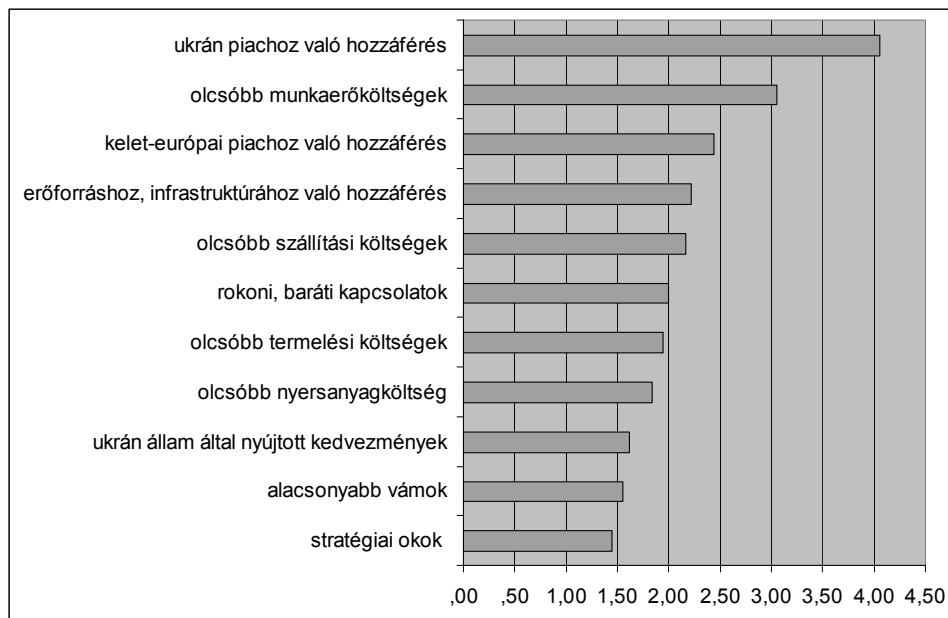
1. ábra:
A Kárpátalján befektető magyar vállalatok tulajdonspecifikus előnyei

Forrás: saját szerkesztés

A magyar vállalatok kárpátaljai befektetéseit leginkább a piachoz való hozzáférés motiválta, ahogy ez az új EU-tagállamokból kiáramló befektetések többsége esetében is megfigyelhető volt. A 46 milliós ukrán piac önmagában is kecsegtető lehetőségeket nyújt az olyan kis országok vállalatai számára, mint Magyarország azonban a vállalatok egy részének távlati céljai között szerepel a kelet-európai (elsősorban orosz) piacra történő belépés. (A megkérdezett vállalatok közül mindössze kettő termel már most is az orosz piacra.) A magyar befektetőket az olcsó munkaerőköltségek is motiválták (a kárpátaljai bérek még az ukrán átlagbérnél is alacsonyabbak). A termelési, szállítási és nyersanyagköltségek alacsony ára a vállalatok többsége számára a bérköltségeknél sokkal kisebb jelentőséggel bírt. (2. ábra)

2. ábra
A Kárpátalján befektető magyar vállalat motivációi

Forrás: saját szerkesztés

A vállalatok 90%-a úgy ítélte meg, hogy a magyar kisebbség jelenléte és a nyelvi akadályok hiánya döntő szerepet játszott abban, hogy Ukrajnán belül Kárpátalját választotta telephelyként. A magyar befektetők (egy külföldi vállalat magyarországi leányvállalatától eltekintve) Ukrajna más területein nem hoztak létre leányvállalatot. A magyar befektetők a térség nyújtotta lokációs-specifikus előnyök közül - a kulturális és mentalitásbeli hasonlóságokon túl - Kárpátalja magyar határhoz való közelségét emelték ki. A schengeni határőrizeti rendszer 2007. decemberi bevezetése ugyan nehezítette a magyar tőkével működő kárpátaljai vállalattal történő kapcsolattartást, de a vállalatok üzleti lehetőségeit érdemben nem befolyásolta (tekintettel arra, hogy az értékesítéseiket elsősorban az ukrán piacon bonyolították).

A magyar vállalatok a kárpátaljai vegyes- illetve leányvállalat létrehozása és működtetése során számos nehézséggel szembesültek, melyek közül a bürokrácia, a korrupció és a változó jogszabályi környezet jelentette számukra a legkomolyabb akadályt. A határ nehéz átjárhatósága csak az ukrán befektetési környezet sajátoságaiból fakadó problémák felsorolása után került említésre: interjúim során kiderült, hogy a vállalatok egy része sikerrel alkalmazkodott a határátkelőkön kialakult helyzethez, bár az üzletemberek számára gyorsított határátlépést lehetővé tevő engedélyek konzulátus általi kiadását mindegyik gazdasági szereplő támogatná. Annak következtében, hogy a kutatás szerint a tőkekapcsolatok háttérben rokoni-baráti, illetve korábbi üzlettársi kapcsolatok húzódnak meg, a megbízható partner hiánya a megkérdozett vállalkozások többsége számára nem jelentett komoly akadályt.

III.2. A Kárpátalján magyar tőkével létrehozott vállalat jellemzése

A kárpátaljai magyar befektetések megvalósulásában elsősorban a korábbi üzleti partnerkapcsolatok (32%) illetve a rokon, baráti kapcsolatok (21%) játszották a legfontosabb szerepet. A megkérdezett befektető vállalatok 21%-ának a helyi önkormányzat segített a partnertalálásban. A kiállítások és vásárok a vállalatok 16%-a, a kamarák és vállalkozásfejlesztési központok csupán egy vállalat esetében járultak hozzá a befektetés létrejöttéhez. A vizsgálatba bevont magyar tőkével működő kárpátaljai vállalatok többsége (80%-a) a 2002-2008 közötti időszakban létesült, csak 20%-át alapították a kilencvenes évek második felében, noha ebben az időszakban növekedett a legdinamikusabban a kárpátaljai magyar tőkebefektetések összege. A 10 évnél fiatalabb vállalkozások túlsúlya azzal a törekvéssel magyarázható, hogy a mintából igyekeztem kizárni azokat a vállalkozásokat, ahol round tripping FDI valószínűsíthető. A külföldi részesedéssel működő vállalatok számára nyújtott adókedvezmények ugyanis a kilencvenes évek folyamán voltak elérhetőek.

A magyar tőkével működő vállalatok 90%-a a megye magyar határral közvetlenül szomszédos területein (az ungvári, beregszászi, munkácsi és nagyszőlősi járásban) létesült. Ezt a földrajzi közelség és a magyar kisebbség magas részaránya mellett elsősorban az magyarázza, hogy kutatásaim szerint a térség magyar-ukrán vegyesvállalatainak 70%-ában a kárpátaljai partnervállalat magyar tulajdonosi háttérrel rendelkezik, tehát lényegében magyar-magyar tőkekapcsolatról van szó. Természetesen a telephelyválasztásban az is szerepet játszhat, hogy a határ menti járássok az ukrán megye legdinamikusabban fejlődő területei, itt található a legjelentősebb városok és az ipari és a mezőgazdasági termelési kapacitások is ebben a térségben koncentrálódnak. A magyar befektetők többségükben nem a gazdasági szempontból legdinamikusabban fejlődő Ungvárt és környékét választották, hanem a magyar többségű Beregszász városában és a beregszászi járásban létesítettek vegyes- illetve leányvállalatokat.⁴

A magyar tőkével működő vállalkozások 30%-a kisvállalkozás 10 fő alatti foglalkoztatotti létszámmal, 20-20%-a közepes méretű és nagyvállalkozás 50-99 illetve 100-250 fő között foglalkoztatottal. A mintában egy-egy olyan vállalat szerepelt, amely 11-24 főt illetve 25-49 főt foglalkoztatott és szintén egy vállalatnál haladta meg a dolgozók létszáma a 250 főt.

A Kárpátalján létesített vállalatok többsége (55%-a) kizárólagos vagy többségi magyar tulajdonban működött, a többi vállalat esetében a magyar tőke részaránya 51% alatti. (A leggyakoribbnak a 25-49%-os magyar részesedés számított.) A magyar tőke részaránya és a befektető vállalat mérete között nem mutatható ki összefüggés: a 100%-ban magyar tulajdonú leányvállalatokat és a magyar-ukrán vegyesvállalatokat alapító magyarországi vállalatok között egyaránt találhatunk kis- és közepes méretű illetve nagyvállalatokat. A Kárpátalján létesített magyar befektetések többsége

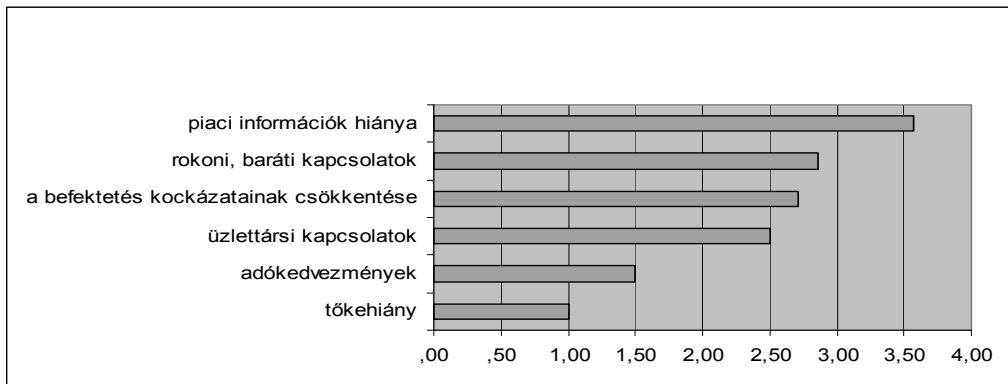
---

⁴ A magyar tőkével működő kárpátaljai vállalkozások elhelyezkedése alapján megállapítható, hogy a magyar befektetőket egyáltalán nem érintette a Tyimosenko kormány 2005-ös rendelete, amelyben megszüntették a különleges gazdasági övezetekben (így a Kárpátaljai Különleges Gazdasági Övezetben) működő vállalkozásoknak nyújtható adókedvezményeket, mivel befektetéseiket nem a kijelölt területeken hajtották végre.

esetében tehát a magyar tőke magas részarányát más tényezők határozzák meg. A teljes vagy többségi tulajdon előnyben részesítésének magyarázata lehet, hogy az ilyen tulajdonosi szerkezet biztosítja a leginkább a tulajdonspecifikus előnyök védelmét. Az aszimmetrikus kapcsolatok kialakítása gyakoribb az ukrán piacról nagyobb ismerettel rendelkező vállalkozások körében, de ezt eredményezheti a megfelelő helyi partnerek hiánya, a magyar vállalatok gyenge tulajdonspecifikus előnyei valamint az erős versenyhelyzet is. A kisebbségi magyar tulajdon ezzel szemben elsősorban a helyi önkormányzati (tehát megbízható) partnereket bevonó vállalatok esetében volt jellemző.

3. ábra

A vegyesvállalatok létrehozásának indokai a befektető magyar vállalat szempontjából

Forrás: saját szerkesztés

Azokat a vállalatokat, amelyek a helyi partner nagyobb mértékű bevonása mellett döntöttek, elsősorban az üzleti környezet ismeretének a hiánya illetve a partner helyi közigazgatási és üzleti kapcsolatai, ezáltal a befektetés kockázatainak csökkentése motiválta. A helyi partner bevonását ugyanakkor az esetek nagy százalékában a tőkekapcsolat háttérében meghúzódó rokoni-baráti kapcsolatok tették indokolttá. (3. ábra) A befektető magyar vállalatok többségében (90%) Kft-eket hoztak létre Kárpátalján, a megkérdezett vállalkozások között mindössze egy részvénytársaság és egy egyéni vállalkozás szerepelt.

Összegzés

Kárpátalja sosem szerepelt az Ukrajnában befektető magyar vállalatok elsődleges befektetési célpontjai között, mert a nagyobb tőke befektetésére és nagyobb kockázatok elviselésére képes magyarországi nagyvállalatok elsősorban nem a határ menti szomszédos területeken, hanem az ország belső, fejlettebb területein létesítettek leányvállalatokat. Magyarország mégis előkelő helyen szerepel a Kárpátalján befektető országok rangsorában, különösen a magyar tőkerészesedéssel működő vállalatok számát tekintve. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy a helyi gazdasági szereplők a külföldi tőkerésszel működő vállalatok számára biztosított adókedvezményekhez való hozzájutás érdekében tőkét fektettek be Magyarországon, melyet később visszahelyeztek saját vállalkozásaikba. A csupán statisztikailag magyar nemzetiségű tőke mellett azonban az ezredforduló táján a ténylegesen magyar befektetőktől származó FDI is megjelent a térségben. Megállapítható, hogy a kárpátaljai működőtőke-befektetések elsősorban a szabolcs-szatmár-bereg megyei és az országos átlagtól elmaradó gazdasági fejlettségű alföldi megyék azon magyar tulajdonú kis- és közepes vállalatai számára jelentenek vonzó perspektívát, akik nem birtokolnak erős tulajdonspecifikus előnyöket (csupán a kevésbé nagyigényű piacok vállalatainak hasonló típusú előnyeik képesek felülmúlni), viszont korábbi üzleti vagy személyes és rokoni kapcsolataiknak köszönhetően az ukrán piacról és üzleti környezetről jó ismeretekkel rendelkeznek. A magyar vállalatok kárpátaljai működőtőke-befektetésre vonatkozó döntéseit befolyásoló legfontosabb tényezők piaci jellegűek.

A Kárpátalján befektetett magyar tőkeállomány jövőbeli jelentős mértékű növelését megnehezíti, hogy a megye befektetési lehetőségeket kínáló ipari és szolgáltatási ágazatainak többsége (gyógyturizmus, ásványvízgyártás és palackozás), nagy tőkebevonást igényel, ezért kevésbé jelent kiaknázható perspektívát a Kárpátalján jelen lévő többségében kis-és közepes méretű magyar vállalatok számára. A térségben szakképzett munkaerőből is kezd hiány mutatkozni, amit uniós támogatásokból finanszírozott képzési programokkal igyekeznek ellensúlyozni. A felvevőpiac hiányával küzdő alföldi mezőgazdasági vállalkozók számára azonban Kárpátalja továbbra is ígéretes befektetési lehetőségeket kínálhat pl.: a melegházi zöldségtermelés, a minőségi bor- és csemegeszőlőtermesztés, gyümölcsstermesztés vagy vetőmaggyártás területén. Ezek az ágazatok a jövőben az egész kárpátaljai gazdasági fejlődése szempontjából kitörési pontot jelenthetnek.

Irodalomjegyzék

Versenyben a világgal, Vállalataink versenyképessége az új évezred küszöbén, szerk.: Chikán Attila-Czakó Erzsébet, Akadémiai kiadó Bp., 2009

Zsuzsa Ludvig: Hungarian-Ukrainian Economic Relations: Overview of the past one and half decade, in: EU Working Papers 2007/3. p.30-52.

Magdolna Sass-Olivér Kovács: Hungarian Multinationals – A strong Presence in Neighbourhood in 2009, ICEG European Center, Research Report, January 21 2011-06-27

http://www.icegec.hu/download/publications/emgp_2009.pdf

Статистичний щорічник Закарпаття 2007, Державний комітет статистики України, Головне управління статистики у Закарпатській області, Ужгород 2008

Magyar Nemzeti Bank (www.mnb.hu)

Kárpátalja Megye Statisztikai Hivatala (www.stat.uz.ua)

Ukrán Statisztikai Hivatal (www.ukrstat.gov.ua)

TATJANA I. TKACHENKO¹

Cooperation between Ukraine and Hungary in the context of tourism development models convergence

The tourism is one of the most profitable and dynamic sectors of the world economy. The author showed the importance of tourism in Hungary, and its promising possibilities in Ukraine. She defined the concept of tourism model, and analyzed the institutional and organizational problems of cross border cooperation in the tourism sector.

Globalization metamorphosis, as well as challenges faced by countries that are in the process of building their own socio-economic identity, provided the crucial importance to the definition of sustainable development models of those sectors of national economy, which are "potential generators" of the "new economy" development.

The main vector of global change lies in the direction from sufficient capital intensity and small mobile industrial economy to a flexible and dynamic service industry. Along with this, there is a shift of the emphasis from the priority of the material base of production processes and systems to the area of human capital importance growth. This causes significant sectoral changes and actualizes the problem of developing such an important sector as tourism.

Modern tourism industry is one of the profitable and dynamic sectors of the world economy and regional economic development. The share of tourism in the world gross domestic product is 10%, 7% of total investment, 11% of consumer spending, 5% of all tax revenues and a third of world trade in services [9]. These indicators show that the tourism sector of economic activity is capable of having generating and integrating role in the positive dynamics of quantitative and qualitative indicators of other economic sectors development and improvement of macroeconomic indicators in general.

Tourism is a weighty sector of Hungarian economy and promising sector of Ukrainian economy, although the resource potential of the latter is not fully used. Thus, according to the World Travel & Tourism Council (WTTC) and to the system of consolidated national accounts of "Tourism" sector in 2011, the contribution of tourism to the world GDP reached 1805 billion US dollars (2,8%), and taking into account the multiplier effect – 9,1%. The share of tourism direct influence on Hungarian GDP (4,6%) is almost 2,5 times higher than the one in Ukraine (2%). (Table 1)

---

¹ Prof., Doctor of Economic Sciences, Kiev National University of Trade and Economics

Hungary is a country that according to the tourist exchange rating is traditionally among the top five most requested in the tourist exchange. In general in the structure of international tourism the share of Hungary among other countries was 11% in 2005 and 5% in 2010. in the structure of outbound tourism the share of Hungary comprises 12% in 2005 and 10% in 2010. Bordering countries provide arrival of over 90% of foreign tourists to Ukraine (table 2).

*Table 1
Economic indicators of tourism development in the world, Ukraine and Hungary
in 2004, 2011, 2021 p.
(forecast)*

Indicators	2004				2011				2021		
	In the world	Hungary	Ukraine	In the world	Hungary	Ukraine	In the world	Hungary	Ukraine		
Contribution of tourism to GDP, \$ bln (direct influence)	1542,1	4,6	0,8	1805	5,927	3,066	2806	10,528	7,018		
Contribution of tourism to GDP, \$ bln (indirect influence)	4217,7	9,8	...	5991,9	15,433	11,764	9226,9	26,422	26,743		
Tourism share in GDP, % (direct influence)	3,8	4,7	1,56	2,8	4,6	2	2,9	4,3	1,9		
Tourism share in GDP, % (indirect influence)	10,4	10,1	...	9,1	12	8	9,6	10,8	7,5		
Government expenditure on tourism, \$ bln	265,3	0,5	0,04	385	0,182	0,179	683,1	0,292	0,45		
Investment in tourism, \$ bln	802,3	1,7	0,2	652,4	1,02	0,694	1487,9	1,486	1,64		
Employment in tourism, mln people (direct influence)	73,7	237,7	173,9	99,048	235,8	371,2	120,247	244,1	357,7		
		(thousand people)	(thousand people)		(thousand people)	(thousand people)					
Employment in tourism, mln people (indirect influence)	214,7	385,7	...	258,592	429,3	1450,6	323,826	420,1	1368,7		
		(thousand people)	(thousand people)		(thousand people)	(thousand people)					

* Figures are taken from the information of World Travel & Tourism Council [11].

Table 2
Top 10 major inbound tourism countries rating in 2005 and 2010*

Year 2005					Year 2010				
No	Country	people	share, %	rate of increase 2005/2004	No	Country	people	share, %	rate of increase 2010/2009
	Total,	17 630 760	100 %	13%		Total,	21 122 157	100%	2%
1	Russia	6 043 829	34%	1%	1	Russia	7 881 321,00	37%	13%
2	Poland	3 489 033	20%	95%	2	Moldova	4 057 678,00	19%	-6%
3	Moldova	2 780 880	16%	-4%	3	Belarus	3 056 157,00	14%	2%
4	Hungary	1 957 708	11%	-3%	4	Poland	2 085 245,00	10%	-18%
5	Belarus	1 841 783	11%	4%	5	Hungary	941 240,00	5 %	16%
6	Slovakia	321 977	2%	98%	6	Romania	909 553,00	4 %	-15%
7	Germany	189 546	1%	34%	8	Slovakia	609 279,00	3%	13%
8	Romania	161 948	1%	65%	7	Germany	225 356,00	1%	6%
9	USA	73 046	0,4%	-7%	9	USA	122 955,00	0,6%	2%
10	Israel	51 186	0,3%	15%	10	Uzbekistan	104 719,00	0,4%	9%
	<i>Total 10 countries</i>	<i>16 910 936</i>	<i>97%</i>			<i>Total 10 countries</i>	<i>19 993 503</i>	<i>84%</i>	

* According to the State board guard service of Ukraine [12]

In the structure of outbound tourism the share of Hungary comprises 12% in 2005 and 10% in 2010. Bordering countries provide arrival of over 90% of foreign tourists to Ukraine (table 3)

Table 3
Top 10 major outbound tourism countries from Ukraine rating in 2005 and 2010*

2005					2010				
No	Country	people	share, %	rate of increase 05/04	No	Country	people	share, %	rate of increase 10/09
	Total	16 453 704	100%	6%		Total	17 180 034	100%	12%
1	Russia	5 967 881	36%	2%	1	Russia	5 233 972	30%	5%
2	Poland	4 357 567	26%	13%	2	Poland	3 999 602	23%	35%
3	Hungary	2 028 771	12%	5%	3	Moldova	1 889 724	11%	-5%
4	Belarus	1 231 281	7%	6%	4	Hungary	1 789 308	10%	12%
5	Moldova	1 108 593	7%	0,50%	5	Belarus'	1 135 094	7%	9%
6	Slovakia	310 358	2%	-21%	6	Romania	503 195	3%	-8%
7	Turkey	284 336	2%	30%	7	Turkey	459 061	3%	4%
8	Germany	181 133	1%	35%	8	Slovakia	383 961	2%	2%
9	Romania	174 454	1%	15%	9	Germany	383 325	2%	2%
10	Egypt	116 996	1%	133%	10	Egypt	328 623	2%	39%
	<i>Total 10 countries</i>	<i>15 761 370</i>	<i>96%</i>			Total 10 countries	<i>16 105 865</i>	<i>93%</i>	

*According to the State board guard service of Ukraine [12]

The positive change is moving accents in the structure of inbound tourism from travelling to Ukraine for business purposes to organized recreational tourism and the increase of the share of sports and health and medical tourism.

The dynamics of export and import of travel services in Ukraine in the direction "Hungary" for the period of 1995-2004, and the balance of payments is positive for Ukraine and its volume increases (table 4).

Table 4
The balance of international tourist trade in Ukraine
for 1995-2004, \$ mln. *

Indicator	Years									
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Export of tourism services	74,8	111	62,9	82,8	83,8	60,4	80,2	102,3	117	162,3
Import of tourist services	31,8	45,0	24,6	33,0	32,2	42,9	41,1	50,3	58,9	100,4
Balance	43,0	66,0	38,3	49,8	51,6	17,5	39,1	52	58,1	61,9

*These tables are calculated according to the data of statistical yearbook of Ukraine for 1996-2004 [9-17] and taking into account the materials of the State Statistics Committee [23]

The main factors of intensifying export of services (inbound tourism) at the present stage are: the use of modern information systems and technology to promote tourism products, the development of the necessary infrastructure of tourist services and leisure travelling, including the border area, the safety of foreign citizens staying in the country.

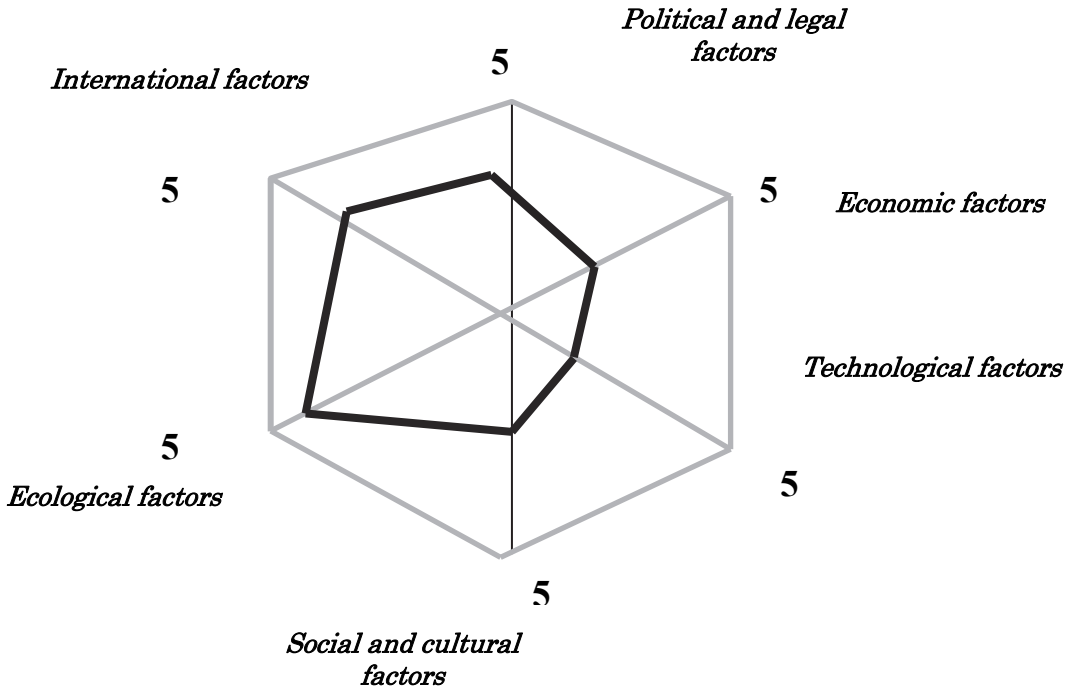
The transformation of tourism into a socially significant social and economic phenomenon, the globalization processes are developing the problem of the study of successful experience of the countries in which the industry is rapidly growing and is a major export item of the economy.

The choice of alternatives to substantiate the national model of tourism development can occur only in the course of determining what and how to regulate, and to which priorities the efforts should be directed. In this context, the primary objective is to define the concept of *"tourism model"*. In our view, the model of tourism should be determined in two interrelated positions. *Firstly*, as a simplified scheme of phenomena and processes perception that allows to monitor the movement of tourist flows and tourism products in all components of tourism infrastructure (branches, areas) and to identify the factors that influence the development of tourism, and *secondly*, as institutional structure that provides economic involvement in the process of all structural elements and the tourism business (state legislative and executive bodies of all levels of government, business and community organizations, consumers).

Taking into consideration the interconnection of models of tourism formation process with the affects of macro environment factors, a prerequisite for determining the model of tourism are the areas of critical analysis of its development.

The research results show that the critical areas of influence on the development of tourism of Ukraine are economic, political, legal and technological factors that cause unfavorable conditions of long-term development of both domestic and

international tourism. Therefore these areas should be interpreted as the display of limiting factors, and the visualization model with the use of Spider diagrams can represent the instability model of tourism development in Ukraine (pic. 1).

Pic. 1.

The visualization of a model of tourism development in Ukraine after the influence of the factors of macro environment

Main destabilizing factors in the development of tourism in Ukraine are: the lack of large-scale investments and a mechanism to promote investment in tourism infrastructure, high taxes, complicated and bureaucratic procedures of approval of investment projects. A lack of effective capacity in domestic demand is also a constraint. Despite the high tourist potential of Ukraine further planning of the creation of new tourist zones as well as the possibility of large-scale investments is hampered. Increasing instability in the social field also affects the development of tourism in Ukraine.

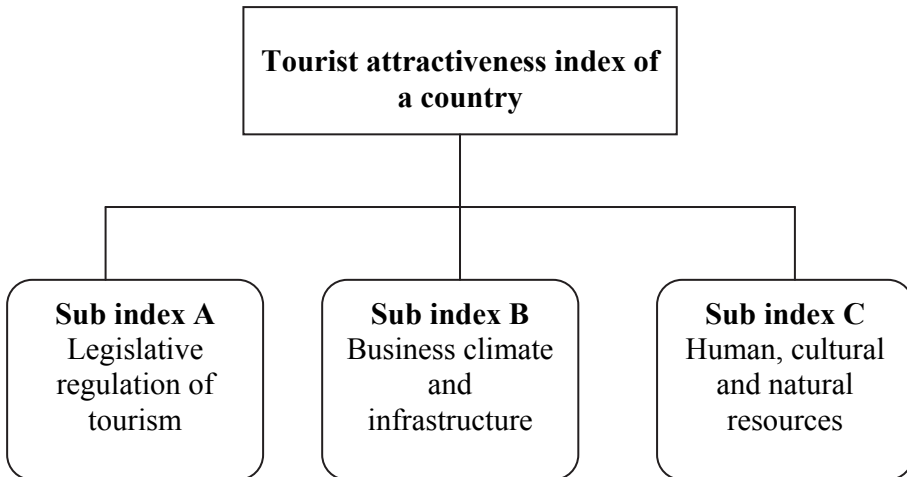
Preparation for Euro 2012 has helped to improve the investment climate.

Perception of tourism as an integral part of globalization is apparent, that makes the context of the national benchmark of tourism from the prospective of global trends development in service sector.

It is significant that theoretical conclusions are also spread enough in the research given the importance of tourism as an indicator of relations between countries; a stabilizer of partnerships in the international political arena, its growth is primarily explained by global economic processes and relationships rather than the immanent (internal) reasons.

The most complete set of indicators that reflect the process formation of tourist attractiveness of a country and methods of its evaluation with the aggregation in general index of tourist attractiveness of a country was developed by the World Economic Forum together with the International Air Transport Association (IATA), UNWTO and WTTC.

World Economic Forum makes annually the travel and tourism competitiveness which includes three subindexes: legislative regulation of tourism, business climate and infrastructure, human, cultural and natural resources. According to the index of travel and tourism competitiveness (pic. 2).

Pic.2.
Components of tourist attraction index of a country

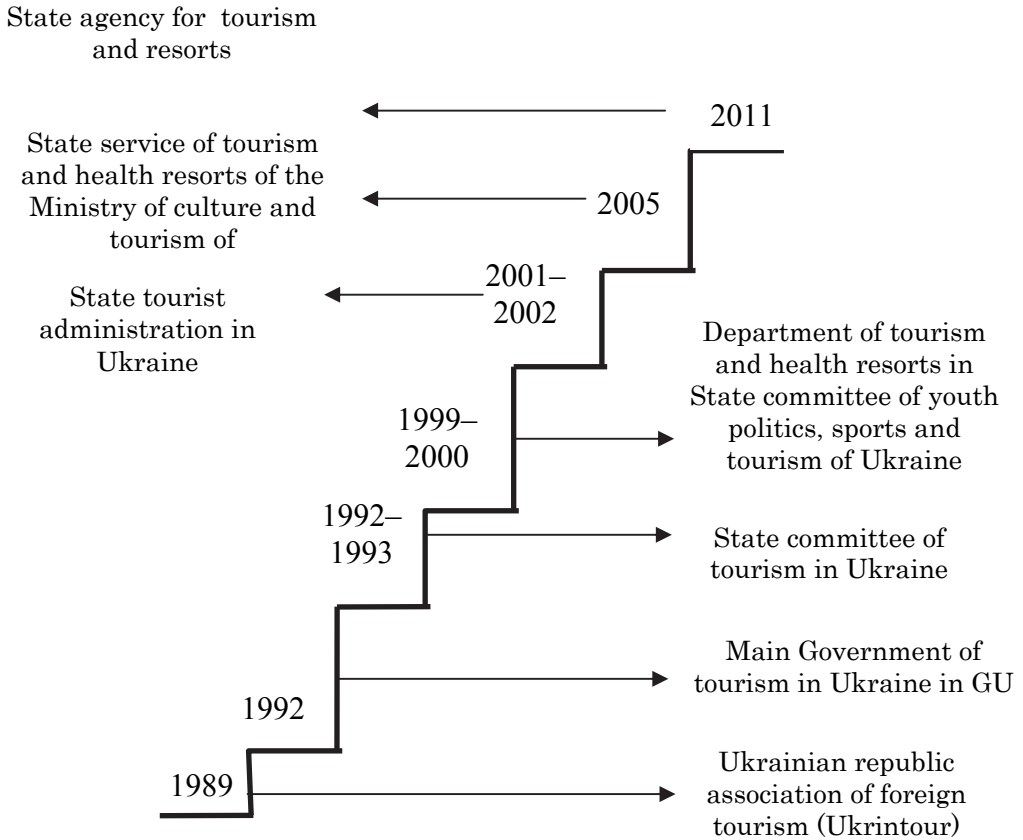
Among the top ten countries are Switzerland, Germany, France, Austria, Sweden, USA, UK, Spain, Canada, Singapore; Angola, Burundi and Chad are at the end of the list. Hungary occupies the 38th place, and Ukraine, with no less resource potential, is on the 85th place (table 5).

Table 5
Selective rating of tourist competitiveness of countries in 2011

Country	Place	General index of competitiveness	Sub index , Points					
			Legislative regulation of tourism		Business climate and infrastructure		Human, cultural and natural resources	
			Place	Subindex	Place	Subindex	Place	Subindex
Switzerland	1	5,68	1	5,99	1	5,58	1	5,48
Singapore	10	5,23	6	5,72	4	5,39	23	4,59
Hong Kong	12	5,19	4	5,8	13	5,19	24	4,59
Estonia	25	4,88	17	5,5	19	5,09	50	4,06
UAE	30	4,78	57	4,77	9	5,32	42	4,24
Hungary	38	4,54	26	5,35	42	4,06	59	3,95
Poland	49	4,38	49	4,86	65	3,81	30	4,48
Turkey	50	4,37	66	4,44	55	3,53	28	4,56
Russia	59	4,23	73	4,49	53	4,07	45	4,15
Ukraine	85	3,83	64	4,63	76	3,53	118	3,33
Moldova	93	3,64	68	4,58	98	3,11	129	3,12

* Figures are taken from the travel and tourism competitiveness report 2011 [10].

Destabilizing factor of forming the model of tourism in Ukraine is constant restructuring for the years of independence of Ukraine central executive government institutions in the sphere of tourism (pic. 3) which has been sufficiently changed usually every 2-3 years.

*Pic. 3.
Reforming of state government of tourism in Ukraine for the period of 1989-2011*

Accordingly its authorities, rights, personnel have been changed, etc. As a result of realization of long-term state programs, strategic changes and tactical tasks are much complicated. Main tasks of realization have been determined partially.

Staff assistance and preparation of specialists for the sphere of tourism is one of the most actual questions of state policy in Ukraine. In connection with this All – Ukrainian center of training, retraining and advanced training of specialists of tourism was established on the basis of KNTEU in 2009. Strengthening of cooperation between universities which was started and has been effectively developed between KNUTE and Budapest economic institute is the most important factor of approximation of the level of services to the best world and European standards.

Mechanisms of regulation of cross-border cooperation have great importance in the system of tourism exchange.

In spite of positive moves in the sphere of administration of cross-border cooperation (CBC) and presence of the number of implemented projects, as is told by the research specialists, implementation of such cooperation in cross-border regions of Ukraine is characterized by the number of negative aspects: too low level of intensity of cross-border cooperation in cross-border regions of Ukraine, insignificant part of economic component in realized cross-border projects which mainly have political or cultural trend; insufficient level of development of native institutional basis, undervaluation of possibilities of Euro regions as leading subjects of cross-border cooperation, underdevelopment of cluster form of CBC, absence of complex approach to realization of programme, low movement of development of cross-border infrastructure and simplifying of procedure of customs clearing, complication of procedure of obtaining visa in the EU states. But according to the latest researches Tourist Association of Ukraine, Hungarian embassy is one of the most friendly towards Ukrainian citizens.

Taking into consideration mentioned above institutional-legal and institutional-organizational problems which are in the sphere of cross-border cooperation of Ukraine, for its activation and access to qualitative new level of development, from principles of paternalism to equal partnership relations of native and foreign subjects CBC it is necessary to provide a number of tasks.

The solution of institutional-organizational problems CBC should anticipate:

1. Minimalization of restrictive influence of visa regime on intensity of cross-border movement of Ukrainian people which needs full implementation of the Agreement of simplifying obtaining visa between Ukraine and Hungary, other states of the EU by the way of full monitoring of the quality of implementation of this agreement and its influence at visa policy and practice of the EU states. In its way it anticipates implementation of requirements on harmonization of regulatory provision of Ukraine with visa legislation of the EU, observing the complex of technical criteria of the EU for further effective realization of «visa dialogue» between Ukraine and the EU in the way of cancellation of visa regime.

2. Assistance of informing of potential recipients of existing CBC programs. The goal of working in this way is the agreement of projects with regional, state and all-European priorities, achievement of mutual agreement in realization of projects in different time periods and with different sources of financing.

Ukraine, mainly its western regions, along with the states of Central Europe (Hungary, Poland, Slovakia, Rumania) have common historical heritage, geographical peculiarities of the territory, the Carpathian mountains, intertwining of cultures. It allows affirm about the possibility to get synergetic effect from cooperation in the sphere of tourism between Ukraine and Hungary for national economies of both states. The main trends of such cooperation can be:

- Establishing of ecological parks, ecological paths and correspondingly ecological tour itineraries, attracting people from Western Europe, South-Eastern Asia and North America into this territory, which have demand for the given kind of tours, because it has high degree of ecological conscienceness.

Using of common achievements of culture of two ethnoses, during many centuries had mutual influence and penetration.

It enables us to organize various ethno festivals, film festivals, trade fairs for handicrafts, exhibitions etc.

- The development of the project for holding culinary festivals of the nations of the Carpathian region, which is famous for dishes of Ukrainian, Hungarian, Polish, Slovakian, Romanian, Russian cuisine and mixed cuisines of the given ethnic groups. It will favor strengthening friendly relationship between neighboring countries and creating additional tourist attraction for this region. Wine, sheep cheese, banosh festivals which are held on both sides of the border can be examples of this activity. But these events should be promoted beyond the given countries. It is necessary to favour active informing foreign citizens about an opportunity of gourmet tourism in the border territories of Ukraine.
- The formation of joint projects on the development of culture and traditions of sub-ethnic groups of the border territories of Ukraine and Hungary, in particular, boiky, lemky, hutsuly.
- Holding mass joint sports events (Winter Olympic Games, paragliding, sports speleology, orienteering, rafting, and cycling).
- Doing collaborate research with the representatives of Middle Asia countries on the history of Turkic tribes which left their marks in the history of this region, as Mongols and Turks were stopped in the territory of the Halytska and Volynska State and Hungary.

The usage of positive results of cooperation between Ukraine and Hungary will favor the adaptation of the national tourism industry to European standards, its entering the world tourist flows, and provide the implementation of successful tourism models into the reality of national business, directing the state policy towards complex development of regions and tourist centers, taking into account economic and social interests of their population, protecting and renewing the natural environment and historic and cultural heritage.

References

1. Issues of Optimization of the System of Central Executive Authority: Ukraine President Decree of 06 April 2011 № 370/2011
2. Ukraine in 2010: Annual Evaluation of Social and Political and Social and Economic Development: monograph / under the editorship of A. Yermolayev. – K.: NISD, 2010. – 528 p.
3. Innovation Strategy of Ukrainian Reforms / A. Halchynskiy, V. Geyets', A. Kinakh, V. Semynozhenko – Znannya Ukrainy Publishers, 2002. – 326 p.
4. Strategic Development of Travel Business: monograph / [T. Tkachenko, S. Melnychenko, M. Boiko and others]; under the editorship of A. Mazaraki. – Kyiv National University of Trade and Economics, 2010. – 596 p.
5. T. Tkachenko. Sustained Development of Tourism: Theory, Methodology, Business Reality: monograph. – Kyiv National University of Trade and Economics Publishers, 2009. – 537 p.
6. Value Oriented Management in Tourism: monograph / M. Boiko. – Kyiv National University of Trade and Economics Publishers, 2010. – 524 p.
7. www.tourism.gov.ua
8. www.ukrstat.gov.ua
9. www.world-tourism.org
10. www.weforum.org
11. www.wttc.org
12. www.pvu.gov.ua

NIKOLAI SCHERBAK¹

Constitutional processes in Ukraine

The overview- given by the author- of the constitutional process in Ukraine for 20 years shows that the government and the opposition were interested only in those issues of the Constitution related to the separation of powers between the President, the Supreme Council and the Cabinet of Ministers.

For more than 70 years, Ukraine had been part of the Soviet Union guided by its Constitution. Formally, it had its own Constitution and the right to secede from the Union, although the mechanism of the secession was not foreseen. Simply raising a question of a republic secession from the Union led to the accusation of anti-Soviet activity and imprisonment.

In the late 1980s of 20th century the crisis of the Soviet totalitarian system erupted. The central control over the events in the republics weakened. The bloody ethnic conflicts began in the Caucasus and Central Asia. Ukrainian guys did not want to serve as soldiers in these hot-spots and the majority of the population supported their decision. As a result of the tense situation in many regions of the Soviet Union, on July 16, 1990 the Supreme Soviet of the Ukrainian SSR adopted the Declaration of State Sovereignty of Ukraine. The Ukrainian SSR proclaimed itself as a sovereign national state developing within the existing boundaries based on the inalienable right to the self-determination of the Ukrainian nation.

It proclaimed the supremacy of the Constitution and the laws of the Republic on its territory, the equal protection under the law to all citizens and the prevalence of human values over the class values. In the foreign policy, Ukraine declared its intention to become a neutral state in the future that did not take part in the military blocks and adhere to three non-nuclear principles: neither possess nor manufacture, nor purchase nuclear weapons.

The next important step in the constitutional process in Ukraine was the adoption of the Concept of the new Constitution by the Supreme Soviet of Ukrainian SSR on 19 June 1991. According to this concept, the Constitution must be based on the idea of the rule of law, and that an individual, human rights and freedoms and their guarantee must be proclaimed as the highest social value. For the first time in Ukraine the Concept stated that the constitutional norms were recognized as the norms of direct action. The Concept identified a presidential Republic as the form of government. It introduced also the new proposal for Ukraine to create the Constitutional Court, to oversee the constitutionality of laws and the implementation of the Constitution by the branches of government.

The coup attempt in Moscow on 19-21 August 1991 accelerated the dissolution of the Soviet Union and the secession of Ukraine. On August 24 the Supreme Soviet of

---

¹ professor, doctor of historical sciences, Taras Shevchenko National University of Kyiv

the still Ukrainian SSR adopted the Act of Independence of Ukraine. It stated that "in view of the mortal danger surrounding Ukraine in connection with the state coup in the Soviet Union on August 19, 1991 ... the Supreme Soviet of the Ukrainian Soviet Socialist Republic solemnly declares the independence of Ukraine and the establishment of an independent Ukrainian state - Ukraine. Ukraine's territory is indivisible and inviolable. From this day forward only the Constitution and laws of Ukraine are valid on the territory of Ukraine." The 1978 Constitution continued to operate in the country, and was constantly amended. Primarily, the Article 6 on the leading role of the communist party was withdrawn.

On July 1, 1992 the Supreme Council of Ukraine initiated a nation-wide discussion of the draft Constitution, based on the Concept of the Constitution adopted the year before. But some amendments were made. The principle of the socialist choice of the country was withdrawn from the Preamble of the Constitution, the establishment of bicameral parliament was proposed. The Constitution went through the long process of the discussion that was backed by the struggle for power between the President and the Supreme Council. This struggle led to the pre-term presidential and parliamentary elections in 1994. The election campaign moved aside the issue of the adoption of the Constitution. With the desire to constitutionally consolidate his power as a head of state, Leonid Kuchma, a newly-elected President, pursued the policy of confrontation with the Parliament. In 1994 he introduced the Bill of the Constitutional law on the state power and the local self-government in Ukraine. On May 18, 1995 the parliament adopted this law by the majority of votes. As a result the President became the head of the government which he could form himself without the Supreme Council's approval. To bring the bill into effect the President needed the support of constitutional majority in the parliament. However, he did not have such support in the Supreme Council. He had to find a compromise. In June 1995 they entered into the Constitutional Agreement on the formation and functioning of the state power and local self-government for the period of 1 year before the adoption of the Constitution. The Agreement extended the powers of the President and the local administrative bodies due to the reduced power of the parliament and the local councils. It nullified those articles of the 1978 Constitution which contradicted the Agreement. The new Constitution was planned to adopt during one year. For some time it cleared the air. The Constitutional Committee continued its work. On March 11, 1996 the bill of the Constitution was approved. But now there was disagreement in the procedure of the adoption of the Fundamental Law. President Leonid Kuchma suggested to favour it through the referendum, while Speaker of the Parliament Aleksandr Moroz insisted on discussing and adopting the Constitution by the Supreme Council. The President agreed to the Speaker's proposal and on June 28, 1996 when after an overnight tense session the Supreme Council adopted the first Constitution since the independence of Ukraine. The Constitution was a compromise between the centrists supported by the President and the Left wing, represented by A. Moroz. The President received a broad mandate. He represents Ukraine in the international arena, administers the foreign policy, signs international treaties, he is the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, confers high military and high diplomatic ranks, with the consent of the Supreme Council appoints the Prime Minister, the Prosecutor General, the Chairman of the

Antimonopoly Committee and the Chairman of the State Property Fund, appoints one-third of the members of the Constitutional Court of Ukraine, has the right to veto laws adopted by the Parliament and to revoke acts of the Cabinet of Ministers, appoints a national referendum regarding the amendments to the Constitution. The Supreme Council also had the right to appoint a national referendum, but only on issue regarding the change of territory of Ukraine. The president was elected for a 5-year period. The Supreme Council is elected for 4 years.

Under the Constitution, the Supreme Council adopts laws, approves the State Budget of Ukraine, appoints the Chairman and other members of Chamber of Accounts, as well as half the total members of the Council of the National Bank, and one-third of the members of the Constitutional Court, exercises the control over the activities of the Cabinet of Ministers.

Regarding the Government, the Article 113 of the Constitution stated: "The Cabinet of Ministers of Ukraine shall be responsible to the President of Ukraine and the Supreme Council, under the control of, and accountable to the Supreme Council".

The adoption of the Constitution did not lead to the separation of powers between the branches of the government. The considerable part of the parliamentary deputies disliked the broad powers of the president. On the second day after the Fundamental Law had been adopted, the left-wing deputies claimed it had to be amended. In two years the leader of Ukrainian communists P. Symonenko introduced the bill on Amendments to the Constitution regarding the distribution of powers between the head of the state, the parliament and the government. It should be stressed that these were the only issues the opposition was interested in. This was a struggle for power that passed with the variable success.

In spring 2000 the referendum was initiated, and the President raised the questions on eliminating of the parliamentary immunity, reducing the number of deputies from 450 to 300 and creating a bicameral parliament. The majority of the referendum's participants supported these questions, but the Ukrainian laws lacked the mechanisms to implement the decisions of the referendum.

On November 28, 2000 Speaker A. Moroz revealed to the journalists the tapes made by a Major M. Melnychenko and stated the connection of higher officials to disappearance of journalist G. Gongadze. The tape scandal began, and it has been lasting till now.

The run-up to the 2002 parliamentary elections drew the attention away from the Constitution, though it was renewed in 2003. The President submitted the draft law on Introducing Amendments to the Constitution of Ukraine, the discussions led to the removal of the three most controversial questions – on creating a bicameral parliament, reducing the number of deputies and adopting laws directly on a national referendum. The deputies submitted to the Supreme Council their 3 bills, that envisaged the shift from a presidential-parliamentary republic into a parliamentary-presidential republic, as well as the election of the head of state by the parliament. As these bills included the main points proposed by the President, he withdrew his draft law. The attempt to adopt one of the deputy's laws did not succeed. On May 26 the working group was established to finalize the amendments to the Constitution based on three existing draft laws. In the run-up to the presidential elections the situation in the country worsened. Some deputies were unwilling to take part in the

plenary sessions before the presidential election result announced. After the second round of the voting mass protest of citizens began. The citizens of eastern and southern regions supported V. Yanukovich, the citizens of central and western regions supported V. Yushchenko. The compromise must be found to resolve the emerged situation. Some deputies insisted in the shift to a parliamentary-presidential republic and suggested to adopt the law on "Introducing Amendments to the Constitution of Ukraine", other deputies were against it and introduced their one bill on Peculiarities of implementation of the Law of Ukraine on Election of President of Ukraine in repeated vote in December 2004. The situation worsened as nobody trusted anyone. Therefore, the decision was made to combine both bills and vote for them in package. 402 deputies voted for the package decision on December 8, 2004.

As a result of the constitutional reform in Ukraine the form of government transformed from a presidential-parliamentary into parliamentary-presidential. Parliamentary elections should hold on a proportional basis. The winning coalition received the right to form the government, and the parliamentary term was increased from four to five years. Besides, in case of pre-term termination of the powers of the President his functions should be executed by the Chairman of the Supreme Council. The President received the right to dismiss the parliament if the ruling coalition was not formed within a month or within the same period the plenary sessions were not commenced. Within the President's authority remains the appointment of heads of regional state administrations and submission of the names of a candidature to be appointed to the office of the Minister of Defence, Minister of Foreign affairs, the head of the Security Service, the Prosecutor General and the Chairman of the National Bank of Ukraine, with the consent of the Supreme Council. The other ministers were submitted to the Parliament by the Chairman of the Government.

The constitutional reform of 2004 was forced to compromise. It solved only the key contradictions between the branches of the government, the minor issues remained unsolved. Though each party consciously tried to pass them unnoticed, and hoped that in future they would be solved in their favour. As the question who would be a President remained open, nobody cared about the restriction of his power. The majority were afraid that the greater power would be concentrated in the arms of the representatives of opposition. The politicians' inability to keep their words played an important role and resulted in distrust not only between rivals, but allies and one-party members. President V. Yushchenko was more frightened by the growth of Prime Minister Y. Tymoshenko's popularity than by the actions of opposition. However, they acted as one great team during the Orange Revolution. It happened that the President's Secretariat prohibited the heads of regional administrations to attend the government sessions. It led to the imbalance of powers and officials' tyranny. The result was the defeat of the Orange team in the presidential election of 2010.

Being elected a President, Viktor Yanukovich decided to return the previous presidential power. It could be done in 2 ways: 1) through the parliament amending the existing Constitution, and 2) through the Constitutional Court considering the 2004 amendments unconstitutional. The President could not resolve the issue using the first way as he did not have the support of a constitutional majority or 300 deputies in the Supreme Council. As we see, President did not have another choice.

An appeal was made to the Constitutional Court against violation of enactment procedure of the Law of December 8, 2004. Though the lawyers spoke about the procedure violation during the enactment. But due to the tense situation nobody paid attention to them. We think some political forces agreed to the procedure violation in 2004 in order to dispute the constitutional amendments in future. The attempt was made in 2008, though it failed.

On September 30, 2010 the Constitutional Court of Ukraine considered unconstitutional the Law "On Introducing Amendments to the Constitution of Ukraine", adopted on December 8, 2004. Thus, the 1996 Constitution was reinstated; Ukraine again has become a presidential-parliamentary republic. The Court obliged the government bodies to conform other laws and normative legal acts to the Constitution. The deputies of the Supreme Council opposed the Court decision because under the 2004 Constitution the parliamentary term is 5 years, and according to the Constitution of 1996 the parliament is elected for four years. It was decided to amend the Fundamental Law's Articles 76 and 77 on extending the parliamentary term from 4 to 5 years. The proposal was supported by more than 300 deputies: the interests of deputies from the government and the opposition coincided. It seems the Constitution could be left aside as it meets President's and parliamentarians' needs. But it is not the case. A month ago, President Viktor Yanukovich signed a decree on establishing the Constitutional Assembly in order to draft a Constitution.

The overview of the constitutional process in Ukraine for 20 years shows that the government and the opposition were interested only in those issues of the Constitution related to the separation of powers between the President, the Supreme Council and the Cabinet of Ministers. Though for the vast majority of Ukrainian citizens, it does not matter which form of government is in our country – whether a presidential-parliamentary or a parliamentary-presidential. However, it is very important that the Constitution is executed especially by those who are constantly improving it.

FEDINEC CSILLA¹

Az ukrán parlament emberi jogi, kisebbségi és nemzetiségi kapcsolatok bizottságának tevékenysége

Activities of the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on Human Rights, National Minorities and International Relations

In the Ukrainian Parliament a Committee on Human Rights, National Minorities and International Relations has been in operation since 1994. The Committee deals with issues to do with ethnic politics, Ukrainians beyond Ukraine's borders, citizenship and constitutionality, gender, victims of deportation and political persecution, refugees and migrants. The Committee's work suffers from very limited media coverage. It is little known that the Committee has had several meetings to discuss the potential legal regulation of national-cultural autonomy. This study analyzes these attempts, and it compares them to the views of ethnic communities in Ukraine as shown in censuses and other political acts as well as Ukrainian historical traditions.

A szovjet parlamenti rendszer

Az ukrán parlament megnevezése – Legfelsőbb Tanács² a szovjet időszakból származik, ezért célszerű némi visszatekintésre sort keríteni. A Szovjetunió államapparátusát alapvetően a három szovjet alkotmány, az 1924-es, az 1936-os és az 1977-es határozta meg. Az 1924-es alkotmánnyal a tanácsok³ országában az államirányítás központi szerve az országos Tanácskongresszus,⁴ illetve az egyes szövetségi köztársaságok és autonóm köztársaságok tanácskongresszusai voltak. A kongresszusok közötti időszakban a Központi Végrehajtó Bizottság⁵ ülészeit került sor. Az 1936-ban elfogadott szovjet alkotmány ezt a rendszert eltörölte, nagyfokú centralizációt hajtott végre az államigazgatásban, számos addigi jogosítványtól megfosztotta a tagköztársaságokat, s a korábbi intézmények helyett létrehozta a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsát, illetve az egyes szövetségi köztársaságok és autonóm köztársaságok legfelsőbb tanácsait. A Legfelsőbb Tanács sem ülésezett folyamatosan, az egyes ülészetek között a Legfelsőbb Tanács Elnöksége vitte az ügyeket. A kormány szerepét 1946-ig a Népbiztosok Tanácsa, utána pedig a Minisztertanács töltötte be.⁶ Ezeknek az intézményeknek is megvolt a megfelelője az egyes tagköztársaságokban. Az 1977-es alkotmány alig változtatott a rendszeren.

A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa kétkamarás volt: Szövetségi Tanácsból és Nemzetiségi Tanácsból állt.⁷ A Szövetségi Tanácsba a közel azonos lélekszámú választási

¹ PhD, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet

² Ukránul *Верховна Рада*, oroszul *Верховный Совет*.

³ Az eredeti orosz kifejezés megfelelője transliterálva: *sovjet*, transzkripcióval: *szovjet*, a parlament így: a legfelsőbb szovjet.

⁴ *Съезд Советов*.

⁵ *Центральный Исполнительный Комитет*.

⁶ *Совет Народных Комиссаров* és *Совет Министров*.

⁷ *Совет Союза* és *Совет Национальностей*.

körzetekből választottak képviselőket, a Nemzetiségi Tanácsban pedig nem az egyes nemzetiségek vagy etnikumok képviseltették közvetlenül magukat, hanem az egyes szövetséges köztársaságok, autonóm köztársaságok, autonóm területek és nemzetiségi körzetek küldhettek normatív alapon meghatározott számú képviselőt.

Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság alkotmányai (1929, 1938, 1978) követték a szovjet alkotmány elfogadását, így a kijevi (egykamarás) Legfelsőbb Tanács 1938-tól kezdve ülésezett. A szövetségi köztársaság első embere, a köztársaság vezetője 1938-ig jogilag nincs meghatározva, a gyakorlatban a Népbiztosok Tanácsának elnöke, akit a kijevi Központi Végrehajtó Bizottság választott meg. A tényleges vezető azonban mindig az Ukrán Kommunista Párt első titkára. 1938 után a köztársaság vezetője a Legfelsőbb Tanács Elnökségének elnöke, akit az ukrán Legfelsőbb Tanács választott meg – gyakorlatilag mindig azt a személyt, aki az Ukrán Kommunista Párt Központi Bizottságának élén állt.

Mind a moszkvai, mind a tagköztársaságok parlamentjei (legfelsőbb tanácsai) működésének rendje azonos volt: a parlamenti ciklust számokkal jelölték, így volt első, második stb. összehívású parlament. Minden ciklus alatt ülészakokat tartottak – egy-egy ülészak a folyamatos ülésezés időszakát jelölte, és az egyes ülészakokat a parlamenti ciklusokhoz hasonlóan megszámozták. Így az első összehívású kijevi Legfelsőbb Tanácsnak 1938 és 1946 között nyolc, a másodiknak 1947 és 1950 között hét, a harmadik összehívásúnak 1951 és 1954 között négy, a negyedik összehívásúnak 1955 és 1959 között nyolc, az ötödik összehívásúnak 1959 és 1962 között ugyancsak nyolc, a hatodik összehívásúnak 1963 és 1966 között tíz, a hetediknek 1967 és 1970 között nyolc, a nyolcadiknak 1971 és 1974 között kilenc, a kilencediknek 1975 és 1979 között tizenegy, a tizediknek 1980 és 1984 között tíz, a tizenegyediknek pedig 1985 és 1990 között tizenkét ülészaka volt. A szovjet időszak utolsó kijevi parlamentje a tizenkettedik összehívású Legfelsőbb Tanács; a függetlenséget megelőző időszakban ennek négy ülészaka volt: az első ülészakára 1990 májusa és augusztusa, második ülészakára 1990 októbere és decembere, harmadik ülészakára 1991 februárja és júliusa, (egyetlen számozatlan) rendkívüli ülészakára 1991. augusztus 24-én került sor.⁸

Az ukrán parlamenti rendszer

A történelem sajátos közjátéka, hogy az utolsó szovjet időszakbeli kijevi parlament (XII. összehívású Legfelsőbb Tanács) egyben a független ukrán állam első parlamentje (I. összehívású Legfelsőbb Tanács) is lett. Nézzük meg, hogy milyen események vezettek el ehhez.

Az elfogadott szovjet alkotmányok későbbi módosítása a ritka kivételek közé tartozott.⁹ A szovjet-ukrán alkotmányozásban az első döntő lépést ezen a téren a

⁸ Высшие органы государственной власти Украинской ССР.

http://www.knowbysight.info/1_UKRA/03467.asp (2011-04-29) A parlamenti határozatok megnevezésében az 1990-es években tapasztalni, hogy egyes esetekben a második és harmadik összehívású parlamentet még tizenharmadik, tizennegyedik összehívásúként írják le. Lásd a törvények és rendeletek táráát a parlament honlapján: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

⁹ Vö.: *Відомості Верховної Ради*, 1947, № 12, és *Відомості Верховної Ради*, 1948, № 3.

kijevi parlament 1989-ben októberében tette meg, amikor XI. összehívású Legfelsőbb Tanács tizedik ülészsaka módosította az 1978-as alkotmányt.¹⁰ A módosítás leglényegesebb pontjai, hogy a kijevi Legfelsőbb Tanács hatáskörét jelentős mértékben kibővítette, lehetővé tette a szabad jelöltállítást az önkormányzati és a parlamenti választásokon, a parlament létszámát 650-ről 450 főre csökkentette. Az 1990 márciusában megtartott választásokat a politikusok és a szakirodalomban is már az első demokratikus választásokként aposztrofálta. A parlamentbe került képviselők közül 125-en Ukrajna Népi Mozgalma (közkeletű nevén a RUH) képviselőjében Néptanács néven ellenzéki csoportot alkottak. A régi rendszer hívei (239 képviselő) pedig „a szuverén szovjet Ukrajináért” csoportba tömörültek.

A XII. összehívású kijevi Legfelsőbb Tanács:

- első ülészsaka 1990. július 16-án¹¹ deklarálta Ukrajna állami függetlenségét,¹² amely még a Szovjetunió keretei között törekedett önálló (közvetlen moszkvai beleszólás nélküli) jogosítványok megszerzésére;
- a második ülészsak 1990 októberében ismét módosította a szovjet-ukrán alkotmányt, megteremtve a többpártrendszeren alapuló demokratikus állam, a tervgazdálkodásról a piacgazdaságra való áttérés alapjait;
- a harmadik ülészsak ugyancsak alkotmánymódosítással bevezette az államfői tisztséget;
- a parlament egynapos, rendkívüli ülészsaka 1991. augusztus 24-én néhány nappal a szovjet restaurációra irányuló moszkvai puccskísérlet megghiúsulása után elfogadta az ország teljes önállóságát kimondó Függetlenségi Nyilatkozatot¹³ – hivatkozással az ezeréves függetlenségi törekvésekre, az ENSZ Alapokmányában és más nemzetközi dokumentumokban megfogalmazott önrendelkezési jogra, valamint a függetlenség 1990. július 16-i deklarálására. A dokumentum megerősítésére 1991. december 1-jére népszavazást is kiírtak.

A népszavazással egyidejűleg választották meg közvetlenül a független Ukrajna első államfőjét is Leonyid Kravcsuk személyében, aki egyébként addig a kijevi Legfelsőbb Tanács elnökeként (1990. július 23. és 1991. december 5. között) Szovjet-Ukrajna vezetője volt. Így gyakorlatilag a személy nem változott, csak a státusza. És nem változott meg a független Ukrajna parlamentjének megnevezése sem – maradt

---

¹⁰ Ezt az első alkotmánymódosítást még több mint húsz követte 1996-ig, az új alkotmány elfogadásáig. Valamennyit módosítást lásd. részletesen a Legfelsőbb Tanács honlapján: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1978-plus.html> (2011-04-29)

¹¹ A szovjet tagköztársaságok közül elsőként Oroszország mondta ki függetlenségét 1990. június 12-én. 1990 decemberében a Szovjetunió népképviselőinek IV. kongresszusa elutasította a tagköztársaságok által kinyilvánított függetlenséget és a szövetségi szerződés megújítása mellett foglalt állást. 1991 márciusában a moszkvai Legfelsőbb Tanács határozatára országos népszavazást írtak ki abban a kérdésben, hogy fent kell-e tartani a Szovjetuniót, ezzel párhuzamosan az ukrán parlament a tagköztársaság területén népszavazást írt ki abban a kérdésben, hogy a lakosság egyetért-e 1990. július 16-i dokumentum tartalmával, miszerint Ukrajna független állam – de szovjet keretek között. A végeredmény ellentmondásos volt, hiszen az ukrán lakosság nagy többsége a Szovjetunió fenntartására és a sajátos ukrán függetlenségre is ígert mondott. A helyzet másutt sem volt egyértelműbb, számos tagköztársaságban, így Észtországban, Lettországban, Litvániában, Grúziában, Örményországban és Moldovában nem is tartották meg a népszavazást. Иванов В. *Історія держави і права*. Навчальний посібник. П. Київ, МАУП, 2003. 930.

¹² Декларація про державний суверенітет України.

¹³ Акт проголошення незалежності України.

Legfelsőbb Tanács. Változatlan maradt még az összehívások (azaz a parlamenti ciklusok) számokkal való jelölése és azon belül az ülészakok számozása. Ily módon a független Ukrajna első összehívású Legfelsőbb Tanácsa 1990 és 1994 (9 ülészak), a második összehívású 1994 és 1998 között (9 ülészak), a harmadik összehívású 1998 és 2002 között (9 ülészak), a negyedik összehívású 2002 és 2006 között (9 számozott és egy rendkívüli ülészak), az ötödik összehívású 2006 és 2007 között ülésezett (4 ülészak). A jelenlegi (2011 májusában vagyunk) a hatodik összehívású Legfelsőbb Tanács.

Az emberi jogi, kisebbségi és nemzetiségi kapcsolatok bizottsága

Az 1996-os Alkotmány – a független Ukrajna alaptörvénye – az egykamarás parlamentet szerkezeti tekintetben lényegében változatlanul hagyta. A legfontosabb változás, hogy megszüntette a Legfelsőbb Tanács Elnökségét, de meghagyta a parlamenti bizottságok intézményét. Vannak folyamatosan működő (állandó) bizottságok, valamint ideiglenes bizottságok, illetve olyan bizottságokat is létrehozhatnak, amelyek célja nagy társadalmi érdeklődést kiváltó esetek kivizsgálása (tényfeltárás).

A bizottságok törvény-előkészítési, szervezési és ellenőrzési feladatokat látnak el. A Legfelsőbb Tanács minden ciklus elején meghatározza a parlamenti bizottságok számát, elnevezését, munkájának tárgyát, a bizottsági tagok minimális, illetve maximális számát. A bizottsági tagokat a frakciók javasolják a parlamenti kvótáknak megfelelően. A bizottság elnöke, alelnöke és titkára nem kerülhet ki ugyanabból a frakcióból.¹⁴ Az első és a negyedik összehívású ukrán parlamentnek 24–24 bizottsága, a második és a harmadik összehívásúnak 23–23 bizottsága, az ötödik összehívásúnak 26 bizottsága volt, a jelenlegi, hatodik összehívásúnak 27 bizottsága működik.

Az emberi jogi, kisebbségi és nemzetiségi kapcsolatok bizottsága (EKNB) a második összehívású parlament, azaz 1994 óta folyamatosan jelen van a parlamenti bizottságok sorában. Az első összehívású parlamentben még nem volt ilyen bizottság, két bizottság profiljában jelentek meg részben az ebbe a tárgykörbe tartozó feladatok: ez a két testület az emberi jogi bizottság és az állami függetlenség, a (posztszovjet) köztársaságok és nemzetek közötti kapcsolatok kérdéseivel foglalkozó bizottság.

Az alábbiakban az EKNB tevékenységét vizsgáljuk az egyes parlamenti ciklusokban, kiemelve egy-egy a bizottsághoz szorosan kapcsolódó kérdést.

¹⁴ Vö. a parlamenti bizottságokról szóló törvény: Закон України Про комітети Верховної Ради України. // *Відомості Верховної Ради України*, 1995, № 19. Illetve: Alkotmány, 1996, 89. cikkely. Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254k/96-VR. // *Відомості Верховної Ради України*, 1996. № 30. A cikkely alkotmánybírói értelmezése: 5-rp/2003. számú határozat, kelt 2003. március 5-én. Törvények és rendeletek tára: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v005p710-03> (2011-05-01)

a) Az EKNB a második parlamenti ciklusban (1994–1998)

A második parlamenti ciklus parlamenti bizottságainak megalakításáról a Legfelsőbb Tanács 1994. évi 21. sz. határozata rendelkezett.¹⁵ Az EKNB megalakításáról és személyi összetételéről az 55. számú parlamenti határozat szólt,¹⁶ mely megnevezte a bizottság elnökét és a bizottság 15 tagját. A 213. és a 323. sz. határozatokkal a bizottság újabb tagokkal bővült. Az így kialakuló 19 fős bizottságban a többség ukrán nemzetiségűnek, 5-en oroszoknak, 1 zsidónak, 1 karaimnak és 1 magyarnak mondta magát.

Az 1990-es években Kelet- és Közép-Európában végbement politikai változásokkal, többek között az új államok megjelenésével, a rendszerváltással megindult egy új intézményi hálózat kiépítése is. Ennek egyik fontos eleme volt az ombudsmani intézmény bevezetése. Még a Szovjetunió fennállásának időszakában, 1989-ben a szovjet népképviselők V. rendkívüli kongresszusán elfogadták az állampolgári jogok és szabadságjogok nyilatkozatát, amelyben megfogalmazódott az emberi jogi biztos, azaz az ombudsman szükségességének kérdése is, azonban minden következmény nélkül. A Szovjetunió felbomlása után az utódállamok különböző módon láttak hozzá az intézmény felállításához. Ukrajnában 1991-től kezdve több alkotmánytervezetet is született, s ezek mindegyike foglalkozott valamilyen formában az ombudsman intézményének szükségességével, noha a tervnek voltak ellenzői is, elsősorban arra való hivatkozással, hogy a jogvédelem a jogvédő szervek feladata, egy átalakuló társadalomban egy új intézmény nem javítaná a helyzetet, különösen, hogy az országban nincsenek hagyományai. A többség azonban, értve alatta a politikusokat, a szakembereket és a közvéleményt is, fontosnak tartotta az elképzelést, s így a kérdés folyamatosan napirenden volt.

1997-ben Lembergben az EKNB tanácskozást szervezett a kérdésben az Európa Tanács emberi jogi biztosa hivatalának és ukrán jogvédők támogatásával, számos külföldi résztvevővel, jelen volt többek között Kaltenbach Jenő, a magyar Országgyűlés nemzeti és etnikai kisebbségi jogok biztosa. A tanácskozáson terítékre kerültek az ukrain ombudsmani hivatal bevezetésével és működésével kapcsolatos elképzelések.

Az első tervezet Szerhij Kiricsenko herszon megyei parlamenti képviselő nevéhez fűződik. A tervezetet szakértők, és az EKNB is vizsgálta, a parlament elé is beterjesztették, azonban miután 1996-ban elfogadták az új Alkotmányt, amely rendelkezik az emberi jogi biztos intézményéről, a törvénytervezetet visszavonták a parlamentből további pontosításra. Időközben megszületett egy másik tervezet is Tóth Mihálynak, az ukrán parlament egyetlen magyar képviselőjének, és az EKNB magyar tagjának, a nemzeti kisebbségek ügyével foglalkozó albizottság elnökének tollából.¹⁷ Az EKNB mindkét tervezet tárgyalását napirendjére vette. Ugyanakkor az EKNB tagjainak egy része munkacsoportot hozott létre egy újabb törvénytervezet kidolgozására. A három tervezetet a parlament 1997. március 4–5-én tárgyalta, heves vita alakult ki, mely során egyik tervezet sem tudott kellő támogatottságot

---

¹⁵ *Відомості Верховної Ради України*, 1994, № 22.

¹⁶ *Відомості Верховної Ради України*, 1994, № 29.

¹⁷ Товт М.: Права людини і права держави. // *Голос України*, 1996, 4 січня.

szerezni. A parlament határozatban megbízta az EKNB-t, hogy legközelebb egyetlen tervezetet terjesszen a parlament elé. Az EKNB erre létrehozott egy új bizottságot (új tagokkal) azzal a feladattal, hogy a három tervezet összefésüléséből készítsen egy negyediket. Az új tervezetet 1997 novemberében a parlament elfogadta, azonban az államfő a törvényt visszadobta. Kifogásait az EKNB megvitatta, s többségüket elfogadta. Ezután az újra megszavazott törvény alapján 1998-ban választották meg az első ombudsmant – az EKNB egyik tagja, az orosz nemzetiségű Nyina Karpacsova, a Krím-félsziget egyik kerületének parlamenti képviselője személyében.¹⁸

b) Az EKNB a harmadik parlamenti ciklusban (1998–2002)

A ciklusban a bizottságba bekerült Kovács Miklós, az időszak ismét csak egyetlen magyar parlamenti képviselője, illetve a krími tatárok két emblematikus képviselője, Refat Csubarov és Musztafa Dzsemiljov is, valamint a román Iván Popescu, aki már az előző ciklusban is képviselő és bizottsági tag volt.¹⁹

Kovács egy 1999-es konferencián – Krími tatárok: nemzeti kisebbség vagy őslakosok – kifejtette, hogy a terminológiai vita némiképp elvonja a figyelmet a kérdés lényegéről. Olyan népről beszélünk, amelynek nincs anyaországa. De valamennyi kisebbség helyzete kilátástalan, ha nélkülözi a komoly intézményi-jogi garanciákat, s ezeket a garanciákat az államnak kell megadni. Ukrajna tekintetében az ország alkotmánya csapdahelyzetet állított elő abban a tekintetben, hogy úgymond meg kell küzdenünk a kisebbség vagy őslakos státusért. Ha kisebbségről beszélünk, akkor például a németországi törökökre, vagy a franciaországi arabokra gondolunk. Az őslakosok pedig például a kanadai eszkimókat juttatják eszünkbe. Éppen ezért, állapítja meg Kovács, nem lehetséges egységes szabályozás keretében kezelni az összes ukrainai kisebbség kérdését, hanem minden specifikus esetben, minden kisebbség esetében, amelyik erre igényt tart, külön szabályozás szükséges. Bár Ukrajna unitáris állam, a megoldás mégiscsak az autonómia, amely nem ismeretlen fogalom ebben az országban.²⁰

A több évszázados széttagoltság, regionális különfejlődés után létrejövő független ukrán államban érzékeny terület az autonómia kérdése. Az 1990-es évek elején a kérdés népszavazással történő eldöntésétől a nyílt szeparatizmusig többféle próbálkozás történt.²¹ Fontos hangsúlyozni, hogy nyilvánvalóan nem tehető és nem is teszünk

¹⁸ Марцеляк О., Коломієць Ю., Зубенко Г.: *Спеціалізовані органи парламентського контролю в Україні: статус і функціонування*. Харків, ХНУВС, 2006. 32–46. Az ombudsman honlapja: <http://www.ombudsman.kiev.ua/> (2011-05-01)

¹⁹ *Відомості Верховної Ради України*, 1998, № 40-41.

²⁰ Кримські татари: «національна меншина» або «корінний народ». Політичний та юридичний аспекти питання. 5 лютого 1999 р. <http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=810> (2011-05-01)

²¹ Az autonómia nem szükségképpen kapcsolódik a nemzeti és etnikai kisebbségek kérdéséhez. Az autonómia formái igen különbözőek lehetnek: ilyen a városok és falvak helyi autonómiája, az egyetemek tudományos autonómiája stb. (Georg Brunner, Herber Küpper: *European Options of Autonomy: a typology of autonomy models of minority self-governance*. In: Gál Kinga (ed.): *Minority Governance in Europe*. Open Society Institute, Budapest, 2002. 11–36.) A települések helyi autonómiájának kérdéseivel foglalkozik az önkormányzatokról szóló törvény (Закон України Про місцеве самоврядування в Україні. // *Відомості*

egyenlőségelet az autonómia és a szeparatizmus fogalma közé, a kérdés ukrainai megítélésében azonban a két fogalom azonosítása nem példa nélküli a szakma-politikai megközelítésekben is. Autonóm járás tervét megfogalmazták a kárpátaljai magyarok és a kárpátaljai románok is, autonóm területben gondolkodtak a krími oroszok. Az elszakadási törekvésre pedig a bukovinai románok és bizonyos esetekben a kárpátaljai ruszinok tekintetében lehet példát felhozni. Az autonómia kifejezés törvénybe foglalása azonban mégiscsak megtörtént, mégpedig a Krím esetében.

Az autonómia fogalmát először az ukrainai nemzeti kisebbségekről szóló törvényben (1992) találjuk meg, melynek 6. cikkelye kimondja: „Az állam szavatolja a nemzeti kisebbségek számára a nemzeti-kulturális autonómiához való jogot”, ami a szöveg szerint azt jelenti, hogy használhatja anyanyelvét, anyanyelven tanulhat és tanulhatja anyanyelvét, megőrizheti és gyarapíthatja nemzeti kulturális hagyományait, használhatja nemzeti jelképeit, méltathatja nemzeti ünnepeit, gyakorolhatja vallását, szabadon kielégítheti szépirodalomra, művészetekre, a médiára vonatkozó igényeit.²²

Ukrajna Alkotmányának (1996) 92. cikkelye sorolja fel azokat a kérdéseket, amelyekben csak országos törvényi szinten kezelhetők, közte a 13. pont szerint a közigazgatási berendezkedés is ide tartozik.²³ Az Alkotmány IX. fejezete (132–133. cikkelyek) tárgyalja az ország közigazgatási berendezkedését, a települések és megyék sorában megnevezve a Krími Autonóm Köztársaságot is. A X. fejezet (134–139. cikkelyek) részletezi a Krími Autonóm Köztársasággal kapcsolatos kérdéseket, azonban sem itt, sem a Krím Alkotmányában nincs tisztázva az autonómia mibenléte; egyetlen dolog derül ki mind az ország, mint az autonóm köztársaság alkotmányának szövegéből, hogy a Krím Ukrajna elidegeníthetetlen része. A Krím autonómiaja közigazgatási jellegű, nincs etnikai kötődése.

Верховної Ради України, 1997, № 24). 1991-ben helyi népszavazás alapján az Odesza megyei Bolgradskij járásban a bolgárok és a gagauzok, a kárpátaljai Beregszászi járásban pedig a magyarok szavaztak nemzetiségi autonóm kerület létrehozásáról, azonban hatalom ezt teljes mértékben figyelmen kívül hagyta. Az orosz kisebbség

a kulturális autonómiához való jogait hangoztatja, különös tekintettel a nyelvi jogokra. A kisebbségek érdekérvényesítésének sajátos terepét jelentették az önkormányzatok, ahová a kompakt módon élő etnikumok juttatták be képviselőiket nagy számban. Ez a helyzet a magyarok esetében, különösen a kárpátaljai Beregszászi járásban, a románok esetében Bukovinában, a bolgárok esetében Odesza megye Bolgradskij járásában. (Stepanenko, Viktor: *A State to Build, a Nation to Form: Ethno-Policy in Ukraine*. In: Anna-Mária Bíró, Petra Kovács (eds.): *Diversity in Action: Local Public Management of Multi-Ethnic Communities in Central and Eastern Europe*. Budapest: LGI Managing Multiethnic Communities Project, 2001. 315.) Az 1990-es évek papíron kezelt magyar autonómiatervezete Gulácsi Géza (Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség) nevéhez fűződik. A koncepció az önálló oktatási rendszer és az etnikai alapú kulturális autonómia felől közelítette meg a kérdést. (Gulácsi Géza: *A kárpátaljai magyarság jogi helyzete és autonóm törekvései*. In: [Csernicskó István et al.] *Útközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról*. [Változó világ.] KMKSZ, Ungvár, 1998.)

²² Закон України Про національні меншини в Україні. // *Відомості Верховної Ради України*, 1992, № 36.

²³ Конституція України. // *Відомості Верховної Ради України*, 1996, № 30.

c) Az EKNB a negyedik parlamenti ciklusban (2002–2006)

A parlament elnökének 2003. évi 867. rendelkezése²⁴ az EKNB feladatait a következőkben határozta meg: az emberi és állampolgári jogok védelmével, az állampolgársággal és a menekültekkel, a deportáltak és a repressziók áldozatainak védelmével, a nők és a férfiak egyenjogúságával, a külső és belső migrációval, a határon túli ukránokkal való kapcsolattartás szabályozásával kapcsolatos törvénykezésben való közreműködés, együttműködés az Európa Tanács, az EBESZ, az ENSZ és a Nemzetközi Migrációs Szervezet illetékes testületeivel, a FÁK-tagországok nemzeti intézményeivel a bizottság kompetenciájába tartozó kérdésekben.

A parlamenti ciklus alatt összesen 153 törvénytervezet és egyéb dokumentum vizsgálatában volt a bizottság az első számú illetékes.²⁵ A 2005-ös évben például a bizottság 26 jogi dokumentum tervezetével foglalkozott. Ezek közül azonban csak négy törvénytervezet és két határozattervezet vonatkozott a kisebbségekkel kapcsolatos érvényes joganyagra. A vizsgált tervezetek: az ukrainai kisebbségekről szóló törvény módosítására tett javaslat; az állami etnopolitikára vonatkozó törvény tervezete; a kisebbségek nemzeti-kulturális autonómiájáról szóló törvény tervezete; határozati javaslat az Ukrajnában élő ruszinokról; határozati javaslat a ruszin nemzetiség elismeréséről Ukrajnában; törvénytervezet a faji, nemzeti és etnikai megkülönböztetés kiküszöböléséről. A hat dokumentum közül azonban egyik sem került a parlament elé tárgyalásra.²⁶

Az autonómiára,²⁷ illetve a ruszinok elismerésére vonatkozó javaslatok előterjesztője Gajdos István, a parlament magyar képviselője volt, aki részt vett a kisebbségi törvény módosítására tett javaslat kidolgozásában is. Gajdos, az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség elnökeként, az Ukrajnai (egyesített) Szociáldemokrata Párt (SDPU/u/) színeiben lett parlamenti képviselő, majd az Ukrajnai Szocialista Párt (SPU) frakciójába ült át.

A Gajdos-féle tervezet (bejegyezve 2005/3764-1. számmal a IV. összehívású parlament 8. ülészakánának időszakában) autonómia-értelmezése: az állam által biztosított jog és a kisebbségek által kinyilvánított képesség az önrendelkezésre (kisebbségi önkormányzati autonómia-modell). A kisebbséghez tartozás önkéntes megváltáson alapul, az autonómia-igény érvényesítéséhez legalább három ezres hivatalos létszám szükséges. A megjelölt létszám alatt a kisebbségeknek képviselő-választási jogot kell kapniuk a népképviselői testületekbe. A központi intézmények a köztisztviselők (nemzetgyűlés és nemzeti tanácsok), felruházva intézményekkel és amellet a pártokhoz hasonlóan indíthatnak jelöltek a helyi tanácsokba és a parlamentbe, tanácskozási joggal vesznek részt az államhatalom döntéseinek előkészítésében, kapcsolatot tartanak fenn a határon kívül élő nemzettársaikkal és azok intézmé-

²⁴ Törvények és rendeletek tára: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=867%2F03-%F0E3> (2011-05-01)

²⁵ A parlamenti bizottságokat felkérhetik a közvetlen illetékességi körön túli tervezetek véleményezésére is. Vö. a Legfelsőbb Tanács honlapján: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc3?Ses=0&Sk1=4&id= (2011-05-01)

²⁶ Тищенко Й.: Міжетнічні взаємини в Україні: виборчий досвід та державна політика у 2005 році. // *Форум нації*. 4-5/47-48 2006.

²⁷ A tervezet szövegét lásd: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=25445 (2011-05-01)

nyeivel stb. Kulcsfogalom a kulturális jogok területi hatályú politikai jogokkal való megerősítése.

A tervezettel szemben megfogalmazott kritikák a terminológiai problémákra fókuszáltak, elvieknek nevezve meg azokat, ennek ellenére a megfogalmazott észrevételekből leginkább az autonómia mint olyan hátrítása olvasható ki, mintsem a törekvés a tervezet tökéletesére, s így vitára alkalmasnak nyilvánítására. A szakértői értékelés az „Ukrajnában élő nemzeti kisebbségek” helyett például „ukrajnai nemzeti kisebbségek” meghatározást javasol; aggályosnak tartja az állami költségvetésből és az önkormányzati költségvetésből való finanszírozást, tekintettel arra, hogy ezáltal a bírálókat szerint sérül a finanszírozási egyenlőség azok tekintetében, akik nem tartanak igényt az autonómiára, nem is beszélve a tituláris nemzetről; kifogás aláesik az is, hogy az autonómia intézményei minden szinten önálló jogi személyekké váljanak. Az értékelés szerint az is abszurd, hogy a tervezet előírja az ország alkotmányának és törvényeinek betartását, merthogy az egyébként is mindenkire egyformán vonatkozik.

A ciklusban már korábban, 2003-ban is vizsgálta a bizottság egy autonómia-tervezetet, melyet az örmény származású Nver Mhitarjan képviselő terjesztett be.²⁸ Az akadémikus Mhitarjan az Egységes Ukrajnáért Választási Blokk (FUU) országos listáján jutott parlamenti mandátumához, a ciklus idején többször váltott frakciót, az EKNB alelnöki tisztét töltötte be.

d) Az EKNB az ötödik parlamenti ciklusban (2006–2007)

A parlamentnek a bizottságok felállítására és feladatköreikre vonatkozó határozata²⁹ az EKNB feladatkörét a következőkben határozta meg: emberi és állampolgári jogok és szabadságjogok betartatása, az állampolgársággal, a külföldiekkel és az állampolgárság nélküliekkel kapcsolatos kérdések, a menekültügy, az emigráció, a férfiak és a nők egyenjogúsága, a parlament emberi jogi megbízottjának (ombudsman) tevékenysége, együttműködés a nemzetközi szervezetekkel, a külföldön élő ukránokkal való kapcsolattartás. Ebben az időszakban a bizottság 52 törvény és egyéb dokumentum tervezetével foglalkozott. A dokumentumok listájából jól látszik, hogy bizonyos tervezetek vitája évről évre áthúzódik, illetve újra és újra előkerül.³⁰ Ezúttal a görög nemzetiségű Vaszil Hara, a Régiók Pártjának (PR) országos listáján mandátumot szerzett képviselő nyújtott be 2006-ban törvénytervezetet az ukrainai kisebbségek nemzeti-kulturális autonómiájára vonatkozóan, ami ezúttal is ad acta került. A tervezet szövege megegyezik a Mhitarjan-féle tervezet szövegével.³¹

---

²⁸ A tervezet szövegét lásd: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=15560 (2011-05-01)
²⁹ *Відомості Верховної Ради України*, 2006, № 35.

³⁰ Vö. a Legfelsőbb Tanács honlapján: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc6_main?id=&pid069=86&Ses=0&Sk1=6 (2011-05-01)

³¹ Az előző két tervezet szövege az ukrán parlament honlapján elérhető, ezzel a tervezettel kapcsolatban azonban csak a tárgysorozatba vételről informálódhatunk: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site/p_exdeputat?d_id=2103&sk1=6 (2011-05-01) A Hara-féle tervezet szövegét a Liga: Zakon jogi információs portál tette közé, amely többnyire fizetett szolgáltatásként enged betekintést a jogi dokumentumokba: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2006_06_15/JE0TI00A.html# (2011-06-08) Hara egyébként

A Mhitarjan-féle tervezet (bejegyezve 2003/3764. számmal a IV. összehívású parlament 3. ülészakának időszakában) és a Hara-féle tervezet (bejegyezve 2006/1062. számmal az V. összehívású parlament 1. ülészakának időszakában) az autonómiát úgy értelmezi, hogy az a politikai erőknek a nemzetiségek javára történő decentralizációja a kisebbségekhez tartozók társadalmi egyesületeinek helyzetbe hozása révén, kizárja a területi elvet, hangsúlyozza ez által a kisebbségek lehetőségeinek kiszélesedését és az államnak az etnopolitikai célok megvalósításában való felelőssége megnövekedését (az autonómia testületi formája). A kisebbséghez tartozás önkéntes megvállaláson alapszik, az autonómia megvalósításában figyelemmel kell lenni a területi elhelyezkedési arányokra. A központi intézmények a társadalmi egyesület, felruházva intézményekkel. Kulcsfogalom a kulturális jogok védelme, elsősorban a nyelvkérdés.

A Mhitarjan-tervezettel a szakértői vélemény lényegesen megengedőbb, mint a Gajdos-félével. Leszögezi többek között, hogy beszélni az autonómiáról helytálló és időszerű, valamint hogy hasonló jogi szabályozások többek között az Orosz Föderációban is érvényben vannak. A kifogások többek között, hogy nincs kidolgozva az autonóm szervek és a helyi önkormányzatok együttműködésének mechanizmusa, a működés finanszírozási-gazdasági alapja, nincsenek kellőképpen megalapozva a javasolt adókedvezmények.

e) Az EKNB a hatodik parlamenti ciklusban (2007-től napjainkig)

Az új ciklusban 2007. december 4-i 4-VI. számú határozatával állította fel a Legfelsőbb Tanács az új összetételű bizottságot.³² A bizottságban vizsgált kérdéskörök: etnopolitika, határon túli ukránok, állampolgárság és alkotmányosság összefüggései, társadalmi nem (gender), deportáltak és politikai üldözöttek, a menekültek és a migráció kérdései. A bizottság tevékenysége, akárcsak az előző ciklusokban, alig kap nyilvánosságot.

Autonómia-terv ebben a ciklusban nem került a bizottság elé. Az ország közigazgatásának átalakítása azonban napirenden van, a regionális fejlesztési stratégia előíranyozza 2009 és 2015 között átfogó közigazgatási, költségvetési és adóreform végrehajtását. A jelenlegi közigazgatás a szovjet adminisztráció továbbhonosítása, amellyel kapcsolatban az utóbbi két évtizedben folyamatosak a viták. Az alkotmányban rögzített unitáris berendezkedésnek is volt alternatívája – a föderális állam, amelyben azonban sokan a szeparatizmus kiskapuját vélték felfedezni, holott az elsősorban jelentette volna a régiók önvédelmét a központ túlzott hatalomkoncentrációjától.³³ Több összetevős az a kérdés, hogy egy ilyen közigazgatási átalakításban,

---

az új ciklusban is parlamenti képviselő lett, illetve 2008 óta az Ukrajnai Szakszervezetek Országos Szövetségének (FPSU) elnöke.

³² Постанова Верховної Ради Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України шостого скликання. // *Відомості Верховної Ради України*, 2007, № 51.

³³ Іжа, Микола: Реформування адміністративно-територіального устрою України: можливі небезпеки федералізації та формалізації регіонального рівня. // *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2010. № 6. http://www.nbu.gov.ua/e-journals/tppd/2010-6/zmist/R_1/Iga.pdf (2011-05-01)

tekintettel akár az EU NUTS rendszerére, lehet-e szerepe az etnikai tényezőnek. Az ukrainai jogi dokumentumokban nem létezik a kisebbség fogalmának meghatározása, sőt, maga a fogalomhasználat sem egységes. Némelyek a tituláris nemzetet is kisebbségként, mégpedig védendő kisebbségként aposztrofálják azokban a régiókban, ahol számbelileg kisebbségben vannak. Pedig az ukrán közpolitikát is áthatja a történelemírásban is megfigyelhető előképkeresés, s ezt az előképet mindkét területen az 1917-18-as időszak polgárháborús viszonyai között találják meg. Az akkor fennálló Ukrán Népköztársaság kormánya (Centralna Rada – Központi Tanács) többek között – a területi elvet kizáró – perszonális autonómiáról fogadott el törvényt, melynek automatikusan a hatálya alá estek az oroszok, a zsidók és a lengyelek, rajtuk kívül a belaruszok, a csehek, a moldovánok, a németek, a tatárok, a görög és a bolgárok pedig kérhették ezt a jogot.³⁴ Mihajlo Hruszevszkij, a jeles történész, a Központi Tanács elnöke többek között így fogalmazott: „A nemzeti kisebbségek jogai biztosítva lesznek! Ők, vagyis a belaruszok, a nagyoroszok, a zsidók, a csehek, a moldovánok, a »muzulmánok« és a többi nép »arányos képviseltek« fog rendelkezni az Ukrán Népköztársaság állami szerveiben. Azaz az egyes emberek és kisebb csoportok által hangoztatott »Ukraina az ukránoké« jelszó ellentétes »a szervezett progresszív ukránság« eszméjével.”³⁵

Következtetések

Ukrajnát közigazgatásilag 24 megye és 1 autonóm köztársaság alkotja. A 24 megyéből a 2001-es népszámlálás adatai szerint 7-ben haladja meg az oroszok részarány a 10%-ot, egyben, Csernyivci megyében a románoké, Kárpátalján a magyaroké, illetve a Krím-félszigeten az oroszoké és a krími tatároké egyaránt. Ennek akkor lehet jelentősége, ha a nyelvhasználati jogok szabályozása tekintetében a 10%-os arányt veszik alapul, így a nevezett nyelvek az egyes régiókban második államnyelvi státust kaphatnának.

2010 augusztusában a Régiók Pártja és az államfő benyújtotta az új nyelvtörvénytervezetet, amely átfogó reformokra törekedett a nyelvhasználat minden területén és a kisebbségek számára kedvező 10%-os szinten határozta meg a nyelv regionális státuszának a küszöbét. Knut Vollebaek EBESZ Főbiztos, valamint a Velencei Bizottság állásfoglalása szerint azonban ez nem szolgálja az ukrán társadalom stabilitását és integritását.

A Krími Autonóm Köztársaság Alkotmányából (1998) nem derül ki, hogy milyen autonómiáról van szó, csak az, hogy Ukrajna elidegeníthetetlen része. Az autonómia

---

³⁴ Тимофеев, Сергій: Актуальні проблеми надання прав національним меншинам в Україні. // *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2008. № 2. <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2008-2/08tspnmu.htm/odyframe.htm> (2011-05-01)

³⁵ «Повнога національного життя, котрої ми добиваємося для українського народу, не повинна затоплювати інших народностей і обмежувати їх змагання до свободного розвитку своєї культурної і національної стихії». Його запевнення такого права однозначне: «Право національних меншостей буде забезпечене! Вони, білоруси, великороси, євреї, чехи, молдовани, «мусульмани» та інші народності, матимуть «пропорціональне представництво» в державних органах Української Народної Республіки. Отож, гасло «Україна для українців», яке висунули окремі особи і дрібні гуртки, суперечить вимогам «організованого поступового українства». Idézi: Тимофеев, 2008, i. m.

kérdésének felvetése magában hordozza az elszakadástól való félelmet, noha a krími autonómia éppen az elszakadást volt hivatott megakadályozni. Ugyanakkor egyet kell értenünk Rainer Bauböck megállapításával, miszerint „azok a többnemzetiségű demokráciák, amelyek megteremtik kisebbségeiknek a politikai autonómia igazságos feltételeit, joggal várják el, hogy ezek a közösségek tiszteletben tartsák területi integritásukat”.³⁶ Ukrajnában azonban továbbra is ingoványos talaj még az EKNB számára is a kérdésfelvetés, s a bizottság előtt szereplő okmányok nem véletlenül elsősorban a migránsok, az állampolgárság, a történelmi múlt tisztázásának kérdéseire vonatkoznak.

---

³⁶ Rainer Bauböck: Területi vagy kulturális autonómiát kapjanak a nemzeti kisebbségek? // *Pro Minoritate*, 2002 nyár. 140.

CSERNICSKÓ ISTVÁN¹

A nyelvpolitika és a kisebbségi nyelvi jogok Ukrajnában 1991 és 2011 között

Language policy and minority language rights in Ukraine in the period of 1991–2011

Since the independence of Ukraine was proclaimed in 1991, the language policy of the country has been influenced by the linguistic setting of the state, the intentions to avoid social tension and the international commitments. The Ukrainian-Russian linguistic opposition, the contradictions in internal affairs and the endeavor of the European integration simultaneously all has an impact on the language policy of the state. The study describes the effects of these factors on a twenty-years-old country's language policy.

Az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna nyelvpolitikáját az alábbi tényezők határozzák meg:

- a) az ország nyelvi helyzete;
- b) a társadalmi feszültségek elkerülésének szándéka;
- c) az ország nemzetközi kötelezettségvállalásai.

Az alábbiakban azt tekintjük át, hogyan befolyásolja ez a három tényező az állami nyelvpolitika alakulását az 1991-ben függetlenné vált Ukrajnában.

1. Ukrajna nyelvi helyzete

Ukrajna *de jure* egynyelvű állam, melynek egyetlen államnyelve van: az ukrán (Beregszászi–Cserniczkó 2003, 2009, Cserniczkó 2005, 2011, Cserniczkó–Ferenc 2009, 2010, Melnyk–Cserniczkó 2010). Az ország azonban *de facto* kétnyelvű.

Egyes szakértők szerint (pl. Arel–Khmelko 1996, Khmelko 2004) Ukrajna lakossága három nagy nyelvi-etnikai csoportra oszlik:

- 1) ukránul beszélő ukránok (az ország lakosságának kb. 40–45%-a);
- 2) oroszul beszélő ukránok (az ország lakosságának kb. 30–34%-a);
- 3) oroszul beszélő oroszok (kb. 20%).

Ha azonban megvizsgáljuk a 2001. évi népszámlálás adatait (és nemcsak az ukránokat és az oroszokat vesszük figyelembe, hanem a kisebb nyelvi csoportokkal is foglalkozunk), akkor Ukrajna lakosságát anyanyelv szerint a következő csoportokra oszthatjuk (vö. 1. táblázat):

- a) ukrán anyanyelvűek; ezen belül:
  - ukrán nemzetiségű ukrán anyanyelvűek (a magukat ukrán nemzetiségűnek vallók 85%-a);
  - orosz nemzetiségű ukrán anyanyelvűek (a magukat orosz nemzetiségűnek vallók 4%-a);
  - ukrán anyanyelvű nemzeti kisebbségek (pl. az ukrainai lengyelek 71%-a, szlovákok 42%-a);

¹ II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (Beregszász, Ukrajna), rektorhelyettes.

- b) orosz anyanyelvűek; ezen belül:
- orosz nemzetiségű orosz anyanyelvűek (a magukat orosz nemzetiségűnek vallók 96%-a);
  - ukrán nemzetiségű orosz anyanyelvűek (az ukrán nemzetiségűek 15%-a);
  - orosz anyanyelvű nemzeti kisebbségek (pl. az ukrainai belaruszok 62%-a, tatárok 59%-a);
- c) kisebbségek, akiknek anyanyelve és nemzetisége megegyezik (pl. a magyarok 95%-a, a románok és krími tatárok 92%-a);
- d) kisebbségek, akik valamely más nemzeti kisebbség nyelvét tekintik anyanyelvüknek (pl. a kárpátaljai cigányok 62%-a a magyart tekinti anyanyelvének; ez az ukrainai cigány nemzetiségűek 18%-a, ld. Braun–Cserniczkó–Molnár 2010: 24–25).

1. táblázat.

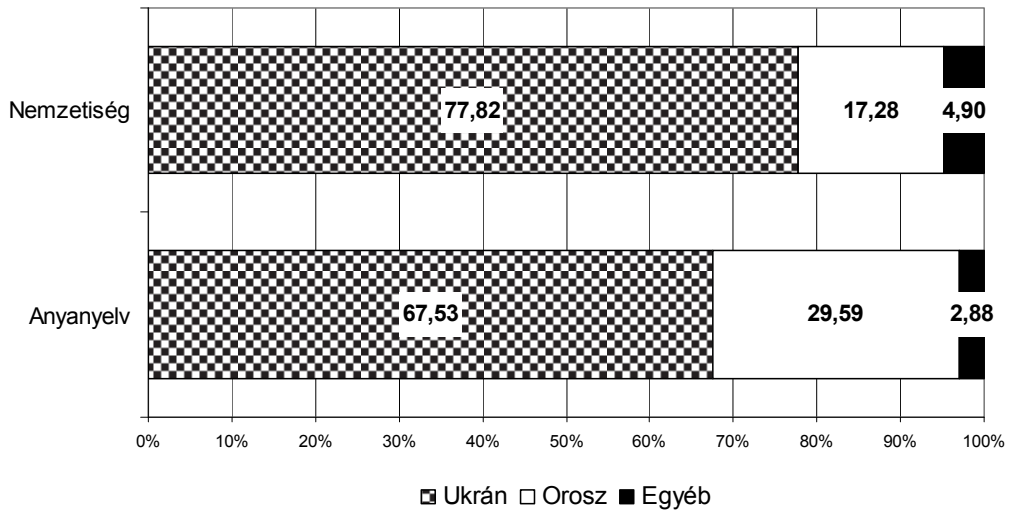
Ukrajna lakossága anyanyelv és nemzetiség szerint a 2001. népszámlálás adatai alapján

NEMZETISÉG ÉS ANYANYELV	FŐ	%
ukrán nemzetiségű ukrán anyanyelvűek	31970728	66,27
orosz nemzetiségű ukrán anyanyelvűek	328152	0,68
ukrán anyanyelvű nemzeti kisebbségek	278588	0,58
<i>UKRÁN ANYANYELVŰ ÖSSZESEN</i>	<i>32577468</i>	<i>67,53</i>
orosz nemzetiségű orosz anyanyelvűek	7993832	16,57
ukrán nemzetiségű orosz anyanyelvűek	5544729	11,49
orosz anyanyelvű nemzeti kisebbségek	735109	1,52
<i>OROSZ ANYANYELVŰ ÖSSZESEN</i>	<i>14273670</i>	<i>29,59</i>
kisebbségek, akiknek anyanyelve és nemzetisége megegyezik	1129397	2,34
kisebbségek, akik valamely más kisebbség nyelvét tekintik anyanyelvüknek	260367	0,54
<i>KISEBBSÉGI ANYANYELVŰ ÖSSZESEN</i>	<i>1389764</i>	<i>2,88</i>
UKRAJNA ÖSSZESEN	48240902	100

Ha összevetjük a nemzetiségi és az anyanyelvi adatokat (1. ábra), akkor a következőket láthatjuk:

- a) az ukrán nemzetiségűek aránya jelentősen meghaladja az ukrán anyanyelvűekét;
- b) az orosz anyanyelvűek számottevően nagyobb arányt képviselnek, mint az orosz nemzetiségűek;
- c) a nyelvi sokszínűség jóval kisebb, mint a nemzetiségi változatosság, mert sok kisebbségi közösség orosz vagy (ritkábban) ukrán anyanyelvű.

1. ábra.
 Nemzetiség és anyanyelv összefüggései Ukrajna lakosságának körében a
 2001. népszámlálás adatai alapján

Az egyes közigazgatási egységeken belül is jelentősen eltér egymástól az ukránok és oroszok egymáshoz viszonyított aránya (2. táblázat).

A szociolingvisztikai és szociológiai kutatások alapján (Zalizniak–Maszenko 2001, Vorona–Shulha szerk. 2007, Majboroda és mtsai szerk. 2008, Besters-Dilger szerk. 2008, 2009) egyértelmű, hogy Ukrajnában mind az orosz, mind az ukrán nyelv használati köre széles körű. A társadalom jelentős része mindkét nyelvet használja a mindennapokban (Alekszejev 2008, Sulha 2008, Visniak 2007, 2008a, 2008b, Medvegyev 2007; 3. táblázat). Az ország lakosságának közel fele az orosz nyelvet használja a mindennapokban, 30%-ának pedig anyanyelve is az ukrán (Besters-Dilger szerk. 2008, 2009, Majboroda és mtsai szerk. 2008, Maszenko 2010, Vorona–Sulha szerk. 2007).

2. táblázat.

Az ukrán, orosz és egyéb nemzetiségűek, ill. anyanyelvűek aránya Ukrajna egyes közigazgatási egységein belül a legutóbbi (2011-es) census adatai alapján

Forrás: <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>
<http://www.uncpd.kiev.ua/ucipr/ukr/stat/census/02.php>

	Ukrán		Orosz		Egyéb	
	Nemzetiség	Anyanyelv	Nemzetiség	Anyanyelv	Nemzetiség	Anyanyelv
Ukrajna, összesen	77,8	67,5	17,3	29,6	4,9	2,9
Nyugat						
Voliny	96,9	97,3	2,4	2,5	0,7	0,2
Lviv	94,8	95,3	3,6	3,8	1,6	0,9
Ivano-Frankivszk	97,5	97,8	1,8	1,8	0,7	0,4
Rivne	95,9	97,0	2,6	2,7	1,5	0,3
Ternopil	97,8	98,3	1,2	1,2	1,0	0,5
Csernyivci	75,0	75,6	4,1	4,8	20,9	19,6
Kárpátalja	80,5	81,0	2,5	2,9	17,0	16,1
Közép-Nyugat						
Hmelnyicki	93,3	95,2	3,6	4,1	3,1	0,7
Zsitomir	90,3	93,0	5,0	6,6	4,7	0,4
Vinnyica	94,9	94,8	3,8	4,7	1,3	0,5
Kirovohrad	90,1	88,9	7,5	10,0	2,4	1,1
Cserkaszi	93,1	92,5	5,4	6,7	1,5	0,8
Kijev megye	92,5	92,3	6,0	7,2	1,5	0,5
Kijev főváros	82,2	85,7	13,1	7,9	4,7	6,4
Közép-Kelet						
Dnyipropetrovszk	79,3	67,0	17,6	32,0	3,1	1,0
Poltava	91,4	90,0	7,2	9,5	1,4	0,5
Szumi	88,8	84,0	9,4	15,6	1,8	0,4
Csernyihiv	93,5	89,0	5,0	10,3	1,5	0,7
Dél						
Odessza	62,8	46,3	20,7	41,9	16,5	11,8
Mikolajiv	81,9	69,2	14,1	29,3	4,0	1,5
Herszon	82,0	73,2	14,1	24,9	3,9	1,9
Zaporizsja	70,8	50,2	24,7	48,2	4,5	1,6
Krími Autonóm Közt.	24,3	10,1	58,3	77,0	17,4	12,9
Szevasztopol város	22,4	6,8	71,6	90,6	6,0	2,6
Kelet						
Donyeck	56,9	24,1	38,2	74,9	4,9	1,0
Luhanszk	58,0	30,0	39,0	68,8	3,0	1,2
Harkiv	70,7	53,8	25,6	44,3	3,7	1,9

3. táblázat.

*A családi nyelvhasználat, a gondolkodás nyelve,
valamint a boltokban/közterületeken és a kollégákkal való érintkezés nyelve
Ukrajnában (%-ban)
Visniak (2008b: 81–83) alapján*

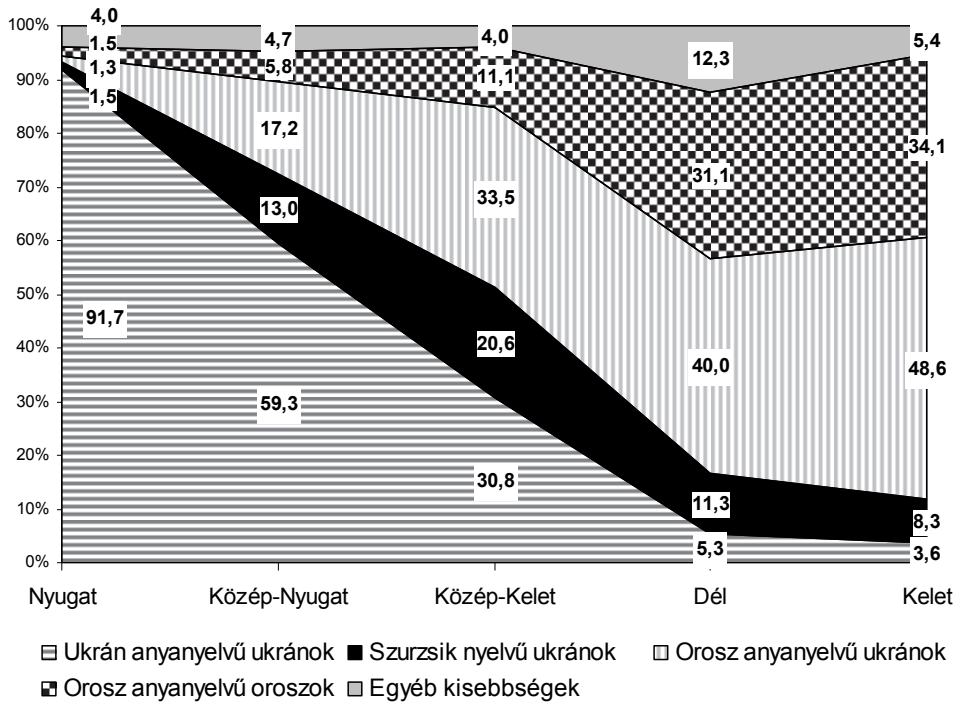
	Nyelvhasználat a családban	A hétköznapi gondolkodás nyelve	Az utcai, bolti és közterületi nyelvhasználat	A kollégákkal való beszélgetés és a munkahelyi nyelvhasználat
Kizárólag ukránul	28,8	29,3	24,1	22,3
Főként ukránul, de ritkán oroszul is	8,7	8,6	11,7	12,1
Kévert nyelven, melyben mind ukrán, mind orosz szavak használatosak	19,7	15,7	17,8	17,1
Főként oroszul, de ritkán ukránul is	14,3	10,7	15,6	17,1
Kizárólag oroszul	28,0	35,0	30,7	30,2
Egyéb nyelven	0,5	0,7	0,1	0,5

Egy másik szociológiai kutatás 1991 és 2003 között folyamatosan vizsgálta összesen közel 173 ezer azonos szempontok alapján készített szociológiai interjú révén Ukrajna lakosságának nyelvhasználatát a felnőtt lakosság reprezentatív mintája alapján (vö. Khmelko 2004). A vizsgálat eredményei szerint Ukrajna különböző régióiban más-más nyelvi helyzetet. A szerző által megkülönböztetett öt nagy régióban jelentősen eltérő azok aránya, akik anyanyelvként az ukránt és az orosz, illetve a két nyelv kontaktusváltozatát, az ún. szurzszikot használják (2. ábra). A szurzszik (суржик) az ukrán és orosz kontaktusváltozata (lásd pl. Lenets 2000, Bilaniuk 2003, 2004, 2005). A nyelvváltozat szurzszik presztízse alacsony, a purista ukrán nyelvművelők kedvelt célpontja, használóival rendszerint alacsony iskolázottságot, műveletlenséget, bizonytalan identitást társítanak (Bilaniuk 2004, del Gaudio–Tarasenko 2008, 2009). Ezt tükrözi az ukrán nyelv enciklopédiájának szurzszik szócikke is (lásd Lenets 2000).

2. ábra.

Ukrajna felnőtt lakosságának nemzetiség és anyanyelv szerinti megoszlása 2003-ban régióként %-ban (N=22.462)

Forrás: Khmelko (2004)

A nyelvi preferenciák közötti regionális különbségek az államhatalmi szervekkel való érintkezésben is jelen vannak (4. táblázat).

4. táblázat.

Milyen nyelven érintkeznek az államhatalmi szervek és önkormányzatok helyi munkatársai a lakossággal az adatközlő lakóhelyén, %-ban

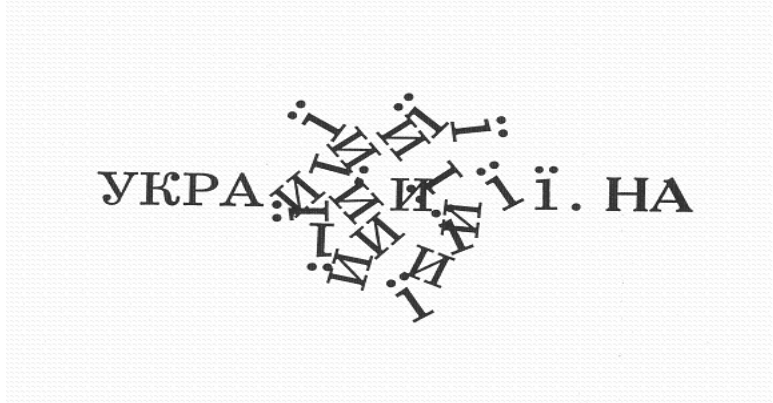
Forrás: Visniak 2008c: 153

	Régiók szerint				Ukrajna összesen
	Nyugat	Közé-Ukrajna és Észak-kelet	Dél és Dél-kelet Ukrajna	Donbász és Krim	
Kizárólag ukránul	79,3	42,0	14,8	0,8	33,0
Ukránul vagy oroszul, az állampolgár kérése szerint	4,9	17,6	27,5	14,7	14,7
Ukránul vagy oroszul, a hivatalnok választása szerint	10,3	27,6	26,1	13,9	21,0
Kizárólag oroszul	0,9	2,1	22,3	57,4	19,0
Nem nyilatkoztak	4,6	10,7	9,3	13,1	9,6

Az orosz és az ukrán nyelv intenzív kontaktusa következtében létrejött kontaktusváltozatot (a surzsikot) jellemzi Mykola Soroka “Még nem halt meg Ukrajna...”² című miniatúrája. Az ábrázolás arra utal, hogy az ország neve ukránul *Україна*, oroszul *Украина*, azaz egyetlen betűnyi eltérés van a két íráskép között. Középen a két nyelv betűi keverednek, mint a szurzsik nyelvváltozatban a két nyelv elemei, miközben az ukrán és az orosz nyelv között jelentős egyezések is vannak (3. ábra).

3. ábra.

Az ukrán és orosz nyelv relációjának ábrázolása Mykola Soroka miniatúráján

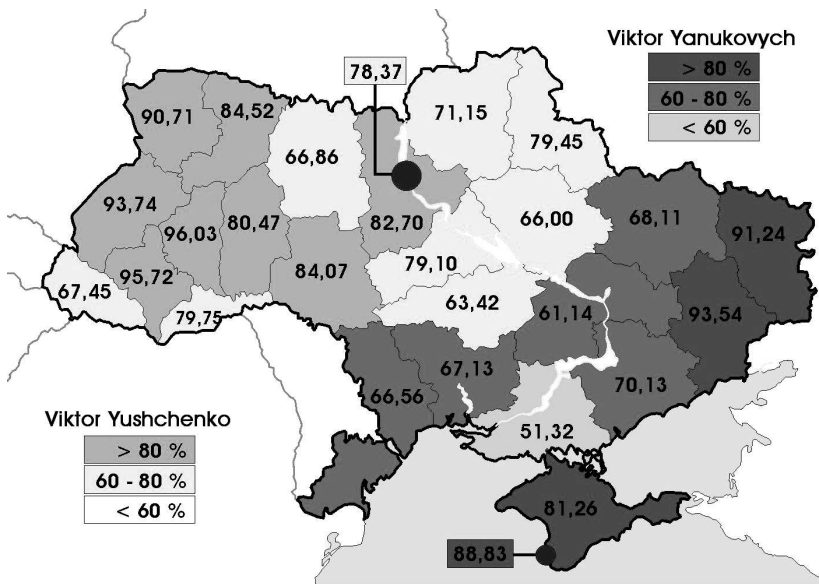
² Az ukrán nemzeti himnusz első sora: *Ще не вмерла Україна*, azaz: még nem halt meg Ukrajna.

2. A társadalmi feszültségek elkerülésének szándéka

Ukrajna régiói között nyelvi tekintetben tehát törésvonalak vannak (Arel–Khmelko 1996, Khmelko–Wilson 1998, Kulyk 2008). Ezek a törésvonalak politikai síkon is észlelhetők. A 2005-ös és a 2010-es elnökválasztás (és valamennyi eddigi ukrainai országos választás) alkalmával Ukrajna gyakorlatilag két részre szakadt (4. és 5. ábra). A főként az ukrán nyelvet használó nyugati, északi és középső régió az egyik, az orosz dominanciájú keleti és déli országrészek a másik politikai erő mellé álltak (Melnyk–Csernicskó 2010: 72–78).

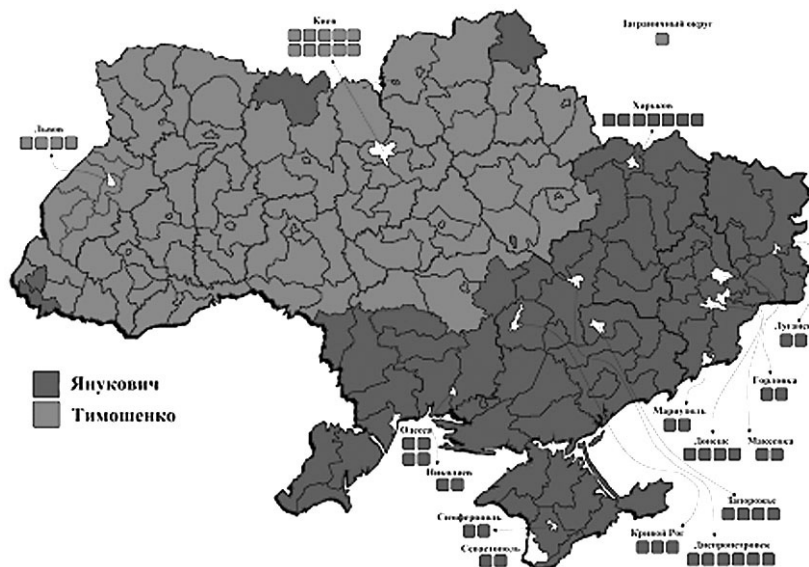
4. ábra.

*Ukrajna politikai megosztottsága a 2005. évi elnökválasztáson
(a Központi Választási Bizottság adatai alapján)*

5. ábra.

*Ukrajna politikai megosztottsága a 2010. évi elnökválasztáson
(a Központi Választási Bizottság adatai alapján)*

Ukrajnában kiélezett és bizonytalan a politikai helyzet, gyorsan váltják egymást a kormányok. A 450 fős parlamentben a többség gyakran néhány szavazaton múlik. A nyelvi kérdés már a legelső ukrán választásokon politikai kampánytéma volt, s ez azóta sincs másként (Kulyk 2008, Zaremba–Rymarenko 2008a).

A nyelvi kérdést kiemelten kezelő kiélezett kampányok következtében a mai Ukrajnában paradox helyzet állt elő a nyelvi helyzet és a nyelvek státusának megítélése kapcsán. A szociológiai kutatások igazolják, hogy az egyértelműen ukrán dominanciájú nyugati országrészben attól rettegnek, hogy ha az orosz második államnyelvvé válik, akkor megszűnik az ukrán államiság, veszélybe kerül az ukrán nyelv és nemzet. Az államigazgatást kivéve szinte teljes mértékben orosz nyelvű délen és keleten ezzel szemben úgy gondolják, hogy az ukránosító politika veszélyezteti az orosz nyelvet és az oroszok nemzeti azonosságtudatát Ukrajnában (vö. Zaremba–Rymarenko 2008b: 276).

Az összetett nyelvi és politikai helyzetet az ukrán politikának kezelnie kell. Az ukrán politikai erők, bármilyen nyelvi álláspontot képviseltek is előzőleg a választási kampányban, megpróbálnak egyensúlyozni a nyelvileg két részre szakadt ország régiói között. Megválasztásuk után már nem ragaszkodnak választási ígéreteik megvalósításához (Kulyk 2008: 53–54).

Ezt a taktikát követte a független Ukrajna első elnöke, a kommunista pártrendszerből a hatalmát sikeresen átmentő Leonyid Kravcsuk, aki nem erőltette az

ukránosítást, de számos pozíciót engedett át a nemzeti elitnek, amely jelentős eredményeket ért el az államigazgatás ukrán nyelvűségének kialakítása terén. Ennek a politikának volt a mestere a tíz éven át az elnöki székben ülő Leonyid Kucsma elnök is. Az elnökválasztási kampányban a nemzeti retorikával megjelenő Kravcsukkal szemben Kucsma az Oroszországgal való kapcsolatok elmélyítésének és az orosz nyelv hivatalossá tételének ígéretével nyerte el a szavazók többségének bizalmát 1994-ben. Az 1999-es elnökválasztási kampányban Kucsma az oroszbarát kommunista Petro Szimonenkoval került szembe. Ekkor kijelentette: Ukrajnának csak egyetlen államnyelve és hivatalos nyelve lehet: az ukrán.

A 2004-es narancsos forradalom utáni években Ukrajna nyelvpolitikájának legfontosabb célkitűzésévé az ukrán nyelv államnyelvi státusának gyakorlati érvényesítése vált. A politikai szándék az volt, hogy a *de jure* helyzet (Ukrajna egynyelvű állam) és a *de facto* szituáció (az ország lakosságának túlnyomó része több nyelvet használ) közötti feszültséget feloldják. A cél a minden szempontból homogén nemzetállam kialakítása volt. „Állítható, hogy az ukrán állam túlélése az ukrán nyelvnek az állami és társadalmi élet valamennyi szférájába történő reális bevezetésétől függ. A jelenlegi körülmények között a nyelv a nemzeti biztonság, a területi egység, a nemzettudat és a nép történelmi emlékezetének garanciája” – írta a narancsosok egykori államelnöke, Viktor Juscenko (2010). Ez a nemzetpolitika azonban az ország keleti és déli régióiban (ahol az orosz nyelv dominál) erős ellenszenvet szült. A 2010-es elnökválasztás el is söpörte a narancsos elitet.

Az a Viktor Janukovics nyerte meg a választást Juscenkoval szemben, aki a kampányban azt ígérte, hogy rendezzi az orosz nyelv státusát. Azonban amint hatalomra került, gyorsan felmérte, hogy ha az orosz nyelv státusának erősítésébe fog, akkor szembe kerül az ország nyugati és északi felével. Gyorsan lemondott arról, hogy az orosz második államnyelv legyen Ukrajnában. De hogy megfeleljen a választói elvárásának, az őt támogató Régiók Pártja olyan nyelvtörvénytervezetet terjesztett a parlament elé, amely az orosz nyelvnek a hivatalos nyelv státusát biztosítja gyakorlatilag az egész ország területén.³ Az ukrán nemzeti erők ellenállását látva azonban a parlament nem tárgyalta a tervezetet. Maradt tehát a *status quo*: Ukrajna egyetlen államnyelve az ukrán, de az orosz dominál az ország több régiójában, és uralja a populáris kultúrát, a médiát (Csernicskó szerk. 2010: 117–123).

A nyelvi kérdés tehát Ukrajnában erősen politizált, érzelmileg telített. Az a politikai erő, amely a fennálló *status quo*-t meg akarja változtatni, mindenképpen szembe kerül az ország egyik felével. Nem véletlen, hogy az elmúlt 15 évben Ukrajnában egyetlen olyan törvényt sem fogadtak el, amely közvetlenül érinti a kisebbségek vagy a nyelvek státusát. Kívételt csak két nemzetközi dokumentum ratifikálása jelentett (Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről, A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája).

³ A tervezet lásd itt: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=38474

3. Ukrajna nemzetközi kötelezettségvállalásai

A Szovjetuniótól 1991-ben függetlenné vált Ukrajna elemi érdeke a nemzetközi integráció. Nemzetközi pozíciói megszilárdítása érdekében a fiatal ukrán állam törekszik az európai kisebbségvédelmi egyezmények adaptálására.

A fiatal ukrán állam – nemzetközi pozícióinak erősítése céljából – ügyesen használta fel a kisebbségi és nyelvi jogok kérdéskörét. A szomszédos országokkal kötött kétoldalú kisebbségvédelmi egyezmények (melyek sorában az 1991-ben megkötött ukrán–magyar alapszerződés és kisebbségvédelmi nyilatkozat az első volt) egyértelműen jelezték az ukrán állam elkötelezettségét a kisebbségi nyelvi jogok rendezése irányába. A szomszédos országokkal való együttműködés e téren azért is elemi érdeke Ukrajnának, mert az ország 27 közigazgatási egysége közül 19 valamely más állammal határos. Ukrajna ilyen irányú törekvéseinek kitűnő példája az ország legnyugatibb régiója. Kárpátalja az Európai Unió négy tagállamával (Lengyelország, Szlovákia, Magyarország és Románia) határos. A fiatal ukrán államnak gyorsan sikerült kisebbségvédelmi egyezményeket kötnie ezekkel az országokkal (Magyarországgal 1991-ben, Szlovákiában 1993-ban, Romániával 1997-ben). A Kárpátaljára érkezők azzal találják szembe magukat, hogy a kisebbségek településterületén végig kétnyelvű helységnévtáblák, közterületi feliratok láthatók, az állami hivatalok falán ukrán és kisebbségi nyelven is fel van tüntetve a hivatal neve, számos kisebbségi nyelven oktató iskola működik. Ez többek között azt jelzi, hogy az Ukrajnában élő kisebbségek az ország nemzetközi helyzete megerősítésének, demokratizálódásának és európai integrációjának egyik lényeges összetevőivé, katalizátoraivá is váltak.

Ukrajna integrációjának egyik fontos lépése volt az Európa Tanácshoz való csatlakozás. Az ország csatlakozásának egyik feltétele volt a Keretegyezmény és a Karta ratifikálása is.

A Keretegyezményt 1997. december 9-én ratifikálta Ukrajna.⁴ A Karta ratifikációjára 1999. december 24-én került sor.⁵ A dokumentum azonban nem lépett hatályba, nem helyezték letétbe az Európa Tanácsnál. A ratifikációs törvényt az Alkotmánybíróság 2000. július 12-én hatályon kívül helyezte a ratifikáció formai hibára hivatkozva.⁶ A határozat szerint a ratifikációs törvényt nem az államelnök, hanem a parlament elnöke írta alá és hirdette ki (Kresina–Javir 2008: 190–196). Eddig a döntésig Ukrajnában minden ratifikációs törvényt a parlament elnöke írt alá. De az Alkotmánybíróság döntése csak ezt az egy ratifikációs törvényt hatálytalanította (Tóth–Csernicskó 2009). A politikai szándék az volt, hogy Ukrajna eleget tegyen nemzetközi kötelezettségeinek és formailag ratifikálja a Kartát, de a nemzetközi

⁴ Закон України Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин. A törvény szövege ukrán nyelven elérhető: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=703%2F97-%E2%F0&zahyst=4/UMfPEGznhh8a.Zi8vgZ5iHI47ks80msh8Ie6>

⁵ Закон України Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, 1992 р. A törvény elérhető itt: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1350-14>

⁶ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, 1992 р.” (справа про ратифікацію Хартії про мови, 1992 р.) N 9-пн/2000. Az Alkotmánybíróság határozatát lásd itt: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v009p710-00>

dokumentum ne lépjen hatályba, mert alkalmazásával felborulhat a nyelvi helyzet kényes egyensúlya.

Ezt követően több ratifikációs törvénytervezet készült Ukrajnában (Kresina–Javir 2008: 196). Ám a Karta újabb ratifikációjára csak 2003. május 15-én került sor.⁷ A ratifikációs dokumentum 2005. szeptember 19-én került letétbe az ET főtitkáránál, s a Karta 2006. január 1-től lépett hatályba. Ám már a ratifikációval kezdetét vette a Karta kálváriája Ukrajnában (erről bővebben lásd Alekszejev 2008, Melnyk–Csernicskó 2010: 37–45).

A Karta ukrainai alkalmazásának körülményeit jelzi, hogy a 2007-ben leadott első országjelentés ukrán nyelvű változatában (mely az Igazságügyi Minisztérium honlapján található, 2. old.⁸) azt olvashatjuk, hogy a Karta szövegének hibás fordítása miatt a nemzetközi dokumentum ratifikálása politikai, jogi és társadalmi problémákat okozott Ukrajnában.⁹ Ugyanez jelenik meg az Igazságügyi Minisztérium 2006. május 10-én kiadott jogi állásfoglalásában.¹⁰ Az ET szakértői jelentése¹¹ is kitér arra (4. old.), hogy az ukrán fél új fordítást szeretne készíttetni a Kartáról. A hibás fordítás okaként azt jelöli meg Ukrajna, hogy a fordítók nem a Karta eredeti angol vagy francia nyelvű szövegét fordították ukránra, hanem annak orosz nyelvű változatát (Kresina–Javir 2008: 197).

A helytelen fordításra hivatkozva a Karta alkalmazása kapcsán számos problémát vetnek fel Ukrajnában (Kresina–Gorbatenko 2008: 338, Kresina–Javir 2008). A leggyakrabban emlegetett probléma a Karta alapvető céljainak félreértelmezése.

A Karta Ukrajnában 13 nemzeti kisebbség nyelvének védelmére terjed ki: orosz, belarusz, moldáv, krími tatár, bolgár, magyar, román, lengyel, zsidó, görög, német, gagauz és szlovák. Ám ezek a közösségek és nyelveik meglehetősen eltérő helyzetben vannak az országon belül (5. táblázat). Az 1. táblázatban is láthattuk, hogy számos ukrainai kisebbség képviselői (például a belaruszok vagy a zsidók) nagy része orosz anyanyelvű, de olyan közösségek is vannak (pl. a lengyelek és szlovákok), melyek körében az ukrán anyanyelvűek aránya jelentős. A törvény azonban mindegyik nemzeti kisebbség nyelvét azonosan kezeli. Könnyű azonban belátnunk, hogy nem azonosak a lehetőségei és igényei például a 14 milliónál nagyobb számú orosz ajkúnak és a néhány ezer főnyi német anyanyelvűnek.

⁷ Закон України Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. A törvény szövege elérhető itt: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=802-15&zahyst=dCCMfOm7xBWmt8aEZi8vgZ5iHI47ks80msh8Ie6>

⁸ Перша періодична доповідь України про виконання Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Київ, 2007. http://www.minjust.gov.ua/files/dopovid_20_04_2007.zip

⁹ A jelentés angol nyelvű szövegét lásd itt: The State Periodical Report of Ukraine.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/PeriodicalReports/UkrainePR1_en.pdf

¹⁰ Юридичний висновок Міністерства юстиції щодо рішень деяких органів місцевого самоврядування (Харківської міської ради, Севастопольської міської ради і Луганської обласної ради) стосовно статусу та порядку застосування російської мови в межах міста Харкова, міста Севастополя і Луганської області від 10 травня 2006 року. A dokumentumot lásd itt: <http://www.minjust.gov.ua/0/7477>

¹¹ Committee of Experts' evaluation report.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/UkraineECRML1_en.pdf

5. táblázat.

Nemzetiség és anyanyelv Ukrajna lakossága körében a legutóbbi (2001-es) népszámlálás adatai alapján

*Forrás: <http://www.uncpd.kiev.ua/ucipr/ukr/stat/census/01/03.pdf>
(State Statistics Committee of Ukraine)*

Nemzetiség	Fő	% -ban	Anyanyelve és nemzetisége egybeesik	
			Fő	% -ban
Ukránok	37541693	77,82	31970728	85,16
Oroszok*	8334141	17,28	7993832	95,92
Beloruszok*	275763	0,57	54573	19,79
Moldávok*	258619	0,54	181124	70,04
Krími tatárok*	248193	0,51	228373	92,01
Bolgárok*	204574	0,42	131237	64,15
Magyarok*	156566	0,32	149431	95,44
Románok*	150989	0,31	138522	91,74
Lengyelek*	144130	0,30	18660	12,95
Zsidók*	103591	0,21	3213	3,10
Örmények	99894	0,21	50363	50,42
Görögök*	91548	0,19	5829	6,37
Tatárok	73304	0,15	25770	35,15
Cigányok	47587	0,10	21266	44,69
Azerbajdzsánok	45176	0,09	23958	53,03
Grúzok	34199	0,07	12539	36,66
Németek*	33302	0,07	4056	12,18
Gagauzok*	31923	0,07	22822	71,49
Koreaiak	12711	0,03	2223	17,49
Üzbégek	12353	0,03	3604	29,18
Csuvasok	10593	0,02	2268	21,41
Szlovákok*	6397	0,01	2633	41,16
Egyéb nemzetiségek	323656	0,67	46933	14,50
Ukrajna összesen	48240902	100	41093957	85,18

* – A Karta védelme alá eső nyelvek.

Az ukrán politikai és szakmai elit jelentős része szerint a Karta célja a veszélyeztetett (értelmezésük szerint: kihalóban lévő) nyelvek védelme. Úgy vélik, a Karta eredeti szándéka szerint a kevés anyanyelvi beszélővel rendelkező nyelveket védi, melyek eltűnhetnek Európa nyelvi térképéről. Ez a vélemény a ratifikáció parlamenti vitájában is felmerült (Kresina–Yavir 2008: 198). Az Igazságügyi Minisztérium 2006-os jogi állásfoglalása¹² is azt állapítja meg, hogy Ukrajnának nem a nemzeti kisebbségek nyelveit, hanem a kihalás veszélyétől fenyegetett nyelveket kell védenie (Kresina–Gorbatenko 2008: 338). Szakértők szerint a Karta védelme alá nem

¹² Юридичний висновок... <http://www.minjust.gov.ua/0/7477>

eshetnek olyan nyelvek Ukrajnában, melyek más országban államnyelvi státussal bírnak (Kresina–Javir 2008: 198). A fent említett 13 nyelv közül 10 (pl. orosz, román, magyar, német, görög, szlovák) államnyelv legalább egy országban. Eszerint Ukrajna csupán a krími tatár és a gagauz nyelvet védi a Karta eredeti elveinek megfelelően, a többi nyelv a Karta céljainak félreértése miatt került a ratifikációs dokumentumba.

Erősen kétséges azonban, hogy Dánia, Csehország, Szlovákia, Magyarország, Románia, Szlovénia, Horvátország, Szerbia, Svájc, Ausztria, Finnország, Örményország stb. kivétel nélkül félreértelmezte a Karta szellemét. A felsorolt államok ugyanis számos olyan nyelvet helyeznek a Karta védelme alá, melyek más államokban államnyelvként használatosak, és nem fenyegeti őket közvetlenül a kihalás réme. Kisebbségi nyelvként azonban az adott országban védelemre szorulnak. A körülbelül 100 millió anyanyelvi beszélővel rendelkező, több országban hivatalos nyelvként használatos német nyelvet például a Karta hatálya alá helyezi Dánia, Csehország, Szlovákia és Románia. Emellett Románia, Szerbia és Horvátország az ukrán nyelvet is védi a Karta révén (Melnik–Cserniczkó 2010: 43).

A Karta védelme alá eső nyelvek kapcsán egyéb problémák is megfogalmazódnak Ukrajnában.

A Karta hatálya alá vont 13 ukrain nyelv között szerepel a *zsidó nyelv* (a törvényben: „*мова єврейської національної меншини*”, azaz a „zsidó nemzeti kisebbség nyelve”). Nem az ukrain zsidók egy része által használt jiddis (Kotygorenko 2007: 144), hanem egy nyelvészeti definálhatatlan kategória vált ezzel a törvény alanyává (Kresina–Javir 2008: 204).¹³ Az ukrain zsidók 83%-a egyébként orosz anyanyelvűnek vallja magát, s mindössze 3% tekinti anyanyelvének a jiddist.

Az is vitatható, hogy külön tesz említést a törvény a moldáv és a román nyelvről. A Szovjetunió az egykori Besszarábia és Bukovina területén élő románokat moldávnak nyilvánította (Zaremba–Rymarenko 2008b: 262, 278). Ezt a gyakorlatot a független Ukrajna is követi: különbséget tesz a román és a moldáv nép és nyelv között (Melnik–Cserniczkó 2010: 84–85). Moldávia azonban a románt tekinti saját államnyelvének. Azaz elvileg a moldáv és a román nem két autonóm nyelv. Az ET szakértői jelentése megállapítja, hogy az ET elfogadja azt az ukrán álláspontot, mely szerint Ukrajna külön nyelvként tekint a moldáv és a román nyelvre.¹⁴

Vita van arról is, hogyan értelmezzék a ratifikációs törvényben szereplő „görög nemzeti kisebbség nyelve” kifejezést. Az újjörög nyelv ugyanis nem azonos az Ukrajna területén élő görögök által használt görög nyelvváltozatokkal. Ukrajnában *urum nyelv* (урумська мова) néven nevezik ezt a nyelvváltozatot. Nem világos, hogy Ukrajna az újjörög nyelvet, vagy az ukrain görög közösség dialektusát akarja védeni (Zaremba–Rymarenko 2008b: 264).¹⁵

Egyesek úgy vélik, hogy a Karta ratifikációja kifejezetten az ukrán nyelv ellen és az orosz nyelv támogatására született Ukrajnában (Kresina–Javir 2008: 198). Gyakran megjelenő vélekedés, hogy az orosz nyelvnek egyáltalán nem szabad szerepelnie a

¹³ Юридичний висновок... <http://www.minjust.gov.ua/0/7477>

¹⁴ Committee of Experts' evaluation report.

http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/EvaluationReports/UkraineECRML1_en.pdf

¹⁵ Юридичний висновок... <http://www.minjust.gov.ua/0/7477>

Karta ratifikációs dokumentumában.¹⁶ Mivel az ország lakosságának közel fele az orosz használja a mindennapokban, sokak szerint értelmetlen ennek a nyelvnek a Karta általi védelme (Kulyk 2008: 30). Ezzel szemben többen úgy vélekednek, hogy Ukrajna bizonyos régióiban az ukrán nyelv szorul védelemre (Kresina–Javir 2008: 197–199). Ez az álláspont egy a kormány megbízásából készített nyelvpolitikai koncepció tervezetébe is bekerült.¹⁷

Olyan vélemény is van, mely szerint a Karta implementációjára moratóriumot kell hirdetni Ukrajnában, és új ratifikációs törvényt kell alkotni, s az új törvényben felül kell vizsgálni és pontosítani szükséges a védelemre szoruló nyelvek listáját (Shemshuchenko–Gorbatenko 2008: 162). Szakértők szerint hiányzik a védett nyelvek sorából az örmény, a karaim, a krymchak és a roma nyelv is.¹⁸

A Karta ukrainai alkalmazása körüli problémák mértékét jelzi az is, hogy 2004-ben 46 parlamenti képviselő kérte, hogy a Karta ratifikációjáról szóló törvényt nyilvánítsák alkotmányellenesnek. A képviselők véleménye szerint a Karta ratifikációja hatalmas anyagi terheket ró Ukrajnára, és a ratifikáció során ezt nem vették figyelembe. Az Alkotmánybíróság azonban elutasította a képviselői beadvány tárgyalását¹⁹ (Kresina–Javir 2008: 200–201).

2006 tavaszán olyan események történtek Ukrajnában, amelyek alapján a Karta ellenzői azt mondhatják, hogy beigazolódott a veszély, amire figyelmeztettek. Március 6-án Harkiv város, április 25-én Luhanszk megye, április 26-án Szevasztopol város helyi önkormányzata határozatot fogadott el arról, hogy területükön az orosz regionális nyelv. A Karta alapján a regionális nyelv szabadon használható a közigazgatásban, a kultúrában, az oktatásban stb. Az Igazságügyi Minisztérium azonban május 10-én alkotmányellenesnek és törvényellenesnek minősítette ezeket a döntéseket.²⁰ A fő érv az volt, hogy az Alkotmány 92. cikkelye értelmében a nyelvek státusát csak törvény szabályozhatja.

A Kartával szemben felhozott érvek között figyelemre méltó az is, hogy a nemzetközi dokumentum által használt fogalmak ismeretlenek az ukrán jogrendben. Ukrajna Alkotmánya és törvényei kizárólag a következő fogalmakat ismerik: *államnyelv* (державна мова); *nemzeti kisebbségek nyelvei* (мови національних меншин). Az Alkotmánybíróság 1999. december 14-én 10-рп/99 számmal meghozott állásfoglalása²¹ egyenlőségjelet tesz az *államnyelv* (ang. state language, ukr. державна мова) és a *hivatalos nyelv* (ang. official language, ukr. офіційна мова) közé. A Karta

¹⁶ Юридичний висновок... <http://www.minjust.gov.ua/0/7477>

¹⁷ Концепція мовної політики. Київ: Національні комісія зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права, 2006. A tervezet megtalálható az Igazságügyi Minisztérium honlapján: http://www.minjust.gov.ua/files/11.7.06_3.doc

¹⁸ Юридичний висновок... <http://www.minjust.gov.ua/0/7477>

¹⁹ Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України Закону України „Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин” від 19. 02.04. <http://www.ccu.gov.ua/pls/wccu/P000?lang=0>

²⁰ Юридичний висновок... <http://www.minjust.gov.ua/0/7477>

²¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України від 14.12.1999 р. № 10-рп/99. A dokumentumot lásd itt: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v010p710-99>

által használt *minority language*, *regional language* fogalmak az ukrán jogrendszerből hiányoznak (Kresina–Javir 2008: 196). Részben erre hivatkozva utasítják el a kelet-ukrajnai városok döntését, amely az orosz nyelvet regionális nyelvnek nevezi. Az így érvelők azonban megfelelnek arról, hogy a Karta ratifikálásával a nemzetközi dokumentum Ukrajna jogrendjének részévé vált. A Karta pedig pontosan definiálja a *minority language* és a *regional language* fogalmát. A Kartával szemben annak ellenére emelnek kifogásokat, hogy Ukrajna olyan változatban ratifikálta a nemzetközi dokumentumot, amely visszalépést jelent az országban már korábban kodifikált jogokhoz képest. Az 1999-ben ratifikált törvényhez mérten is jelentősen szűkíti a kisebbségi nyelvek használati lehetőségét a 2003-ban elfogadott törvény. Különösen jelentős a visszalépés az oktatás területén (6. táblázat).

6. táblázat.

A Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai Kartája oktatási cikkelyéből Ukrajna által alkalmazni kívánt pontok és bekezdések az 1999. és 2003. évi ratifikációs törvényben

	N 1350-XIV. sz. törvény (1999) (ha a kisebbség aránya eléri a 20%-ot)	N 802-IV. számú (2003) törvény
1. Pont		
a) óvodai nevelés	a (i), a (ii), a (iii)	a (iii)
b) általános iskolai oktatás	b (i), b (ii), b (iii)	b (iv)
c) középiskolai oktatás	c (i), c (ii), c (iii)	c (iv)
d) szakmunkásképzés	d (i), d (ii), d (iii)	–
e) felsőoktatás	e (i), e (ii)	e (iii)
f) felnőttoktatás	f (i), f (ii)	f (iii)
g)	g	g
h)	h	h
i)	i	i
2. pont	2. pont	2. pont

A Karta alkalmazását nehezíti az is, hogy máig nincs kidolgozott végrehajtási mechanizmusa. A helyi önkormányzatok számára nem készült olyan törvény vagy rendelet, amely egyértelműen meghatározza, hogy az adott közigazgatási egységen belül mely nyelvekre alkalmazhatók a Karta rendelkezései. Erre a hiányosságra az ukrán állam által készített hivatalos országjelentés alternatív társadalmi jelentésének szerzője, Vagyim Koleszniczenko parlamenti képviselő is felhívja a figyelmet.²²

²² Общественный отчет по выполнению Европейской хартии о региональных языках или языках меньшинств. A dokumentumot lásd itt: <http://www.from-ua.com/politics/e62743796b72a.html>

A ratifikációs törvény azt sem nem definiálja, hogy milyen százalékos arányt kell elérniük a nemzeti kisebbségek képviselőinek ahhoz egy-egy közigazgatási egységen belül, hogy a Karta alkalmazható legyen. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a kisebbségi nyelvhasználatot nem a Karta, hanem az 1989-ben elfogadott nyelvtörvény²³ szabályozza Ukrajnában. A nyelvtörvény azonban azt írja elő, hogy a nemzeti kisebbség nyelve csak ott használható az államnyelv mellett, ahol a nemzeti kisebbség képviselői többséget alkotnak. A kisebbségi nyelvek használatának határa tehát nagyon magas: 50 százalék.

4. Összefoglalás

Ukrajna nyelvpolitikájában megpróbál eleget tenni nemzetközi kötelezettségvállalásainak. Ratifikálta a Keretegyezményt és a Kartát is. Az ország törekszik saját jogrendszerének a nemzetközi ajánlásokhoz, illetve normákhoz való igazítására. Azonban a jogharmonizáció nem megy zökkenőmentesen a belpolitikai konfliktusok és az összetett nyelvi helyzet miatt. Ez gyakran megnehezíti vagy lehetetlenné teszi a jogok gyakorlati alkalmazását. Azonban az ország politikai elitje nem tesz érdemi lépéseket a kisebbségi nyelvek valódi védelme érdekében. A nemzetközi egyezmények, ajánlások szándékával és szellemével gyökeresen ellentétes az, hogy Ukrajna számos esetben a már meglévő kisebbségi jogokat szűkíti. Gyakran arra hivatkozik, hogy az országban az ukrán nyelv van fenyegetett helyzetben.

Az ukrain nyelvpolitika szinte csak az ukrán–oros nemzetiségi, nyelvi, társadalmi és gazdasági pozícióharcra összpontosít. A többi kisebbség helyzete csak felszínesen kerül szóba a közbeszédben. A nyelvi kérdés oly erősen átpolitizálttá vált az országban, hogy ez lehetetlenné teszi a mára elavult kisebbségi és nyelvtörvény új változatának elfogadását, a nemzeti és nyelvi kisebbségek helyzetének szakszerű és megnyugtató rendezését. A nyelvi helyzet körül kialakult társadalmi feszültség akadályozza a nyelvi kérdésekről folytatott szakmai párbeszédet is, valamint egy konzekvens nyelvpolitika kidolgozását és alkalmazását.

A nyelvpolitika Ukrajnában a belpolitikai harcok áldozatává vált. Az ukrain politikai elit abban érdekelt, hogy a nyelvi status quo megőrzésével fenntartsa a társadalmi rendet. Az ukrán és az orosz nyelv helyzetének bármilyen irányú megváltoztatása ugyanis politikai és társadalmi feszültségeket okoz. Ez pedig gyakran lehetetlenné teszi még a törvényekben kodifikált nyelvi jogok gyakorlati alkalmazását is.

---

²³ Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки „Про мови в Українській РСР”. A törvényt lásd itt: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=8312-11>

Felhasznált irodalom

- Alekszejev, Vladimir (Алексеев Владимир) 2008. *Бегом от Европы? Кто и как противодействует в Украине реализации Европейской хартии региональных языков или языков меньшинств*. Харков: „Факт”.
- Arel, D. – Khmelko, V. 1996. The Russian Factor and Territorial Polarization in Ukraine. *The Harriman Review* Vol. 9/1–2: 81–91.
- Beregszászi Anikó – Csernicsekó István 2003. Die Möglichkeiten des Gebrauchs der ungarischen Sprache in der Karpatoukraine de jure und de facto. In: Ferenc Glatz ed., *Begegnungen 21.: Die Sprache und die kleinen Nationen Ostmitteleuropas*, 101–117. Budapest: Europa Institut Budapest.
- Beregszászi Anikó – Csernicsekó István 2009. The Linguistic Aspects of Current Ukrainian Educational Policy. In: Mariann Tarnóczy and Alexandra Kövér eds., *20 Years: Report on the Activities of the Sasakawa Young Leaders Fellowship Fund in Hungary 1989–2009: A Selection of 20 Studies from the Past 20 Years*, 1–9. Budapest: HAS-Sasakawa Young Leaders Fellowship Fund.
- Besters-Dilger, Juliane (Бестерс-Дільгер Ю.) ed. 2008. *Мовна політика та мовна ситуація в Україні*. Київ: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”.
- Besters-Dilger, Juliane ed. 2009. *Language Policy and Language Situation in Ukraine: Analysis and Recommendations*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Bilaniuk, Laada 2003. Gender, language attitudes, and language status in Ukraine. *Language in Society* 32: 47–78.
- Bilaniuk, Laada 2004. A typology of surzhyk: Mixed Ukrainian-Russian language. *International Journal of Bilingualism* Vol 8, Number 4: 409–425.
- Bilaniuk, Laada 2005. *Contested Tongues: Language Politics and Cultural Correction in Ukraine*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Braun László – Csernicsekó István – Molnár József 2010. *Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján*. Ungvár: PoliPrint.
- Csernicsekó István 2005. Hungarian in Ukraine. In: Anna Fenyvesi ed., *Hungarian Language Contact Outside Hungary. Studies on Hungarian as a minority language*, 89–131. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Csernicsekó István 2011. The linguistic aspects of the Ukrainian educational policy. *ESUKA – JEFUL* 2011/2–1: 75–91.
- Csernicsekó István szek. 2010. *Nyelvek, emberek, helyzetek. A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben*. Ungvár: PoliPrint.
- Csernicsekó István – Ferenc Viktória 2009. Ukrainian Educational Policy and the Transcarpathian Hungarian Higher Education. In: István Horváth and Erika Mária Tódor eds., *Nemzetállamok, globalizáció és kétnyelvűség*, 330–331. Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kriterion.
- Csernicsekó István – Ferenc Viktória 2010. Education as an ideal means of achieving a nation state in Ukraine. In: Jolán Róka ed. *Concepts & Consequences of Multilingualism in Europe*, 329–349. Budapest: Budapest College of Communication and Business.

- Gaudio del, Salvatore – Tarasenko, Bohdana (Гаудіо дель С. – Тарасенко Б.) 2008. Суржик: актуальні питання та аналіз конкретного прикладу. In: Besters-Dilger ed. 2008: 316–331.
- Gaudio del, Salvatore – Tarasenko, Bohdana 2009. Surzhyk: Topical Questions and Analysis of a Concrete Case. In: Besters-Dilger ed. 2009: 327–358.
- Khmelko, V. – Wilson, A. 1998. Regionalism and ethnic and linguistic cleavages in Ukraine. In: Taras Kuzio ed., *Contemporary Ukraine: Dynamics of Post-Soviet Transformation*, 64–76. London: Armonk.
- Khmelko, V. (Хмелько В.) 2004. Лінгво-етнічна структура України: регіональні особливості й тенденції змін за роки незалежності. *Наукові записки НаУКМА 32. Соціологічні науки*, 3–15.
- Kotygorenko, V. (Котигоренко В. 2007.) Мовний аспект державної етнополітики в Україні. *Стратегічні пріоритети* № 2(3): 137–146.
- Kresina, I. – Gorbatenko, V. (Кресіна І. – Горбатенко В.) 2008. Основні напрями правового регулювання мовної політики. In: Majboroda et al eds. 2008: 335–342.
- Kresina, I. – Javir, V. (Кресіна І. – Явір В.) 2008. Проблеми імплементації норм міжнародного права у національне законодавство про мови. In: Majboroda et al eds. 2008: 190–204.
- Kulyk, Volodimir (Кулик Володимир) 2008. Мовна політика та суспільні настанови щодо неї після помаранчевої революції. In: Besters-Dilger ed. 2008: 11–54.
- Lenets, K. (Ленець К.) 2000. Суржик. In: V. Ruszanickij, V. and O. Taranenko eds., *Українська мова. Енциклопедія*, 616. Київ: Видавництво Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана.
- Majboroda, O. (Майборода О.) és mtsai szerk. 2008. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*, 49–85. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.
- Maszenko, Larisza (Масенко Лариса) 2010. *Нариси з соціолінгвістики*. Київ: Видавничий дім „Киево-Могилянська академія”.
- Medvegyev, Oleg (Медведев Олег) 2007. *Мовний баланс України*. http://uabooks.info/ua/book_market/analytics/?pid=2386
- Melnyik, Szvitlana – Csernicskó, István (Мельник Світлана – Черничко Степан) 2010. *Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації*. Ужгород: ПоліПрінт.
- Shemshuchenko, J. – Gorbatenko, V. (Шемшученко Ю. – Горбатенко В.) 2008. Законодавство про мови в Україні: хронологічний моніторинг, класифікація, понятійна основа. In: Majboroda et al eds. 2008: 157–173.
- Shulha, O. (Шульга О.) 2008. Функціонування української і російської мов в Україні та її регіонах. In: Majboroda et al eds. 2008: 49–85.
- Visniak, O. (Вишняк О.) 2007. Динаміка мовної ситуації в Україні. In: V. Vorona, V. and N. Shulha, N. eds. 2007: 381–391.
- Visniak, O. (Вишняк О.) 2008a. Методики соціологічних досліджень функціонування та статусу мов в Україні. In: Majboroda et al eds. 2008: 34–48.
- Visniak, O. (Вишняк О.) 2008b. Динаміка мовної ситуації в Україні. In: Majboroda et al eds. 2008: 75–85.

- Visniak, O. (Вишняк О.) 2008с. Ставлення українських громадян до питання про статус мов у державі. In: Majboroda et al eds. 2008: 144–156.
- Vorona, V. – Shulha N. (Ворона В. – Шульга Н.) szerk. 2007. *Українське суспільство 1992–2007. Динаміка соціальних змін*. Київ: Інститут соціології НАН України.
- Juscenko, Viktor (Ющенко Виктор) 2010. Чия мова – того й влада. *День* № 180, 6 жовтня 2010 р.
- Zalizniak, Hanna – Maszenko, Larisza (Залізник Ганна – Масенко Лариса) 2001. *Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдеший*. Київ: Виданичий дім „КМ Академія”.
- Zaremba, J. – Rymarenko, S. (Заремба О. – Римаренко С.) 2008а. Механізми політичної мобілізації мовних груп: антрепренери, гасла, заходи. In: Majboroda et al eds. 2008: 235–257.
- Zaremba, J. – Rymarenko, S. (Заремба О. – Римаренко С.) 2008b. Роль зовнішніх чинників у політизації мовних проблем. In: Majboroda et al eds. 2008: 258–280.

DR. JUDIT HIDASI¹

Higher Education in the beginning of the 21st ct in Hungary – with a focus on Budapest Business School

In this contribution to the *Ukranian Hungarian Scientific Days* on the occasion the the 20th Anniversary of the Unkraine organized on the premises of BBS, some words are in place about the Budapest Business School not only as co-host (together with the Embassy of the Ukraine, Budapest) to this event, but also as a university of applied sciences nurturing good relations and fruitful coopeartion with the greatest University of Economics and Commerce in Kiev. The content is divided into three parts:

1. Higher Education system in Hungary
2. Budapest Business School
3. Inter-university cooperation between BBS and KNUTE

1. Higher Education in Hungary

The Hungarian higher education has a long history. The first Hungarian university was founded in Pécs in south Hungary over 600 years ago, in 1367. Hungarian higher education institutions are autonomous, state or non-state (private and religious) institutions recognised by the state. There are 71 higher education institutions in Hungary (18 state universities, 12 state colleges, 7 none state universities and 34 none state colleges).

Hungary has been taking part in the Bologna Process since 1999, whose most important goal is the creation of the European Higher Education Area. With the effect of September 1, 2006 the new Bologna regime two-cycle degree system has been introduced. The first degree programmes (3 to 4 years) lead to Baccaureus / Bachelor's degrees, while second degree programmes (1 to 2 years) lead to Magister / Master's degrees. Unified, undivided, long-term Master's degree programmes (5 to 6 years) are offered in some specific fields of study, e.g. in human medicine, dentistry, pharmacy, veterinary medicine, architecture, law and in a few programmes of art education. All Bachelor's and Master's degrees grant access to the labour market. Based on a Magister / Master's degree or its foreign equivalent, PhD or Doctor of

---

¹ egyetemi tanár, BGF Külkereskedelmi Kar, dékán

Liberal Arts (DLA) degrees as third cycle degrees can be awarded after 3 years of study.

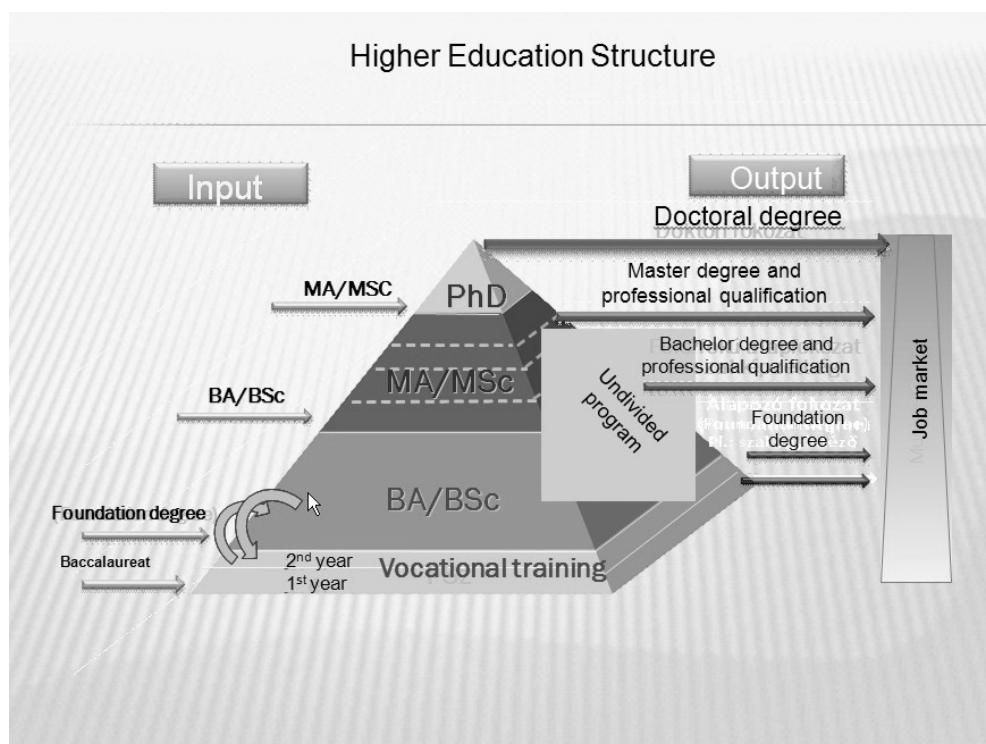
In addition to the degree programmes described above, higher education institutions offer non-degree programmes too, such as higher-level vocational trainings, postgraduate specialist training courses based on a first or second degree as well as summer universities and partial trainings in the framework of lifelong learning.

Higher education programmes may be offered in full-time training, part-time training or distance learning courses.

Admission requirements for higher education

According to the Higher Education Act, admission to Bachelor's degree programmes and unified, undivided, long-term Master's degree programmes is selective, with the Secondary School Leaving Certificate or its foreign equivalent as a prerequisite for admission with a few exceptions where practical examinations or aptitude tests are also required. The minimum requirement for admission to Master's degree programmes is a Bachelor's degree or its equivalent, to PhD and DLA doctoral programmes is a Master's degree or its equivalent.

Higher education institutions may link admission to Master's and doctoral programmes to additional criteria.

Degrees and Qualifications

The programmes of study offered in foreign languages include medicine, pharmacy, dentistry, engineering, economics, natural sciences, humanities, art and music. One of the strengths of Hungarian higher education lies in its PhD programmes offered in an equally large variety of subjects. The PhD and DLA doctoral degrees granted by Hungarian institutions - just as the Hungarian Bachelor's and Master's degrees - can easily get recognised in Europe.

Credit system

The obligatory use of the European Credit Transfer System (ECTS) compatible credit system was introduced in September 2003, but several higher education institutions have already been using it since the middle of the 1990's. One credit corresponds to 30 hours student workload.

2. A Brief Introduction to the Budapest Business School

The Budapest Business School (BBS) was created as a result of the government's integration policy in higher education embodied in the Act LII/1999 by merging three colleges, the College of Commerce, Catering and Tourism, the College of International Management and Business, and the College of Finance and Accountancy. The colleges retain much of their autonomy in academic matters. It is a publicly funded university sector college with a student body of approximately 20,000, most of whom are studying for undergraduate level awards in Business, Finance, Tourism or closely related areas. Their undergraduate programmes last 7 semesters, consisting of 3 years of academic study and a 6-month work placement. All study one or two foreign languages (of which English is one of the most popular) to a high level. BBS runs undergraduate programmes in foreign languages in order to facilitate student mobility to and from partner institutions not only in Europe but also in Asia. Undergraduate programmes offered in English are: International Business, Accounting and Finance, Tourism and Catering, Commerce and Marketing; in French: International Business; in German: Tourism and Catering, Commerce and Marketing. The first of these international programmes were accredited in 1992 and the latest ones most recently in 2007.

BBS also runs master's programmes in Hungarian (Accounting; Economics Teacher Training; Finance; International Studies; Marketing; Tourism and Catering) and in French (MA in e-Business and Net-Economie) in collaboration with its international partners. In order to broaden its perspectives, BBS plans to run its International Studies master's programme in English too. The programme is to be submitted to the Hungarian Accreditation Committee (HAC) for validation in June 2011.

The main goal of the school is to train students for business careers in which practical skills - based on theoretical knowledge - are needed. These skills include a

thorough knowledge of languages, creative skills, and well-founded professional and practical knowledge. With those skills, graduates are highly competitive in the labour market.

A Brief History of the Colleges of Budapest Business School

The *College of Commerce, Catering and Tourism* regards the Pest Commercial Academy, the first Hungarian commercial academic institution founded in 1857, as its predecessor. The Academy, which incorporated the Eastern Commercial Academy in 1899, was the first commercial school in the East-Central European region, and specifically in the Austro-Hungarian Monarchy. The building of the College was erected in 1885 on its present site in Alkotmány St, in Budapest's 5th District. Between the two World Wars it housed a Commercial School, where students studied for careers in commerce and banking. It continued its activities in the field of tourism, and in 1992 it was renamed College of Commerce, Catering and Tourism.

The history of the *College of International Management and Business* goes back to 1957, when a school to train correspondent clerks for foreign trade companies was established. The school expanded its scope in 1962 by also training sales and forwarding clerks. In 1971, it was renamed the College of Foreign Trade, then in order to emphasize the international focus of its courses the school's name was changed to College of International Management and Business.

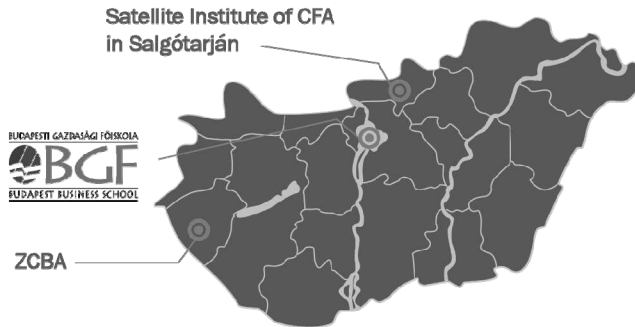
The *College of Finance and Accountancy* also traces its origins back to the Pest Commercial Academy, thus linking its history up to the end of the Second World War with the College of Commerce, Catering and Tourism. The school was established as the College of Finance and Accountancy in Budapest in 1962, and in 1971 it expanded its activities by establishing a campus in Zalaegerszeg (Zala county), 240 km South-West of Budapest, and one in Salgotarjan (Nograd county), 100 km North-East of Budapest. In January 2011 the *Zalaegerszeg* satellite institute became the *Faculty of Business Administration*.

The Budapest Business School Today

The Budapest Business School (BBS), one of the determinants of Hungarian business education, was created as a result of the merger of the three colleges and integration of their professional potential.

Our Colleges are the following:

1. College of Commerce, Catering and Tourism (CCCT),
2. College of International Management and Business (CIMB),
3. College of Finance and Accountancy (CFA),
4. Zalaegerszeg Collegenof Business Administration (ZCBA)

The main goal of the school is to train students for business careers. BBS offers the widest selection of business studies courses, ranging from economics, commerce, tourism, hotel management, through international communication, media studies, marketing, to European studies, finance, accountancy, business information systems and human resource management. The school also offers teacher training in some of those areas. Standard programmes are undergraduate courses leading to a college degree equivalent to a BBA. As of 2008 BBS offers master's programmes in Hungarian as well as a wide range of post-graduate, and vocational training courses.

In 2008 BBS accredited five MSc programmes, namely *Marketing, International Studies, Tourism, Finance, and Accounting*. The Vocational Teacher Training programme was accredited in 2007. BBS runs a distance learning master's programme with the Université de Picardie in E-commerce and Net-Economie. The English language master's programme run jointly with Anglia Ruskin University (ARU) was validated in 1995. Since then BBS has been recruiting students on the programme every year in September and in February. The *MA International Business* Programme is a franchise programme where BBS provides the facilities and academic staff, who teach according to the curriculum and assessment designed and prescribed by ARU faculty. Since collaboration with ARU proved to be beneficial for both BBS students and staff, the two institutions decided to expand the number of franchise programmes offered. In 2009 the *BA Business Management* and the *MA Global Communication* programmes were validated. The first cohort of students on the BA programme commenced their studies in September 2010. ARU and BBS collaborate in running a *PhD programme*. Two students were recruited on this programme in September 2010 and two new students are expected to enrol in the programme in 2011.

Language training plays an important role in the curricula of the four colleges constituting BBS. The main goal of language teaching is to expand the students' communication skills in the business environment. In most programmes students study two foreign languages.

BBS is a state institution, and although it receives government subsidies, it increasingly relies on its own sources of income. The school also performs a regional function, especially through its satellite institutions in Salgotarjan and Zalaegerszeg. It is currently in the process of expanding its activities by establishing a network of training centres for the two-year vocational programme, which will operate within a franchise system. This type of training is in a process of growth.

The four colleges of the Budapest Business School conform to the system and standards of European higher education with regard to the materials and the methods of training. Since similar colleges exist in Hungary and in many parts of Europe, the colleges of BBS have established a large network of partnerships both with domestic and foreign institutions of higher education, which makes it possible for students and professors to exchange views and share experiences, and for the institutions to recognize prior learning experience and to award double diplomas or degrees.

The first *dual awards programmes* were launched in the early 90s. These programmes are still running. Our partners in these programmes are the Université de Picardie Jules Verne, Amiens, France and since 2005 the Breda International School of the Avans Hogeschool, the Netherlands. The language of tuition on these programmes is French and English, respectively. Our original partner in the BA programme taught in English was the University of Humberside (later University of Lincoln). BBS also runs single degree undergraduate programmes in German.

The colleges also participate in different programmes of *research*. These programmes are most often connected with practical activities within the scope of the disciplines taught in the colleges. The colleges rely on three resources in their research. Firstly, it is academics who are best qualified to do this type of work. Secondly, consultants to enterprises and other organisations do research often sharing their expertise with members of other institutions. Such Cupertino is frequent with the staff of the College of Commerce, Catering and Tourism and the College of Finance and Accountancy. Thirdly, the colleges of BBS are often awarded grants by various European and international foundations, which greatly facilitates the implementation of different projects.

The colleges have their own publications, including periodicals, in which members of the staff and students can publish the results of their research.

The colleges provide a large variety of services to students and other users. Accommodation, catering, and sports facilities, libraries, laboratories, computers should be mentioned, though there are some differences in this respect among the colleges. The Business School has its own accredited Language Examination and Further Training Centre.

The four colleges have long-established traditions and good names. Each year, a large number of applicants, take the entrance examinations to enrol in different

programmes. We can say that even in an environment of growing competition, BBS has retained its leading position in the educational market. This position is strengthened by the fact that BBS graduates are in demand in the labour market.

The Colleges play an increasing role in the *international market for education*. Some programmes are offered in English, German or French. Both Hungarians and foreign nationals may apply to study on these programmes. Though the number of students on foreign language programmes is not significant, the trend shows growth. We think that we have reserves in the new generation of students of Hungarian origin beyond the frontiers, and the expected increase of student mobility within Europe. We also attach importance to the dual awards conferred as a result of collaboration with other institutions of higher education because due to these partnerships the degrees awarded by BBS can be accredited and acknowledged in Europe and worldwide.

Centre of Excellence

In recognition of the high quality of BBS's academic activity, the Ministry of Education and Culture presented BBS the Higher Education Quality Award in 2010.

In 2011 BBS became an associate member of the European University Association. It is also a long standing member of EURASHE, the European Association of Institutions in Higher Education.

BBS's Rector is currently the President of the Hungarian Rectors' Conference which comprises the heads of all institutions of higher education in Hungary. The Hungarian Rectors' Conference is a body entitled to represent higher education institutions and to protect their interests. It may deliver an opinion on any issue with relevance to the operation of the higher education system and make proposals for decision-makers or those in charge of preparing decisions.

The Mission of BBS

The mission of BBS is to become one of the leading institutions of higher education nationally and in East-Central Europe in the field of business studies and related disciplines at the levels of post-graduate, undergraduate and graduate training as well as in continuing education.

Quality Assurance

The BBS is an institution accredited by the *Hungarian Accreditation Committee (HAC)*. All its academic programmes, degrees and qualifications are accredited by HAC and recognised by the government.

The quality policy of BBS has been formulated with the following points in mind:

- The main requirement of the social and economic environment in the 21st century is the assurance of the continuous improvement of the Quality of Life through the complex quality management system at educational level, within the institutional infrastructure and environment, with our external partners, at various levels of knowledge, and the existential safety of our internal partners.
- Meeting the requirements of the Bologna Declaration with respect to the single quality management activity assuring transferability of credits, comparable criteria and methods in higher education institutions in the EU.
- Achievement of quality strategy objectives of the Institutional Development Plan.
- The quality requirements of the HAC.
- The successful institutional traditions of quality management training.

Quality management within BBS is co-ordinated by the Quality Assurance and Assessment Committee under the Senate. Operative tasks are performed by the Quality Management Office in collaboration with quality management representatives of the Colleges. The quality management system of BBS is based on European higher education quality management standards and guidelines (ENQA/2005). From 2006 BBS further developed its quality management procedures on the basis of the Excellence Model in accordance with the EFQM Common Assessment Framework.

As a result of self-assessment BBS has processed the strengths and weaknesses of conditions applying the logic of PDCA model in the interest of sustainable growth. BBS's quality management procedures are closely connected with its Institutional Development Plan modified in 2007.

In addition to the present Excellence Model in its quality development strategy, BBS has introduced the quality standard MSZ EN ISO 9001/2009 in September 2010. BBS's further aim is to make the MSZ EN ISO 9001/2009 standard higher education-specific by integrating higher education institutional standards into quality standards, and to enhance continuous development of the Excellence. Staff Development, Research and Consultancy and Related Activities

BBS has nearly a 20-year tradition of working with UK, French and German institutions of higher education. Tutors have been trained by the partner institutions to use the methodology applied in the given institution. This is especially true of the English language BA programmes. The College of International Management and Business started its dual award BA (Hons) programme with the University of Humberside (now University of Lincoln) in 1992. In 1995, in view of the positive results of the collaboration, the two institutions decided to start a part-time, then later distance learning, MBA programme too. Their experiences were positive, and many elements of the learner-centred methodology were introduced into the programmes taught in Hungarian.

As part of their regular work, BBS tutors are required to engage in research activity in their particular field of interest. Their findings are incorporated into their lectures, teaching materials, and written up as articles to be published in national or international refereed journals or one of BBS's in-house scientific journals, e.g. EU Working Papers, Szakmai Füzetek, etc. Tutors regularly attend conferences in Hungary and abroad. BBS holds an *annual scientific conference in November* where tutors and students can present their work to other staff members and to students. Every year BBS awards a prize to two of its tutors for their scientific achievement in the years preceding the conferment.

In view of the academic structure of the programmes running at the College, the research carried out by staff focuses on the various areas of economic sciences, namely, the macro- and micro-economic aspects of international economy, Hungary's attempts at integration, issues pertaining to company management. Research is also carried out in the areas of applied linguistics, communication, public relations, political sciences, tourism, etc. International funding for research has also been granted; the Public Relations Department is given support by UNESCO.

3. Cooperation between BBS and KNUTE (Kiev National University of Trade and Economics)

The initiative to establish academic links between BBS and KNUTE dates back to 2004, when professors of the two institutions first met at a conference organized by the Foreign Trade Academy in Kiev. After working out details of the cooperation, the Agreement on Collaboration was officially signed in Kiev on 15 February 2005 as part of the Hungarian delegation's program on the occasion of the visit of the Hungarian Prime Minister. Since then, cooperation has been going with changing intensity. This cooperation has manifested itself so far in different forms:

- mutual visits of university management in order to study study programs and possibilities of cooperation;
- mutual visits and study tours of academics – including conference attendance, conference contributions, etc.
- providing a chance to publish scholarly articles in each-other's scientific journals.

On his visit to BBS on 27-29 April 2009, the rector of KNUTE Anatolij Mazaraki was awarded the title "Honoris professor of Budapest Business School" in recognition of his scientific and pedagogical merits, his personal contribution to the development of cooperation between the two leading educational institutions of economics of Ukraine and Hungary.

It is our wish and intention to intensify collaboration with KNUTE in the future as well by expanding our activities – besides the above-mentioned ones - in the following three areas:

1. To perform interdisciplinary and collaborative research and consultancy in the areas of:

Hungary and the European integration experience,,

- the theory and practice of PR,
- Euromarketing,
- TQM;
- principles and practice of exporting,
- organisations and management,
- logistics management,
- international system of institutions political power relations,
- intercultural communication,
- the harmonisation of the Hungarian accountancy system with international systems,
- e-commerce,
- methodology of e-learning,
- tourism and catering.

2. The enhanced research-activity can be embodied by developing activities towards participation and collaboration in the *PhD in International Business doctoral project* run by BBS in collaboration with Anglia Ruskin University – both in terms of staff participation and in terms of student enrollment.

3. Both sides strive to work out the conditions and details of a „double-degree” construction for a selected number of students who could complete part of their studies in each-other’s institution- and by completing certain strict criteria of academic performance could eventually gain double degree – that is the regular degree of each institution.

At present, there are 47 Ukrainian student-nationals registered at BBS – who so far got enrolled on an individual basis – either as entrants with a Hungarian native background, or as foreign students studying on our „foreign-language” programs – English or French or German. We would welcome more students from Ukraine – also arriving on the basis of inter-university agreements. Choosing from a wide range of courses offered by the Budapest Business School, our domestic and foreign students may acquire a broad spectrum of theoretical knowledge and practical skills that will enable them to work for businesses or public organisations. They will learn everything that is necessary to embark on a successful career, maintaining high ethical standards, looking for innovative solutions, and demonstrating good communication skills in both native and foreign languages. Hence we have confidence in inviting students from the Ukraine to study at our University. Welcome to BBS!

www.euroeducation.net/prof/hungarco.htm

www.nefmi.gov.hu/letolt/english/highereducation2_1.pdf

www.bgf.hu/

GERASYMENKO ANZHELIKA¹

Social capital influence on firm's competitive strategy² (ukrainian experience)

The article is about the role of social capital in an economy. Using Ukrainian economy as a favorable field for social capital manifestation the author tells about the ways of its influence on firm's competitive strategy developing process. Such factors as corruption level, complexity of regulatory system, multimarket contacts prevalence are discussed to be crucial in this way. To ground this point of view author presents the results of empirical analysis of Ukrainian business groups' multimarket contacts existence. On the one hand such contacts simplify a mutual forbearance between business groups, which is a form of tacit collusion, while forming a base for transaction cost reduction on another hand. It forms a need to consider the social capital influence on firms' competitive strategies and the way of economy's development in the process of economic policy elaboration.

Institutional economic theory raises the problem of social capital influence the competitive strategies of firms. Before speaking about it let's make a small theoretical excursion to definition of the social capital. Up to P. Bourdieu social capital is a sum of real and potential resources created by the existence of reliable nets and less institutionalized relations that are the result of mutual conversance and recognition. J. Coleman's determination of social capital is more detailed. It's just relations that are created by repeated interaction of entities or persons because of accumulation of mutual expectations and liabilities. Both definitions tell us about creation of specific kind of relations that decrease the level of uncertainty and risks. It lets make involved companies competitive strategies more definite and expectative. There are two different effects of such capital manifestation: 1) positive – as a way transactional costs decrease and 2) negative – as a way of market or even economy's monopolization.

Let's look both of them, realizing that social capital is immanent for any economy, while transition economies (like Ukrainian one) are more receptive for its effects.

Firstly, it's because of high level of corruption in such economies³ that creates a special environment of powerful, but artificial leaders and their competitive fringe. The position of every player in such environment is defined. Their strategies are predictable and mostly anticompetitive. But let's don't speak about a corruption now. This topic has been already highly discussed and not very pleasant.

---

¹ PhD in Economics, Associate Professor Kyiv National University of Trade and Economics

² The article is based on the presentation given by the author in the international conference „Conference on Sustainability and Maintenance” organised by the Budapest Business School on Nov 9. 2011. Budapest.

³ For example, Ukraine occupies the 134-th place among 178 countries by Transparency International's Corruption Perceptions Index.

The second reason is a complicated regulatory system that don't let new, first of all foreign companies enter a market easy, change its structure and the way of companies' interaction, and change vectors of its development. On the slide you can see an Easiness of doing business ranking for Ukraine. The integral country position is 145-th among 183 countries in the world. Starting a business here it's a quite difficult task. Just registration takes 27 days here comparing with 1 day in New Zealand. Getting construction permits take almost 350 days more. It complicates entering of potential competitors (inter alia foreign ones) into the market, while incumbent companies are really hung upon each other. Created in such way social capital doesn't let them cheat each other by selling bad goods, minimizing transactional costs on the one hand and doesn't let them cheat by ruining anticompetitive collusion on the other hand.

Table 1
Ukraine's ranking on doing business indicators

Doing Business Indicators	2009 rank	2010 rank	2011 rank
Easiness of Doing Business	145	142	145
Starting a Business	128	134	118
Dealing with Construction Permits	179	181	179
Registering Property	140	141	164
Getting Credit	28	30	32
Protecting Investors	142	109	109
Paying Taxes	180	181	181
Trading Across Borders	131	139	139
Enforcing Contracts	49	43	43
Closing a Business	143	145	150

The third reason of huge role of social capital in Ukrainian economy's development, in its companies' decision making process, is a widespread familiarity between top level businessmen, politicians etc. This kind of social capital manifestation generates two way questions. How had that familiarity been created in Ukrainian economy? How does it influence the economy, markets and the process of companies' competitive strategy elaborating?

In the early 1990-s the mass privatization was in Ukraine. Despite the certification kind of privatization not everybody could compete for attractive state assets. All of them had been privatized by small group of people that were richer (money had been needed for buying-up certificates), more enterprising and closer to public state than others. But the big speed of privatization process at that time didn't let even them choose what an asset to merge. They were buying everything they could buy. As a result – Ukrainian economy is appeared under control of few big business groups (let's call it BG), which were integrated into many different businesses. That wave of M&As is called conglomerate one.

Conglomerate ownership structure of Ukrainian economy we can see even now notwithstanding last years' tendency of arranging BG's structure. Table 2 consist information of main BG/ industries' breakdown in Ukrainian economy. Shown in color cell testifies about presence of certain BG in the industry. So, as we can see from the table average BG operates in more than 9 industries and much more markets, while every industry meets about 5 BGs. So, there are tight multi-market contacts between the biggest Ukrainian BGs.

What does it mean? Multi-market contact is a special way of companies' simultaneous functioning and interacting on some separate markets. It allows firms to draw on additional information about their rivals and give them further opportunity to predict rivals behavior, to accord it and retaliate in the case where a rival is found to have deviated from coordinated behavior, which was previously established on the market. So, multi-market contacts enrich social capital; raise its capitalization, which can be measured by the sum of transactional costs' economy; make companies' behavior more transparent and markets development more predictable, while causing and sustaining a tacit collusion on the involved markets.

Operating for a long time together (in some same industries, on some same markets) Ukrainian BGs have become really familiar to each other. They have formed great social capital that manifests into three ways:

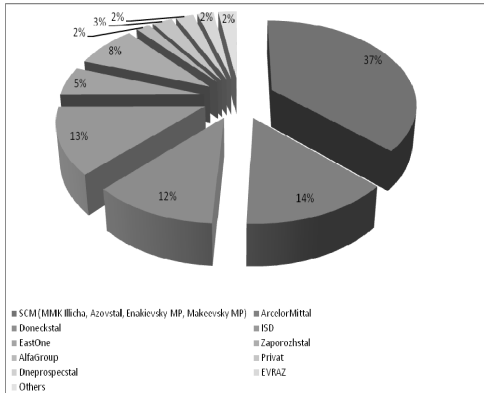
- 1) ability of quite a correct prediction of competitors' behavior on the mutual market that is based on knowledge about previous business practice;
- 2) capability to expand unified competitive strategies' cliché of some BGs on their new products, markets etc.;
- 3) likelihood of "mutual forbearance". The basis for this form of collusion and the firms' approach can be summarized as: "I will not compete hard in your market if you do not compete hard in my market."

Table 2
Matrix of main BG/ industries' breakdown in Ukrainian economy

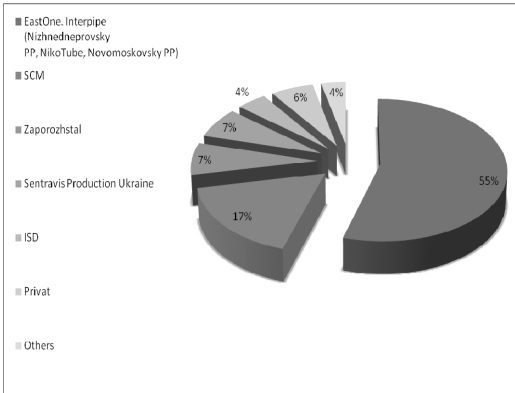
	SCM	Privat	TAS	Doneck- stal	ISD	East- one	UIG	Ukr- prom- invest	Finance & Credit	Zapo- rozhstal	Group DF	Illich- Stal	Smart- Group
Agriculture													
Chemical													
Coke													
Construction													
Energy													
Finance													
Food & beverages													
Insurance													
Management & consulting													
Machinery													
Media													
Medicine													
Metals													
Mining & processing													
Oil													
Pipe													
Real Estate													
Retail & wholesale trade													
Telecom													
Transport													
Others													

Among the evidence of using mutual forbearance as a dominant competitive strategy of Ukrainian BGs on many domestic markets is their structure. Let's look, for example, Ukrainian steel market. For years four of ten biggest steel producers – MMK Illicha, Azovstal, Enakievsky MP, Makeevsky MP – have been operating under the control of one BG, named “System Capital Management (SCM)”, while five other BGs just have been following SCM's dominant strategy. The same situation is on the

pipe market. Three of five biggest pipe producers (Nizhnedneprovsky PP, NikoTube, Novomoskovsky PP) are concentrated under control of other Ukrainian BG – “Eastone” (the total market share is 55 %), while other four BGs are also operate on this market. Among them is “SCM”, who are let be dominant on the metal market,

*Figure 1.
Structure of Ukrainian
metal market*

*Figure 2.
Structure of Ukrainian
tube market*

where “Eastone” also operates. It’s just one example of widespread using the mutual forbearance strategy in deep entwined U others.

Summing up need to notice that inadequate ways of privatization of early 1990- s had created great social capital that has become a heavy background for collusive behavior of incumbent Ukrainian BGs. It lets them monopolize a range of Ukrainian markets, obtain cartel profit and so on. Today company’s collusive behavior is one of the most popular anticompetitive violations that took more than 12 % of all anticompetitive violations in 2010. Herein most of them (almost 29 %) were concentrated in fuel and power sector that is mostly involved into multi-market conduct of Ukrainian BGs. But at the same time I have to say that these very industries are the main donors of Ukrainian budget and creators of the biggest part of Ukrainian GDP. So the role of social capital as a defining factor of firms’ competitive strategy development is rather significant. It causes the way of company and the whole economy development.

Az EU Working papers
A BGF külkereskedelmi karának
Szakmai folyóirata
1998 óta jelenik meg, negyedévi rendszerességgel.

Az EU WP korábbi számai megtalálhatók
A kari könyvtár elektronikus könyvtárában:

<http://elib.kkf.hu/>

Az EU Working Papers örömmel fogadja cikkjavaslataikat, de azokat csak az alábbi feltételek hiánytalan teljesítése esetén fogadja be:

- 1) A kézirat szerkezthető formában érkezik (word.doc vagy rtf).
- 2) A cikkhez a szereplő angol nyelvű, a címet is tartalmazó, 10-12 soros összefoglalót mellékel, szerkezthető formátumban.

A szerkesztőség kéziratot csak e-mailben fogad. Ha a küldemény a fenti feltételeket nem teljesíti, a szerkesztőség a küldeményt tárgytalannak tekinti.

A szerkesztőség fenntartja magának a jogot, hogy a beérkezett kéziratok közlését visszautasítsa vagy lektori véleményében módosításokhoz kösse.

Az EU Working Papers évente négyszer jelenik meg, általában uniós vonatkozású munkákat közöl. A megjelenésre szánt tördelt szöveget a szerzők e-mailben kapják vissza jóváhagyásra, a válaszadási határidő 14 nap

A kéziratokat az alábbi címre sziveskedjenek küldeni:

majoros.pal@kkfk.bgf.hu